

Δ. Κ. ΤΣΟΠΟΤΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΩΝ

ΚΑΙ ΤΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ

ΑΠΟ ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΕΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ «ΑΥΓΗΣ» ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1915

AKADEMIA

ADRIAN

Κύριον Γ. Κυριακόν.
Πρόεδρον Μεγίστης Αναδηρύου Αθηνῶν
Δ. Κ. ΤΣΟΠΟΤΟΥ
μετά σπουδῆς ἐπιτηδεύσας
Δ. Κ. Τσοπού.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΓΕΩΡΓΩΝ

ΚΑΙ ΤΗΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑΙ

ΑΠΟ ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΕΠΙ ΤΗΣ ΒΑΣΕΙ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

(ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ ΕΚ ΤΗΣ «ΑΥΓΗΣ» ΤΟΥ ΒΛΟΥ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1915

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν πονημάτιον ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἐν τῇ «*Αὐγῇ*» τοῦ Βόλου πρὸ εἰκοσαετίας περίπου (τῷ 1896), ἀναδημοσιεύεται δὲ νῦν ἐν τῷ ἰδιαίτερω τούτῳ τεύχει χάριν τῶν ζητησάντων αὐτό, ἰδίως ἐξ ἀφορμῆς τοῦ νεωτέρου ἔργου μου «*Γῇ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τυρκοκρατίαν*», ἐν τῷ ὁποίῳ ἀπαντῶσι παραπομπαὶ καὶ εἰς τὴν προκειμένην μελέτην. Μὴ δυνηθεὶς δυστυχῶς μέχρι τοῦδε νὰ ἐπεξεργασθῶ ἀριωτέραν τινὰ ἔκδοσιν, ὥς ἐπεθύμουν, μολονότι συνεσωρεύθη ἔκτοτε παρ' ἐμοὶ σχετικὴ ἱστορικὴ ὕλη ἱκανοῦ ὄγκου, ἀναγκάζομαι νὰ παραδώσω τὸ προκείμενον πονημάτιον εἰς τὴν δημοσιότητα καὶ πάλιν ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν, μετριόφρονα αὐτοῦ μορφήν, μετὰ τῆς εὐχῆς, ὅπως συντόμως ἴδωσι τὸ φῶς ἐπὶ τῶν σχετικῶν θεμάτων ἔργα πληρέστερα τοῦ παρόντος.

Δ. Κ. ΤΣΟΠΟΤΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς
κατακτῆσεως.

	Σελ.
§ 1. Προϊστορικὴ καὶ Ὀμηρικὴ ἐποχὴ	1
§ 2. Εἰσβολὴ τῶν Θεσσαλῶν	2
§ 3. Βαθμιαία κατακτήσεις τῆς χώρας καὶ ὑποδούλωσις τῶν ἀρχαίων κατοίκων αὐτῆς	2
§ 4. Οἱ κατακτηταὶ ἢ αἱ Θεσσαλικαὶ ὀλιγαρχίαι	7
§ 5. Σύγκρισις τούτων πρὸς τὰ πολιτεύματα τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος	14
§ 6. Θεσσαλικὴ ὁμοσπονδία ἢ «Κοινὸν τὸ Θετταλῶν» καὶ Ταγοὶ	15
§ 7. Δημόσιοι πόροι τῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν	16
§ 8. Μακεδονικὴ κυριαρχία	17
§ 9. Οἱ Κατακτηθέντες ἢ Πενέσται	19
§ 10. Σύγκρισις τῶν Πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας πρὸς τοὺς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος δουλοπαροίκους	25
§ 11. Ἀπελευθέρωσις τῶν Πενεστῶν	26
§ 12. Γεωργοὶ ἐλεύθεροι	28
§ 13. Ἰδιοκτησία δημοσία καὶ ἱερὰ	29
§ 14. Ἰδιοκτησία ιδιωτικὴ καὶ μέγεθος ἢ διανομὴ αὐτῆς	30
§ 15. Σύγκρισις τοῦ μεγέθους ἢ τῆς διανομῆς τῆς Θεσσαλικῆς ιδιοκτησίας πρὸς τὴν τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος	37

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

Ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς μέχρι τῆς Τουρκικῆς κατακτῆσεως.

§ 1. Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ Δουλοπαροικία, συνέχεια τῆς ἀρχαίας Πενεστείας	38
§ 2. Γενικὰ περὶ Δουλοπαροίκων Γεωργῶν κατὰ τὴν Ρωμαϊ- κὴν καὶ Βυζαντινὴν ἐποχὴν	42
§ 3. Οἱ Δουλοπάροικοι Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας	48
§ 4. Ἐλεύθεροι Γεωργοὶ	51
§ 5. Ἰδιοκτησία καὶ διανομὴ ἢ μέγεθος αὐτῆς	52
§ 6. Συμπέρασμα περὶ τῶν Γεωργῶν καὶ τῆς Ἰδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας	59

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΑΠΟ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΑΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ
ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

§ 1. Προϊστορικὴ καὶ Ὀμηρικὴ ἐποχή.

Ἡ ἱστορία παραδέχεται ἐπὶ τῇ βάσει γλωσσολογικῶν μελετῶν, ὅτι οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες βραδύτερον ἀπεκλήθησαν διὰ τοῦ κοινοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων, εἰσέβαλον ἐξ Ἀρκτου διὰ τῆς ἀρχαίας πύλης τῶν λαϊκῶν μεταναστεύσεων, ἥτοι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Θράκης, εἰς τὴν μετὰ ταῦτα κληθεῖσαν Ἑλληνικὴν χερσόνησον, κάτοχοι ἤδη στοιχείων τινῶν πολιτισμοῦ τῆς μεγάλης Ἰνδογερμανικῆς φυλῆς, ἧς ἀπεσπάρσθησαν κατὰ τὴν εἰς Εὐρώπην εἰσβολὴν καὶ ἐξάπλωσιν αὐτῆς ¹⁾).

Τὴν ἀβεβαιότητα τῆς οἰκήσεως τῶν ἀρχαίων τούτων λαῶν καὶ τὰς διηγετικὰς μεταναστεύσεις ἔνεκα συνεχῶν ἐπιδρομῶν πρὸς ἀλλήλους σκιαγραφεῖ ὁ Θουκυδίδης ²⁾), ὁ ἐμβριθέστερος τῶν ἀρχαίων ἱστοριογράφων, ἐκ τοῦ ὁποίου παραθέτομεν ἑνταῦθα εἰκόνα περὶ τῆς προϊστορικῆς ἐκείνης ἐποχῆς: «Φαίνεται ὅτι οἱ λαοὶ τῆς νῦν καλουμένης Ἑλλάδος δὲν εἶχον σταθερὰς κατοικίας, ἀλλ' ἤσυχολοῦντο μόνον εἰς τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐπιουσίου τροφῆς, ὅσον γὰ ἀποζῶσι, μὴ ἔχοντες οὐδὲν ἀποταμίευμα οὐδὲ γῆν φυτεύοντες, διότι ἔνεκα παντελοῦς

¹⁾ G. Gillbert Handbuch d. Griech. Staatsalterthüm. II. σελ. 262/3.
E. Curtius Griech. Gesch. I, 15 καὶ ἐξῆς καὶ 30, 31.

²⁾ Θουκυδίδ. I, 2.

ἐλλείψεως δημοσίας ἀσφαλείας κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν δὲν ἐγνώριζον πότε θὰ ἐπῆρχετο ὁ γείτων ἐναντίον τῶν ἀπεριτειχίστων διαμονῶν των καὶ θὰ ἀφήρει τοὺς καρποὺς τῆς καλλιεργείας των. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τὴν καθημερινὴν μόνον τροφήν, εἰς ἣν αἱ περιστάσεις τοῖς ἐπέτρεπον νὰ ἀποβλέπωσι, γνωρίζοντες ὅτι πανταχοῦ ἡδύναντο νὰ ἔχωσι ταύτην μετὰ μεγάλης εὐκολίας ἐγκατέλειπον τὰς κατοικίας των εἰσβάλλοντες εἰς γῆν ξένην». Διαρκεῖς μεταβολὰς κατοίκων εἶχον ἰδίως αἱ εὐφορώτεραι χῶραι τῆς Ἑλλάδος, ἡ νῦν καλουμένη Θεσσαλία, ἡ Βοιωτία καὶ τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Πελοποννήσου πλὴν τῆς Ἀρκαδίας. Καὶ οὐχὶ μόνον κατὰ ξηράν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν ἡ ἀσφάλεια ἦτο ἀνύπαρκτος, καθόσον οἱ ῥωμαλεώτεροι καὶ τολμηρότεροι τῶν κατοικούντων τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους σχηματίζοντες συμμορίας διεπεραιοῦντο εἰς τὴν ἀντιπέραν καὶ ἐτρέποντο εἰς ληστείας «κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς» ἐπιπίπτοντες κατὰ πόλεων ἀπεριτειχίστων ¹⁾).

Πρῶτος δὲ ὁ Μίνως κατὰ τὴν ἀρχαιοτάτην ἐκείνην ἐποχὴν κατεσκεύασε ναυτικὸν καὶ ἐκαθάρισε τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας ἐκ τῶν πειρατῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐκ τῶν νήσων προσόδων του ²⁾). Βελτιωθείσης οὕτω τῆς ἀσφαλείας καὶ ἀναπτυχθείσης τῆς εἰρηνικῆς ἐμπορικῆς ἐπικοινωνίας, ἐσχηματίσθησαν πόλεις, αἵτινες πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἀποκτηθείσης εὐπορίας ἤρχισαν νὰ περιβάλλωνται μὲ τείχῃ ³⁾). Ἀνάλογοι πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀπόρου καὶ νομαδικῆς ταύτης ἐποχῆς ἦσαν αἱ κατ' ἀρχὰς προκύψασαι «ἐπὶ ῥητοῖς γέρασι πατρικαὶ βασιλεῖαι», ἥτοι μὲ ὥρισμα μόνον προνόμια καὶ οὐχὶ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, αἱ πατριαρχικαί, οὕτως εἶπεῖν, βασιλεῖαι ⁴⁾).

Τοιαῦται ἦσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς προϊστορικῆς ἐκείνης ἐποχῆς, ἥτις μετὰ μακροχρόνιον ἐξέλιξιν παρουσιάζεται ἤδη ἀρκούντως προηγμένη εἰς πολιτισμὸν καὶ μὲ κληρονομικὰς βασιλείας ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ποιήμασι. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου ἡ

¹⁾ I, 5. Αὐτόθι.

²⁾ I, 4. Αὐτόθι.

³⁾ I, 7. Αὐτόθι.

⁴⁾ I. 13. Αὐτόθι.

Θεσσαλία, μὴ φέρουσα οὐδὲ κοινὸν εἰσέτι ὄνομα, ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα βασιλειῶν, ὥς ἀνωτέρω, πατριαρχικῶν¹⁾. Αὐτὸς δὲ οὗτος ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος, εἰς ὃν ἔλαβον μέρος μετὰ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων καὶ αἱ δέκα αὐταὶ βασιλεῖαι, μαρτυρεῖ ὅτι οὔτε ἡ Θεσσαλία οὔτε ἡ λοιπὴ Ἑλλάς ἀπέκτησαν εἰσέτι μονιμότητα κατοίκων, ἀλλ' ἐξηκολούθουν αἱ ἀμοιβαῖαι ἐπιδρομαὶ καὶ μεταλλαγαὶ τῶν κατοίκων, ὥς περιεγράψαμεν αὐτὰς ἀνωτέρω κατὰ τὸν Θουκυδίδην.

Ἦδη πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου οἱ Βοιωτοὶ ἐκδιωχθέντες ἐκ τῆς χώρας αὐτῶν ὑπὸ Θρακῶν καὶ Πελασγῶν εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ συνώκησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ τῶν Ἀρναίων ἐλθόντες εἰς συμβιβασμὸν μετ' αὐτῶν²⁾. Ἀναμφιβόλως δὲ ἡ μετοικεσία αὕτη μετὰ τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Μινυῶν ἀπὸ Ὀρχομενοῦ εἰς Ἰωλκὸν ἢ τὰνάπαλιν καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Περγαιῶν εἰς Εὐβοίαν³⁾ δὲν ἦσαν αἱ μόναι μετακινήσεις τῶν κατοίκων ἐπὶ Θεσσαλικῷ ἐδάφους κατὰ τὴν χρονικὴν ἐκείνην περίοδον, μὲ ὅλην τὴν ἑλλειψιν ἄλλων ἱστορικῶν μαρτυριῶν περὶ τῆς ἀπωτάτης ἐκείνης προϊστορικῆς ἐποχῆς.

Μιᾶς ὁμως τῆς μεγαλητέρας καὶ σημαντικωτέρας εἰσβολῆς διέτηρησε ζωηρὰν τὴν ἀνάμνησιν ὁ Ἑλληνικὸς λαός, τῆς εἰσβολῆς δηλαδὴ τῶν Θεσσαλῶν ἐξ Ἡπείρου εἰς τὴν ἐξ αὐτῶν μετέπειτα ὀνομασθεῖσαν Θεσσαλίαν, ἕνεκα τῶν εὐρυτάτων λαϊκῶν κινήσεων, αἷς προεκάλεσεν αὕτη, καὶ τῆς ὀικιστικῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἐξήσκησεν οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῆς τύχης τῶν Θεσσαλικῶν πληθυσμῶν, ἀλλὰ καὶ συμπάσης τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος⁴⁾. Διὰ ταύτης αἱ ἀρχαῖαι βασιλεῖαι συνετρίβησαν, νέαι διανομαὶ γῆς πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο καὶ ἐκ τῆς ἐντεῦθεν ἐπελθούσης μακρᾶς ζυμώσεως προῆλθον τέλος νέαι φυλαί, πολιτεῖαι καὶ πόλεις τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς⁵⁾.

¹⁾ Στράβων θ'. 430, 4.

²⁾ «Συνεστήσαντο τὴν ἀρχήν» Στράβ. θ'. 401, 3. Παράβαλε Θουκυδ. I 12.

³⁾ E. Curtius ὡς ἄνω I, 72 Στράβ. θ' 414, 40 καὶ 437, 17.

⁴⁾ E. Curtius ὡς ἄνω I, 86 Gillbert ὡς ἄνω II, 269 - 270.

⁵⁾ E. Curtius ὡς ἄνω I, 84.

§ 2. Εισβολή τῶν Θεσσαλῶν.

Ἐν τῷ ὀρεινῷ τμήματι τῆς Ἡπείρου, ὅπου πλησίον ἀλλήλων πηγάζουσιν ὁ Θύαμις, ὁ Ἀῶς ὁ Ἀραχθός καὶ ὁ Ἀχελῷος, ἐκτείνεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Τομάρου ὄρους ἡ κοιλὰς καὶ ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων, εἰς τὰς δασώδεις ὄχθας τῆς ὁποίας ἔκειτο ἡ Δωδώνη μὲ τὸ ἀρχαιότατον μαντεῖον τοῦ Διός, τοῦ ὁποίου ὁ βωμὸς περιεβάλλετο ὑπὸ εὐρέος κύκλου τριπόδων πυρεστιῶν (ἐσχαρῶν) εἰς ἔνδειξιν ὅτι περὶ τὸν βωμὸν τοῦτον κατὰ πρῶτον αἱ ἐστὶναι τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν κωμῶν τῶν πέριξ λαῶν ἀπετέλεσαν κοινὸν σύνδεσμον¹⁾). Εἰς τῶν λαῶν τούτων ἦσαν οἱ Θεσπρωτοὶ ἢ Θεσσαλοὶ, οἵτινες τὰς ἀγέλας τῶν ἵππων αὐτῶν ἔβοσκον εἰς τὰς βαθυχλόους κοιλάδας τοῦ Ἀράχθου καὶ τοῦ Ἀχελῷου. Ξένης καταγωγῆς δὲν ἦσαν, ἀπ' ἐναντίας συνεδέοντο διὰ κοινῆς γλώσσης καὶ λατρείας μὲ τοὺς παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Πηνειοῦ κατοικοῦντας ἀρχαίους λαούς.

Φύσεως ὁμῶς βιαιοπαθοῦς καὶ ἐπιθετικοῦ χαρακτήρος, ἀσχολίαν ἔχοντες τὸ κυνήγιον καὶ τὸν πόλεμον, κατὰ δὲ τὰς πανηγύρεις μόνην χαρὰν τὴν σύλληψιν τῶν ἀγρίων ταύρων διὰ θρασείας, μυώδους χειρὸς, εἰσήλασαν οἱ Θεσσαλοὶ τὸ πεντηκοστὸν μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν ἔτος διὰ τοῦ βατωτέρου στενοῦ τῶν Γόμφων εἰς τὴν εὐφορον καὶ εὐκατοίκητον γειτονικὴν χώραν, τὴν ἐξ αὐτῶν μετέπειτα κληθεῖσαν Θεσσαλίαν²⁾).

§ 3. Βαθμιαία κατάκτησις τῆς χώρας.

Πρῶτον καὶ κύριον σημεῖον τῆς κατακτητικῆς τῶν διευθύνσεως ἦτο πάλιν ἡ ὠραία χώρα τῆς Ἀρνης³⁾), ἥτις, ὡς προείδομεν, ἀπὸ ἀρχαιοτέρων ἤδη χρόνων ὑπῆρξεν ἀντικείμενον ξένων ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ μόλις μετὰ δεκαετίαν ἐγένοντο κύριοι τῆς ποθητῆς ταύτης χώρας,

¹⁾ Curtius ὡς ἄνω I, 85.

²⁾ Θουκυδίδ. I, 12. Ἡρόδ. Ζ'. 176. E. Curtius ὡς ἄνω I, 86-87 κ' 128.

³⁾ Τὰ λείψανα τῆς Ἀρνης, μετέπειτα κληθείσης Κιέριον, ἀνευρέθησαν παρὰ τὴν Ματαράγκαν. E. Curtius ὡς ἄνω I, 87 N. Γεωργ. «Θεσσαλία» 206.

διότι μόλις τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν εἰς τῶν δύο ἐν Ἄρνη λαῶν, ἐφ' ὧν οἱ ἐπιδρομαῖς προσέκρουσαν, οἱ Βοιωτοί, διὰ χαλαρῶν δεσμῶν μετὰ τῆς χώρας συνδεδεμένοι, ὥς ἐπήλυδες, προετίμησαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς δουλείας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν παρὰ τὴν Κωπαΐδα λίμνην ἀρχαίαν αὐτῶν κοιτίδα, ὅπου ἵδρυσαν νέαν Ἄρνην¹⁾, ἐνῶ οἱ γηγενεῖς κάτοικοι τῆς χώρας, φυλῆς αἰολικῆς, **πονέσαντες** τὴν γενέθλιον αὐτῶν γῆν (ἐμφιλοχωρήσαντες) παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τοὺς κατακτητὰς κατόπιν συνθήκης, καθ' ἣν ἐκεῖνοι μὲν δὲν εἶχον δικαίωμα ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν οὐδὲ νὰ πωλῶσιν αὐτοὺς ἔκτος τῶν χωρίων των, οὗτοι δέ, οἱ κατακτηθέντες, ἀνέλαβον τὴν ὑποχρέωσιν, ὅπως καλλιεργοῦντες τὴν γῆν, ἣτις ἐγένετο ἤδη κτῆμα τῶν κατακτητῶν, ἀποδίδωσιν εἰς τούτους ὠρισμένον μερίδιον καρπῶν. Ἐκ τῆς παραμονῆς των δὲ ταύτης ἐν τῇ χώρᾳ ἐκλήθησαν οἱ κατακτηθέντες τότε μὲν Μενέσται, βραδύτερον δὲ Πενέσται²⁾. Τὸ τμήμα δὲ τῆς χώρας, ἐν ᾧ ἔκειτο ὁ πρῶτος καὶ κυριώτερος σταθμὸς τῶν Θεσσαλῶν, ἡ Ἄρνη, ὠνομάσθη κατ' ἐξοχὴν Θεσσαλιῶτις.

Ἐντεῦθεν διάφορα ἀποσπάσματα τῶν κατακτητῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἡρακλειδῶν ἐξέτεινον τὰς κατακτήσεις αὐτῶν εἰς τὸ βορειοανατολικὸν ἕτερον ἡμῖς τῆς πεδιάδος, ὀνομαζόμενον Πελασιγῶτις, καὶ ἵδρυσαν διαφόρους ἡγεμονίας, τῶν ὁποίων αἱ ἄρχουσαι ἀριστοκρατικαὶ οἰκογένειαι ἔνεκα τῆς ἀνωτέρω κοινῆς καταγωγῆς ἐκ τῶν Ἡρακλειδῶν³⁾ ἀρχηγῶν των διετέλεσαν ἐν συγγενικῷ δεσμῷ καὶ βραδύτερον κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν, ὥς οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσης, οἱ Σκοπάδαι τῆς Κραννῶνος καὶ οἱ Ἀντιοχίδαι τῆς Φαρσάλου⁴⁾. Καὶ ἐν τῇ Πελασιγῶτιδι ἐπανάλαβον οἱ Θεσσαλοὶ μετὰ τῶν ἐκάστοτε κατακτωμένων τὴν αὐτὴν συνθήκην, ἣν καὶ μετὰ τῶν Ἀρναίων, ἰδιοποιηθέντες τὴν γῆν καὶ μεταβα-

¹⁾ Θουκυδ. I, 12 E. Curtius ὡς ἄνω I, 88.

²⁾ Ἀρχέμαχος παρ' Ἀθηναίῳ Στ'. 264.

³⁾ Πολύαινος περὶ Στρατηγῆμ. Η'. 44. Πίνδαρ. Πύθια X. Ἰπποκλέα Θεοταλῷ, οἱ δέκα πρῶτοι στίχοι.

⁴⁾ Buttmann in d. Abh. d. Berl. Akad. 1823 p. 171. Παράβαλ. G. Gilbert ὡς ἄνω II, 6 καὶ N. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 210.

λόντες τοὺς κατοίκους εἰς Πενέστας. Ὅτι ἡ κατάκτησις αὕτη τῆς πεδινῆς χώρας καὶ ἡ κατάργησις τῶν Ὀμηρικῶν βασιλειῶν ἐγένετο βαθμιαία καὶ οὐχὶ ἄνευ ἰσχυρᾶς καὶ μακροχρονίου ἀντιστάσεως τῶν κατοίκων, δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ διαφόρων γεγονότων. Πρῶτον ἐκ τῆς ἀνεπτυγμένης καταστάσεως τῶν ἡρώων καὶ ἀνάκτων, οὓς περιγράφει ὁ Ὅμηρος μετὰ τῶν πόλεων αὐτῶν, δεύτερον ἐκ τῆς μετὰ δεκαετίαν ὅλην ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν Θεσσαλῶν μεταναστεύσεως τῶν Βοιωτῶν τῆς Ἄρνης καὶ τρίτον ἐκ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁾ «ἐπεὶ καὶ τοῖς Θεσσαλοῖς κατ' ἀρχὰς ἀφίσταντο (οἱ Πενέσται) διὰ τὸ πολεμεῖν ἔτι τοῖς προσχώροις Ἀχαιοῖς καὶ Περραιβοῖς καὶ Μάγνησι». Διὰ τοὺς προσχώρους τούτους τῶν ὄρεινῶν Θεσσαλικῶν χωρῶν, τοὺς Ἀχαιοὺς, Περραιβοὺς καὶ Μάγνητας, οἱ μακροχρόνιοι ἀγῶνες δὲν ἀπέβησαν μάταιοι, διότι μετὰ τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας δὲν ἀπέβαλον τοῦλάχιστον καὶ τὴν προσωπικὴν τῶν ἐλευθερίαν, ὥς οἱ Πενέσται τῆς πεδιαδος.

Ἀπόσπασμα τῶν Περραιβῶν, οἱ Δωριεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξωσιν ἐπὶ πλέον, ἀλλὰ καὶ μὴ θέλοντες νὰ ὑποταχθῶσι, διήλυσαν διὰ τῶν Θεσσαλικῶν πληθυσμῶν καὶ ἐγκατέστησαν κατὰ πρῶτον εἰς τὴν μεταξὺ Παρνασσοῦ καὶ Οὔτης, ἐξ αὐτῶν μετέπειτα κληθεῖσαν Δωρίδα, ἐντεῦθεν δὲ εἰσέβαλον εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸ 80ὸν μετὰ τὴν Ἰλίου ἄλωσιν, ἥτοι τὸ 30ὸν ἔτος μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Θεσσαλῶν²⁾. Οἱ δὲ Φωκεῖς «ἔδειμαν τὸ τεῖχος δείσαντες, ἐπεὶ Θεσσαλοὶ ἦλθον ἐκ Θεσπρωτῶν οἰκήσοντες γῆν τὴν Αἰολίδα, τὴν περ νῦν ἐκτέεται»³⁾. Ἐγνωστοί δ' εἰσιν οἱ ἀκατάπαυστοι πόλεμοι καὶ ἡ ἄσβεστος ἔχθρα, ἥτις ἐξηκολούθησε μετὰ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Φωκέων κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους καθυπετάγησαν καὶ οἱ πρόσχωροι οὗτοι ὄρεινοί, Περραιβοί, Μάγνητες καὶ Φθιωταὶ Ἀχαιοί, καταστάντες οὐχὶ Πενέσται, ἀλλ' **ὑπήκοοι** Θεσσαλῶν⁴⁾ καὶ διατηρήσαντες αὐτοδιοίκη-

¹⁾ Ἀριστ. Πολιτ. Β'. ζ'. 2 καὶ 3.

²⁾ Θουκυδ. Ι, 12 Ε. Curtius ὡς ἄνω Ι, 89, 90, 93, 128.

³⁾ Ἡροδ. Ζ'. 176.

⁴⁾ Θουκυδίδ. ΙΙ, 101. ΙV, 78. VΙΙΙ, 3. Ἀριστοτ. Πολιτ. Β'. ζ'. 3.

σίν τινα, ὡς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ σωζομένων νομισμάτων τοῦλάχιστον τῶν Περραιβῶν τῆς ἐποχῆς 480-400 π.Χ.¹⁾ καὶ ἐκ τῶν ἐδρῶν, ἃς εἶχον οἱ Περραιβοὶ καὶ Μάγνητες παρὰ τοὺς Θεσσαλοὺς εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον²⁾.

Ἀπόλυτοι λοιπὸν κύριοι μόνον τῶν πεδινῶν τμημάτων τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ Πελασγιώτιδος ἐγένοντο οἱ Θεσσαλοὶ μετὰ μακροχρονίους ἀγῶνας. Ἐκ τῶν ὁμόρων ὑποτελῶν ἦσαν ὑπήκοοι, οἱ μὲν Περραιβοὶ τῶν Λαρισσαίων τελοῦντες καὶ φόρους εἰς τοὺτους μέχρι τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας³⁾, οἱ Φθιώται Ἀχαιοὶ τῶν Φαρσαλίων⁴⁾ καὶ οἱ Μάγνητες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τῶν Φεραίων, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ μόνος λιμὴν τῶν Μαγνήτων, αἱ Παγασαί, ἦσαν ἐπίνειον τῶν Φερῶν καὶ εἰς χεῖρας τῶν κρατοῦσῶν ἐν Φεραῖς οἰκογενειῶν⁵⁾.

Οὕτω χρονολογοῦσι τὴν Ἰλίου ἄλωσιν ὥς ἔτος 1(=1174 π.Χ.).

Τὴν εἰσβολὴν τῶν Θεσσαλῶν 50(=1124 π.Χ.).

Τὴν φυγὴν τῶν Ἀρναίων εἰς Βοιωτίαν 60(=1114 π.Χ.).

Τὴν εἰσβολὴν τῶν Περραιβῶν-Δωριέων εἰς Πελοπόννησον 80(=1094 π.Χ.)⁶⁾.

§ 4. Οἱ κατακτηταὶ ἢ αἱ Θεσσαλικαὶ ὀλιγαρχίαι.

Ἔνεκα τῶν ἐκτεθέντων τούτων μακροχρονίων ἀγώνων κατὰ τῶν διεκδικούντων τὴν ἐλευθερίαν τῶν πεδινῶν Πενεστῶν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν ὄρεινῶν περιοίκων κατέστη ἀναγκαία ἡ συγκέντρωσις τῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἀμυντικῶν δυνάμεων τῶν Θεσσαλῶν.

¹⁾ G. Gillbert ὡς ἄνω II 6, 1.

²⁾ Πausan. X. Φωικὰ 815/16 E. Courtius ὡς ἄνω I, 93.

³⁾ Στράβ. Θ'. 440 Θουκυδίδ. IV. 78.

⁴⁾ Θουκυδίδ. Δ'. 78 καὶ Ξενοφ. ΣΤ'. 1, 8. Πολυαίν. Στρατηγ. Β'. γ'. 13.

⁵⁾ Ὁμήρου Ἰλιάς Β'. 711-715. Πολυαίν. Στρατηγ. ΣΤ' α' 6. Στράβωνος Θ'. 436, 15 Ἀρποκρ. ἐν λέξ. Παγασαί.

⁶⁾ E. Curtius ὡς ἄνω I. 128 B. Buchenschütz Besitz und Erwerb Halle 1869 σελ. 128.

κατακτητῶν διὰ τῆς συσφίξεως τῶν διαφόρων Θεσσαλικῶν ἡγεμονιῶν εἰς ἓν κράτος ὁμοσπονδιακόν, τοῦ ὁποίου πρῶτος ἄρχων (βασιλεὺς) ἐχρίσθη ὑπὸ τῆς Πυθίας, εἰς ἐποχὴν ἤδη προϊστορικὴν, πρὸ τῆς κατ' Ὀλυμπιάδας χρονολογίας, ὃ ἐκ Λαρίσσης Ἀλεῦας ὁ Πυρρὸς (ξανθὸς) μεταξὺ διαφόρων συνυποψηφίων εὐγενῶν καὶ ὁμοτίμων¹⁾.

Τὰ μέτρα τοῦ πρώτου τούτου βασιλέως τῶν Θεσσαλῶν ἦσαν ἀνάλογα τοῦ ἀξιώματος καὶ τῆς σοβαρότητος τῶν καιρῶν, ὥς δυνάμεθα μόνον νὰ εἰκάζωμεν δυστυχῶς ἐκ τῶν περισωθέντων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὀλιγίστων μαρτυριῶν. Ἀλεῦας οὗτος ὁ ξανθὸς διήρесе πρῶτος τὴν χώραν εἰς τέσσαρα μέρη (Τετράδας) ἤτοι: τὴν Θεσσαλιῶτιν, Πελασιγῶτιν, Φθιώτιν καὶ Ἑστιαῶτιν²⁾, ἐξ ὧν αἱ μὲν δύο πρῶται ἦσαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον κατοχὴν καὶ κυριότητα τῶν ἐπιδραμόντων Θεσσαλῶν, αἱ δὲ δύο ἕτεραι μόνον ὑπήκοοι αὐτῶν, ὥς ἀνωτέρω εἶδομεν. Ἡ διαίρεσις αὕτη παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, διατηρήσαντος ταύτην καὶ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνοιο μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ καθυπόταξιν τῆς Θεσσαλίας³⁾.

Ὁ αὐτὸς πρῶτος βασιλεὺς τῶν Θεσσαλῶν, Ἀλεῦας ὁ ξανθός, ἐκάνονισε καὶ τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις καὶ τὴν στρατολογίαν τῶν Θεσσαλῶν διαιρέσας τὴν χώραν εἰς διαφόρους στρατιωτικὰς περιφερείας ἢ κλήρους καὶ τάξας, ὅπως ἕκαστος κληρὸς παρέχῃ ἐν καιρῷ πολέμου 40 ἵππεῖς καὶ 80 ὀπλίτας⁴⁾.

¹⁾ Ἡ διήγησις τοῦ Αἰλιανοῦ (ἱστορ. Ζῶων Η', 11), καθ' ἣν ὁ Ἀλεῦας οὗτος ἔβασκεν ἀγέλας βοῶν ἐπὶ τῆς Ὀσσης καὶ ἠράσθη αὐτοῦ δράκων, δεικνύει ἤδη τὴν παναρχαιοτάτην ἐποχὴν, καθ' ἣν οὗτος ἔζη. Περὶ δὲ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἀλεῦα ὡς βασιλέως διηγείται ὁ Πλούταρχ. περὶ Φιλαδελ. XXI «Ἀλεῦαν δὲ τὸν Θεσσαλόν, ὃ μὲν πατὴρ ἀγέρωχον ὄντα καὶ ὑβριστὴν ἐκόλουε... ἡ δὲ Πυθία καθάπερ ἐκβεβαιουμένη τὴν προτέραν ἀναγόρευσιν εἶπε: τὸν Πυρρὸν τοί φημι τὸν Ἀρχεδίκη τέκε παῖδα... καὶ τοῦτον τὸν τρόπον ὁ Ἀλεῦας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ βασιλεὺς... ἀποδειχθεὶς...» Παράβαλ. Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 155.

²⁾ Ἀρποκρ. ἐν λ. Τετραρχία.

³⁾ Στράβ. Θ'. 430.

⁴⁾ «Καθάπερ φηοῖν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ γράφων οὕτως: διελὼν δὲ τὴν πόλιν Ἀλεῦας ἔταξε καὶ τὸν κληρὸν παρέχειν ἕκαστον ἵππῆας μὲν τεσσαράκοντα, ὀπλίτας δὲ ὀγδοήκοντα». Σχόλ. Βατικ. εἰς Ρῆσον Εὐριπίδ. 307.

Τὴν μετὰ τὸν Ἀλεῦαν σειρὰν τῶν βασιλέων δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς, φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα δὲν ἦτο περιορισμένον εἰς μίαν μόνον οἰκογένειαν, ἀλλὰ περιήρχετο ἐκ περιτροπῆς καὶ εἰς ἄλλας συγγενικὰς οἰκογενείας, ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἡρακλειδῶν, κατοικούσας εἰς τὰς διαφόρους Θεσσαλικὰς πόλεις.

Οὕτως ἀπαντῶμεν **Εὐρύλοχον** τὸν Θεσσαλὸν κατὰ τὸν Κρισαῖον πόλεμον 590 π. Χ.¹⁾, **Σκόπαν** τὸν παλαιὸν ἐκ Κραννῶνος, ὅστις ὀλίγον προγενέστερος τοῦ Πεισιστράτου καθώρισε τοὺς φόρους «τῶν ὑπηκόων κύκλῳ ἔθνων», οὓς ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν²⁾. Μετὰ τὸν Σκόπαν τὸν παλαιὸν ἀπαντῶμεν **Κινέαν**, ἄνδρα Γονιαῖον, κατὰ τὸ 510 π. Χ.³⁾, τὸν Λαρισσαῖον **Θώρακα** περὶ τὸ 480 π. Χ.⁴⁾ καὶ **Ἐχεκρατίδαν** υἱὸν τοῦ Φαρσαλίου Ἀντιόχου, τοῦ ὑμνηθέντος ὑπὸ τοῦ Σιμωνίδου καὶ μνημονευομένου ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ὡς βασιλέως Θεσσαλῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου⁵⁾: «ἐκ δὲ Θεσσαλίας Ὁρέστης ὁ Ἐχεκρατίδου υἱὸς τοῦ Θεσσαλοῦ βασιλέως φεύγων ἔπεισεν Ἀθηναίους ἑαυτὸν κατάγειν». Ἡ ἀπόπειρα ὅμως αὕτη τῶν Ἀθηναίων (460 π. Χ.) ἐναυάγησεν, ὡς ὁ ἴδιος Θουκυδίδης διηγεῖται, πρὸ τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Θεσσαλικοῦ ἱππικοῦ καὶ ἔκτοτε φαίνεται καταλυθεῖσα πλέον ἢ κοινῇ βασιλείᾳ τῶν Θεσσαλῶν. Διότι τῷ 431 π. Χ. οἱ Θεσσαλοὶ ἀποστέλλουσιν ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους «κατὰ τὸ παλαιὸν ξυμμαχικὸν» συνισταμένην ἐξ ἱππικοῦ διαφόρων Θεσσαλικῶν πόλεων «ἡγοῦντο δὲ αὐτῶν ἐκ μὲν Λαρίσσης . . . ἦσαν δὲ καὶ τῶν ἄλλων **κατὰ πόλεις** ἄρχοντες», ἐπομένως **οὐδείς** πλέον **ἐνιαυτὸς** ἀρχηγός⁶⁾.

Τὴν κατάλυσιν τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματος ἐπέφερον αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ φιλαρχίαι τῶν κατὰ πόλεις ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων μέλη ἐξελέγοντο βασιλεῖς, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἀνήκοντα εἰς τὸ βασι-

¹⁾ Στράβ. Θ'. 419.

²⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ'. 1, 19 «προεῖπε δὲ καὶ τοῖς περιοίκους πᾶσι τὸν φόρον, ὥσπερ ἐπὶ Σκόπα τεταγμένος ἦν φέρειν».

³⁾ Ἡρόδ. Ε'. 63.

⁴⁾ Ἡρόδ. Ζ'. 6 καὶ Θ'. 58.

⁵⁾ Θουκυδ. Ι, 111.

⁶⁾ Θουκυδ. ΙΙ. 22. G. Cillbert ὡς ἄνω ΙΙ, 9. Παραβ. καὶ Ἡρόδ. Ε'. 63.

λικὸν γένος τῶν Ἡρακλειδῶν, ἐξ ὧν ἱστορικῶς γνωστοί εἰσιν οἱ Ἀλευάδαι τῆς Λαρίσσης, οἱ Σκοπάδαι τῆς Κραννῶνος, οἱ Ἀντιοχίδαι τῆς Φαρσάλου καὶ ἴσως καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κινέου ἐκ Γόνων¹⁾.

Καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας αἱ διενέξεις καὶ ἀντιζηλῖαι μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν οἰκογενειῶν τῶν διαφόρων πόλεων καὶ τῶν μελῶν τῶν οἰκογενειῶν τούτων, ἐν ἐκάστη πόλει, δὲν ἔπαυσαν σπαράττουσαι καὶ ἐξαντλοῦσαι τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις²⁾. Εἰκόνα δὲ τῆς καταστάσεως ταύτης δίδει ὁ Ἀριστοτέλης· «κινοῦνται δὲ αἱ ὀλιγαρχίαι καὶ ἐξ ἑαυτῶν διὰ φιλονικίαν τῶν δημαγωγούντων. Ἡ δημαγωγία δὲ διττή, ἡ μὲν ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀλίγοις ἐγγίγνεται γὰρ δημαγωγὸς καὶ πάνυ ὀλίγοι εἰσίν, οἷον . . . ἢ ὅταν τὸν ὄχλον δημαγωγῶσιν οἱ ἐν τῇ ὀλιγαρχίᾳ ὄντες, οἷον ἐν Λαρίσσει οἱ πολιτοφύλακες διὰ τὸ αἰρεῖσθαι αὐτοὺς τὸν ὄχλον ἐδημαγωγῶν»³⁾, καὶ κατωτέρω «ἐν δὲ τῇ εἰρήνῃ διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν πρὸς ἀλλήλους ἐγχειρίζουσι τὴν φυλακὴν στρατιώταις καὶ ἄρχοντι μεσιδίῳ, ὃς ἐνίστε γίγνεται κύριος ἀμφοτέρων, ὅπερ συνέβη ἐν Λαρίσσει ἐπὶ τῆς τῶν Ἀλευαδῶν ἀρχῆς τῶν περὶ Σάμον⁴⁾».

Περὶ τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως τῶν Θεσσαλικῶν ὀλιγαρχιῶν ἐλάχιστα γνωρίζομεν, μὴ περιωφθείσης δυστιχῶς τῆς «Θεσσαλῶν πολιτείας» τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου. Ὁ Θουκυδίδης⁵⁾ ὁμιλῶν περὶ τοῦ πλήθους τῶν Θεσσαλῶν, ὅτι ἦν εὖνουν τοῖς Ἀθηναίοις, ἐπιφέρει «ὥστε, εἰ μὴ **δυναστεία** μᾶλλον ἢ ἰσονομία ἐχρῶντο τὸ ἐγγώριον οἱ Θεσσαλοί, οὐκ ἂν προῆλθεν (ὁ Βρασίδης)». Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης⁶⁾ ὀρίζει ὡς ἑξῆς τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ εἶδος τοῦτο τῆς ὀλιγαρχίας, τὸ καλούμενον **δυναστεία**· «ἕτερον δ' εἶδος ὀλιγαρχίας, ὅταν παῖς ἀντὶ πατρὸς εἰσῇ. Τέταρτον δ' ὅταν ὑπάρχη τό τε νῦν λεχθὲν καὶ ἄρχη μὴ ὁ νόμος,

¹⁾ Buttmann ὡς ἄνω.

²⁾ Παραβ. καὶ Ἰσοκράτ. περὶ Εἰρήνης 117-120.

³⁾ Ἀριστ. Πολιτ. Ε'. ε'. 4, 5.

⁴⁾ Ἀριστ. Πολιτ. Ε'. ε'. 9. Ὅμοιον συμβάν καὶ ἐν Κραννῶνι ἴδε παρὰ Πολυαίνῳ Στρατηγ. Β'. λγ'. 1.

⁵⁾ Δ'. 78.

⁶⁾ Ἀριστ. Πολιτ. Δ'. ε'. 1.

»ἀλλ' οἱ ἄρχοντες καὶ καλοῦσι δὴ τὴν τοιαύτην ὀλιγαρχίαν **δυ-
ναστείαν**». Τὸ δὲ πρῶτον καὶ δεύτερον εἶδος τῆς ὀλιγαρχίας, τὰ
ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονευόμενά ἦσαν ἡπιωτέρας μορφῆς τὰ
ἑξῆς. 1) Ὅταν ἐκλέξιμοι εἰς ἀρχάς εἰσι μόνον οἱ ἔχοντες περιουσίαν
(οἱ ἀπὸ τιμημάτων) τοσαύτην, ὥστε οἱ ἄποροι νὰ ἀποκλείωνται τῶν
ἀρχῶν, μὲ τὴν ἀπόκτησιν ὅμως ὠρισμένης περιουσίας (οἱ πρόην
ἄποροι) συναποκτιῶσι τὰ προσόντα πρὸς ἐξάσκησιν τῶν πολιτικῶν
δικαιωμάτων¹⁾. 2) Ὅταν ἡ ἀπαιτουμένη διὰ τοὺς ἐκλεξιμούς εἰς
ἀρχάς περιουσία εἶναι μεγάλη (ἀπὸ τιμημάτων μακρῶν), αὐτοὶ δὲ
οὔτοι ἐκλέγωσιν ἐκ τῆς τάξεώς των καὶ τὰς ἀρχάς²⁾.

Περὶ τῶν ἀρχῶν δίδει τὸν ἑξῆς ὅρισμόν: «λέγω δὲ δύναμιν ἀρ-
χῆς, οἷον τὴν κυρίαν τῶν προσόδων καὶ τὴν κυρίαν τῆς φυλακῆς³⁾.
Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπέστησαν τροποποιήσεις τὰ ὀλι-
γαρχικὰ πολιτεύματα τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων, αἱ **δυναστεῖαι**, ἐπὶ τὸ
φιλελευθερώτερον. Οὕτως ἐν Φαρσάλοις φαίνεται ἰσχύον τὸ πρῶτον ἡπιώ-
τερον εἶδος ὀλιγαρχίας κατὰ τὴν 4 π. Χ. ἑκατονταετηρίδα, ὡς δυνά-
μεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τινος ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης πλησίον τῶν Φαρ-
σάλων. Κατὰ τὸ ψήφισμα τοῦτο «ἡ πόλις Φαρσαλίου» εἰς 166 συμ-
πολεμήσαντας καὶ συμπράξαντας εἰς τὴν διοίκησιν τῆς χώρας «πάνσα
προθυμία», ἀπένειμε τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου «κατὰπερ Φαρσα-
λίοις τοῖς ἐξ ἀρχαῖς πολιτευομένοις: **ἔδουκε** καὶ ἐμ Μακουνίαις τὰς
ἐχομένας τοῦ Λουέρχου **γᾶς** . . . **πλέθρα ἐξήκοντα** ἐκάστου τοῦ εἰβάτα
ἔχειν **πατρονέαν** τὸμ πάντα χρόνον». Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὰ
60 ταῦτα πλέθρα (57 στρέμματα Β. Ἑλληνικά) ἦσαν ὅρος ἀπαι-
τούμενος ἐν Φαρσάλοις δι' ἕκαστον ἐνήλικον (εἰβάταν) πρὸς ἐνάσκη-
σιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων⁴⁾. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἰκάσω-
μεν καὶ περὶ τῆς Λαρίσσης διὰ τὴν μεταγενεστέραν ταύτην ἐποχὴν

¹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ'. ε'. 1.

²⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ'. ε'. 1 καὶ 6-8.

³⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ'. ιβ'. 13.

⁴⁾ Εὐρίσκεται ἡ ἐνεπίγραφος πλᾶξ εἰς τὸ ἱερόν τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωρίου
Ρίζι ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τῶν Φαρσάλων. L. Heuzey Mission Arch. de
Macedoine, Appendice No 200.

ἐκ τινος χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους: «οἷον οἱ ἐν Λαρίσση πολιτοφύλακες διὰ τὸ αἰρεῖσθαι αὐτοὺς τὸν ὄχλον ἐδημαγωγούν¹⁾».

Τὴν φρόνησιν ἄλλως καὶ ἀρετὴν τῶν ἐν Φαρσάλοις ὀλιγαρχικῶν μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος Ἀριστοτέλης προβάλλων αὐτοὺς ὡς πρότυπον ὀλιγαρχίας· «ὁμονοοῦσα δὲ ὀλιγαρχία οὐκ εὐδιάφορος ἔξ ἑαυτῆς· σημεῖον δὲ ἢ ἐν Φαρσάλῳ πολιτεία, ἐκεῖνοι γὰρ ὀλίγοι ὄντες, πολλῶν κύριοι εἰσι διὰ τὸ **χρῆσθαι** σφίσιν αὐτοῖς **καλῶς**²⁾». Ἀλλ' ἐκ φύσεως αἱ ὀλιγαρχίαι ἔτεινον εἰς περιορισμόν, οὐχὶ μόνον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκλεξίμων (τῶν ἀπὸ τιμημάτων), ἀλλὰ καὶ τῆς ἐνασκήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων (τῶν ἐξουσιῶν) ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν πολιτῶν (τοῦ δήμου). Τὰ πολιτικά δικαιώματα (αἱ ἐξουσίαι), ἀπὸ τῶν ὁποίων αἱ ὀλιγαρχικαὶ πολιτεῖαι προσεπάθουν νὰ ἀπομακρύνωσι **μὲν τρόπον** τὸν δῆμον «ὅσα προφάσεως χάριν σοφίζονται πρὸς τὸν δῆμον» ἦσαν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη³⁾ πέντε: αἱ ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ, αἱ ἀρχαί, τὰ δικαστήρια, τὸ φέρειν ὅπλα καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις. Διὰ πάντα ταῦτα ἢ ἐπέβαλλον πρόστιμα βαρέα μόνον εἰς τοὺς εὐπόρους, τοὺς ἔχοντας ὠρισμένην περιουσίαν, καὶ ἄφινον ἀζημιώτους τοὺς ἀπορωτέρους, οὕτως ὥστε νὰ ἐξαναγκάζωνται μὲν οἱ πρῶτοι πρὸς ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν τῶν δικαιωμάτων, νὰ ἀποφεύγωσι δὲ οἱ δεύτεροι, μὴ φοβούμενοι πρόστιμον καὶ μὴ δυνάμενοι ὡς ἄποροι νὰ ἡμεραργῶσιν, ἢ ἐπέβαλλον μεγάλας ζημίας εἰς τοὺς ἐγγραφομένους μὲν εἰς τοὺς καταλόγους τῶν δικαιούχων, ἀλλὰ μὴ ἐκκλησιάζοντας μηδὲ συνεδριάζοντας, οὕτως ὥστε ἐξηνάγκαζον τοὺς ἀπορωτέρους νὰ ἀπέχωσι καὶ αὐτῆς τῆς ἐγγραφῆς πρὸς ἀπόκτησιν τοῦ δικαιώματος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι αἱ δύο ἡπιώτεραι τοῦλάχιστον μορφαι τῆς ὀλιγαρχίας ἦσαν πολιτεύματα καθ' ἑαυτὰ οὐχὶ τυραννικά, ἀλλὰ συντηρητικὰ μᾶλλον, ἀπαιτοῦντα προσόντα (τιμήματα), ἥτοι ὠρισμένην περιουσίαν διὰ τε τοὺς ἐκλεξίμους καὶ ἐκλογεῖς, καὶ ἐπο-

¹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε'. ε'. 5.

²⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε'. ε'. 7.

³⁾ Αὐτόθι. Δ'. ι'. 6 καὶ 7.

μένως περιορίζοντα τὸν κύκλον ἀμφοτέρων, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἄκρατον δημοκρατίαν ἢ ὀλιγαρχίαν.

Διὰ τὴν Θεσσαλίαν ἦσαν προσφυῇ τὰ ὀλιγαρχικά πολιτεύματα, διατηρηθέντα μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς ἕνεκα τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ της. Διότι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη «βέλτιστος γὰρ δῆμος ὁ **γεωργικός** ἐστίν οἱ γὰρ πολλοὶ μᾶλλον ὀρέγονται τοῦ κέρ-
 »δους ἢ τῆς τιμῆς. Σημεῖον δέ· καὶ γὰρ καὶ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας
 »ὑπέμενον καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ὑπομένουσιν, ἔάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι
 »μὴ κωλύη μηδ' ἀφαιρεῖται μηθέν. Ταχέως γὰρ οἱ μὲν πλουτοῦσιν,
 »οἱ δ' οὐκ ἀποροῦσιν . . . οἱ δὲ **γεωργοῦντες** διὰ τὸ διασπάρθαι κατὰ
 »τὴν χώραν οὐτ' ἀπαντῶσιν, οὐθ' ὁμοίως δέονται τῆς συνόδου ταύ-
 »της (δηλαδὴ τοῦ ἐκκλησιάζειν)¹⁾». Πρὸς τούτοις: «ἦπον μὲν συμ-
 »βέβηκε τὴν χώραν εἶναι **ἱππάσιμον**, ἐνταῦθα μὲν εὐφυῶς ἔχει κα-
 »τασκευάζειν τὴν **ὀλιγαρχίαν** τὴν ἰσχυράν (ἢ γὰρ σωτηρία τοῖς
 »οἰκοῦσι διὰ ταύτης ἐστὶ τῆς δυνάμεως· αἱ δὲ **ἱπποτροφίαι τῶν**
 »**μακρὰς οὐσίας κεκτημένων** εἰσὶν²⁾). Ὅταν δὲ οἱ Ἀθηναῖοι,
 Βοιωτοὶ καὶ Φωκεῖς, ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Φαρσάλου πρὸς ἀπο-
 κατάστασιν τοῦ φυγάδος Ὀρέστου, υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ἐγεκρατίδου,
 ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ τῶν Φαρσαλίων νὰ ἐπιστρέψωσιν
 ἄπρακτοι³⁾, κυρωθείσης τῆς ἀνωτέρω ἀληθείας, ὅτι ἐν τῇ ἱππασίμῳ
 Θεσσαλίᾳ ἡ σωτηρία τῶν κατοίκων ἐξηροῦτο **ἐκ τοῦ ἱππικοῦ**, τὸ
 ὁποῖον μόνον **πλούσιοι** ἠδύναντο νὰ διατηρῶσι κατέχοντες ἕνεκα
 τούτου καὶ τὴν ἐξουσίαν (ὀλιγαρχίαν). Ὅτι δὲ αἱ ἱπποτροφίαι μόνον
 εἰς χώραν μὲ ἐκτεταμέναν βοσκὰς καὶ πολίτας μὲ **μεγάλας ἰδιο-
 κτησίας** ἦσαν δυναταί, ὥς ἐν Θεσσαλίᾳ, καταφαίνεται ἐκ τοῦ γεγο-
 νότος, ὅτι ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι οὐδέποτε τὸ ἱππικὸν ἀπετέλεσε
 μέρος ἄξιον λόγου τῆς πολεμικῆς δυνάμεως καὶ αὐτῶν τῶν ἰσχυ-
 ροτάτων πολιτειῶν.

Οὕτως ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰ Περσικά δὲν φαίνεται διόλου ἱπι-

¹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ'. β'. 1, 2, 7.

²⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ'. δ'. 3.

³⁾ Θουκυδ. Ι, 111.

κόν, βραδύτερον δὲ κατὰ τὴν μεγίστην ἀνάπτυξιν αὐτῶν δὲν εἶχον περισσοτέρους τῶν 1000-1,200 ἱππέων, εἰς τὴν παρὰ τὴν Κόρινθον δὲ μάχην (394 π. Χ.) παρέταξαν μόνον 600 ἱππεῖς. Ἐπίσης δὲ καὶ Λακεδαιμονίων ἱππικὸν ἢ δὲν ἀναφέρεται ποσῶς ἢ μόνον ἀσήμαντον ¹⁾. Ὁ δὲ Ἀλκιβιάδης δημηγορῶν πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων μεγαλαυχεῖ λέγων: «ἄρματα μὲν ἑπτὰ καθῆκα, ὅσα οὐδεὶς πω ἰδιώτης πρότερον ²⁾», δηλαδὴ κατώρθωσε νὰ διατηρῇ 14 ἵππους καὶ νὰ στείλῃ ἑπτὰ ἄρματα εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, καὶ διὰ τοῦτο ἔκαυχῆτο ὡς εἷς ἐκ τῶν πλουσιωτέρων Ἀθηναίων, ὁ ὁποῖος μόλα ταῦτα, ὡς ὁ ἴδιος Θουκυδίδης μαρτυρεῖ ³⁾, «ταῖς ἐπιθυμίαις μεῖζουσιν ἢ »κατὰ τὴν ὑπάρχουσαν οὐσίαν ἐχρῆτο ἕς τε τὰς ἱπποτροφίας καὶ τὰς »ἄλλας δαπάνας».

§ 5. Σύγκρισις πρὸς τὰ πολιτεύματα τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἦτο ἰδιάζον πολίτευμα τῶν Θεσσαλικῶν μόνον πόλεων, ἀλλὰ τὸ ἐπικρατέστερον καὶ ἀνὰ σύμπασαν τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Οὕτως ὀλιγαρχικὰ πολιτεύματα μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἡρωϊκῆς Βασιλείας, εἶχον διάφοροι πόλεις ἐν Φωκίᾳ, ἐν ἀμφοτέροις τοῖς τμήμασι τῆς Λοκρίδος, τὸ πλεῖστον τῆς Βοιωτίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Θηβῶν, ἐν Εὐβοίᾳ καὶ Μεγάρῳ, μετὰ δημοκρατικῶν διακοπῶν ἢ μεταβάσεων ἕνεκα τῆς γειτνιασεως καὶ τῶν ἐπεμβάσεων τῶν Ἀθηναίων, ὀλόκληρος ἡ Πελοπόννησος ἐκτὸς τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἀρκαδίας, ἡ Κρήτη καὶ αἱ σημαντικώτεραι τῶν λοιπῶν νήσων, μὲ παροδικὰς διακοπὰς κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον, ἀκολουθούσας τὴν τύχην τῶν Ἀθηναϊκῶν ὅπλων ⁴⁾.

¹⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. Δ' Π, 16 καὶ 17 Buchenschütz, ὡς ἄνω 215/6.

²⁾ Θουκυδ. VI. 16.

³⁾ Θουκυδ. VI. 15.

⁴⁾ G. Gillbert. ὡς ἄνω τόμ. Β'.

§ 6. Θεσσαλική ὁμοσπονδία ἢ Κοινὸν τὸ Θετταλῶν καὶ Ταγοί.

Αἱ διάφοροι Θεσσαλικάι ὀλιγαρχίαι μετὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἀξιώματος τοῦ «Θετταλῶν βασιλέως» συνεκρότησαν ὁμοσπονδίαν τὴν λεγομένην «Κοινὸν τὸ Θετταλῶν» συγκειμένην ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν διαφόρων ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν, διευθύνουσιν τὰ γενικά συμφέροντα τῆς Θεσσαλίας καὶ τὴν ἐξωτερικὴν, οὕτως εἰπεῖν, πολιτικὴν αὐτῆς καὶ ἀποφασίζουσιν περὶ συνθηκῶν, εἰρήνης καὶ πολέμου. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κοινοῦ τούτου τῶν Θεσσαλῶν μανθάνομεν ἐκ τινος χωρίου τοῦ Θουκυδίδου¹⁾, καθ' ὃ οἱ εὐνοὶ τοῖς Ἀθηναίοις ἐκ τῶν Θεσσαλῶν, κωλύοντες τὴν διὰ τῆς Θεσσαλίας δίοδον τοῦ Σπαρτιάτου Βρασίδου τῷ 422 π. Χ. κατηγοροῦν αὐτὸν ὅτι παρανομεῖ θέλων νὰ διέλθῃ ἄνευ «τοῦ πάντων κοινοῦ». Περισσότερα δὲν γνωρίζομεν περὶ τοῦ κοινοῦ τούτου τῶν Θετταλῶν οὔτε περὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διοργανώσεως καὶ λειτουργίας οὔτε περὶ τοῦ τόπου τῆς συνόδου αὐτοῦ.

Εἰς μίαν ἐπιγραφὴν, ἀποτελοῦσαν ψήφισμα τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, ἐπικυροῦν συμμαχίαν μετὰ τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τοῦ τυράννου Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου, καὶ ἀναγομένην ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογούντων εἰς τὸ ἔτος 361 π. Χ. ἀναφέρεται πάλιν «κοινὸν τὸ Θετταλῶν». Οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τῆς συνθήκης ταύτης ὑπεχρεοῦντο εἰς βοήθειαν, «ἐὰν τις ᾔῃ ἐπὶ τὸ κοινὸν τὸ Θετταλῶν ἐπὶ πολέμῳ ἢ τὸν ἄρχοντα καταλύῃ, ὃν εἶλοντο οἱ Θετταλοί, ἢ τύραννον καθιστῇ ἐν Θετταλίᾳ» καὶ κατωτέρω ὀρίζεται, ὅτι ὀφείλουσιν οἱ Θετταλοὶ νὰ ὁμώσωσι πρὸς τῶν Ἀθηναίων πρέσβεων τὸν ὅρκον τῆς συμμαχίας «Ἀγέλαον τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς πολεμάρχους καὶ τοὺς ἱπάρχους καὶ τοὺς ἱππέας καὶ τοὺς ἱερομνήμονας, καὶ τοὺς ἄλλους ἄρχοντας ὁπόσοι ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ τοῦ Θετταλῶν ἄρχουσιν» καὶ κατωτέρω, «οἷδ' ὥμοσαν Θετταλῶν, . . . Πολέμαρχοι Πελασγιωτῶν . . . , Φθιωτῶν Μεγάλος Θετταλιωτῶν . . . Ἑστιωτῶν Εἴρων . . . Πέζαρχοι . . . »

¹⁾ Θουκυδ. IV, 78.

Ἐὰν τὸ κοινὸν τοῦτο εἶναι παροδική, βραχεῖα μόνον ἀνασύστασις τοῦ ὑπὸ τῶν Τυράννων τῶν Φερῶν ἐπὶ 50ετίαν σχεδὸν διασπασθέντος καὶ καταργηθέντος ἀρχαίου κοινοῦ ἢ νέα μορφή, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Βοιωτικῆς ὁμοσπονδίας, εἶναι ἄγνωστον¹⁾. Εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἐπικειμένου πολέμου, ἐξέλεγον αἱ ὁμοσπονδιακαὶ πόλεις κοινὸν ἀρχηγόν, τὸν καλούμενον **Ταγόν**, περιβαλλόμενον μὲ τὴν ἀρχαίαν δύναμιν τῶν καταλυθέντων, ὡς εἶδομεν, βασιλέων «πάντα τὰ κύκλῳ ἔθνη ὑπήκοα μὲν ἐστίν, ὅταν ταγὸς ἐνθάδε καταστῇ» καὶ «πάντα γὰρ δῆπου τὰ κύκλῳ φόρον φέρει, ὅταν ταγεύηται τὰ κατὰ Θεσσαλίαν». ²⁾

§ 7. Δημόσιοι πόροι τῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν.

Ὅπως ἐν γένει διὰ τὴν Θεσσαλικὴν ἱστορίαν, οὕτω καὶ διὰ τὸ φορολογικὸν μέρος τῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν ἀνεπαρκεῖς μόνον πληροφορίας ἔχομεν. Παραθέτομεν δὲ ἐνταῦθα ὅσα εἶναι γνωστὰ ἐκ τῶν ὀλίγων μαρτυριῶν. **Σπουδαιότατοι πόροι** τῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν φαίνονται οἱ ἐκ τῶν λιμένων (ιδίως Παγασῶν) καὶ ἀγορῶν φόροι εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς³⁾, διὰ τῶν ὁποίων, κατὰ Δημοσθένη⁴⁾, ἐκάλυπτον αἱ πολιτεῖαι ἢ ἡ Θεσσαλικὴ ὁμοσπονδία τὰς τῆς διοικήσεως δαπάνας. Ἔτερα εἰσοδήματα εἶχον ἐκ τῶν δημοσίων καὶ ἱερῶν κτημάτων (ἴδε ταῦτα § 13). Ἐκ δὲ τοῦ Πολυαίνου⁵⁾ πληροφορούμεθα ὅτι ἐν Κραννῶνι ὑπῆρχε **δεκάτη** ἐπὶ τῶν σιτηρῶν, ἣτις ἐνοικιάζετο ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ δημοσίου πλειστηριασμοῦ, εἰσεπρατίτετο δὲ ὑπὸ ὑπαλλήλων τοῦ ἐνοικιαστοῦ ἀνὰ τὰ διάφορα χωρία

¹⁾ G. Gillbert, ὡς ἄνω II, 12. Παράβαλ. Ἡρόδ. Ε'. 63.

²⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ'. 1, 9 καὶ 12.

³⁾ Ὁ μέγας πλοῦτος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰάσονος τῶν Φερῶν, Μηριόνη, κατοικοῦντος ἐν Παγασαῖς, εἶχεν ἴσως ὡς κυριωτέραν πηγὴν τὰ τέλη τοῦ λιμένος τούτου. (Πολύαιν. περὶ Στρατηγῆμ. ΣΤ'. α'. 6.)

⁴⁾ «ἤκουον δὲ τούτων, ὡς οὐδὲ τοὺς *λιμένας* καὶ τὰς *ἀγοράς* ἔτι δώσοιεν αὐτῷ καρποῦσθαι· τὰ γὰρ *κοινὰ* τὰ Θετταλῶν ἀπὸ τούτων δέοι διοικεῖν, οὐ Φίλιππον λαμβάνειν» Δημοσθ. Ὀλυνθ. Α'. 22.

⁵⁾ Περί Στρατηγῆμ. Β', γγ'. 1.

τῆς περιφερείας της. Οὐδόλως ἐστὶ παράλογον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δεκάτη εἰσεπράττετο καὶ ὑπὸ ἄλλων Θεσσαλικῶν πολιτειῶν, μολονότι ἐλλείπει πᾶσα ἄλλη περὶ τούτου μάρτυρία. **Φόρους** εἰσέπραττον οἱ Λαρισσαῖοι κατὰ τὸν Στράβωνα ¹⁾ παρὰ τῶν Περραιβῶν, ἴσως δὲ καὶ οἱ Φαρσάλιοι καὶ Φεραῖοι εἰσέπραττον φόρον τινὰ παρὰ τῶν ὑποτελῶν αὐτῶν Φθιωτῶν, Ἀχαιῶν καὶ Μαγνήτων ἐν καιρῷ εἰρήνης, λείπει ὅμως πᾶσα περὶ τούτων μαρτυρία. Ἀπεναντίας, ἐν καιρῷ πολέμου, ταγευομένης τῆς Θεσσαλίας, ὥς ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ εἶδομεν, ἐτέλουν φόρους πάντες οὗτοι οἱ κύκλῳ ὀρεινοὶ ὑποτελεῖς.

§ 8. Μακεδονικὴ Κυριαρχία.

Αἱ ἐπιβουλαὶ καὶ ἐπιθέσεις τῶν τυράννων τῶν Φερῶν κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Θεσσαλικῶν πόλεων προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν Φιλίππου τοῦ Μακεδόνης, ὅστις τῷ 356 π. Χ. κληθεὶς ὑπὸ τῶν εἰς ἀδυναμίαν περιπεσόντων Ἀλευαδῶν τῆς Λαρίσης εἰσήλασεν εἰς Θεσσαλίαν καὶ περιστείλας τὸ κράτος τῶν τυράννων μόνον εἰς τὰς Φεράς, ἡλευθέρωσε πρὸς στιγμήν τὰς Θεσσαλικὰς πόλεις, τέσσαρα δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἐξεδίωξε τοὺς τυράννους καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Φερῶν.

Ἡ ἀνεξαρτησία ὅμως τῶν ἐξηντημένων ἤδη ὑπὸ ἐσωτερικῶν διαμαχῶν Θεσσαλικῶν ὀλιγαρχιῶν δὲν ἠδύνατο νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ μετὰ τὴν ἀνάμειξιν τοῦ πολυπράγμονος καὶ ἰσχυροῦ Φιλίππου εἰς τὰ Θεσσαλικά πράγματα. Ἦδη τῷ 345 π. Χ. κατέλαβε τὰ στρατηγικώτερα σημεῖα καὶ τὰς ὀχυρωτέρας ἀκροπόλεις διὰ Μακεδονικῶν φρουρῶν, ἐγκαταστήσας εἰς μὲν τὰς πόλεις Δεκαδαρχίας ἐκ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, ἐπὶ ἐκάστης δὲ τῶν τεσσάρων ἀρχαίων περιφερειῶν τῆς χώρας (Τετράδων) τάξας Τετράρχην, ὅστις διώκει τὴν ὑπ' αὐτὸν περιφέρειαν ὥς ἀντιπρόσωπος καὶ κατὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Φιλίππου ²⁾.

¹⁾ Θ'. 440.

²⁾ Δημοσθ. περὶ Ἀλονήσου. 32 Ὀλυνθ. Α'. 13, 22. Ὀλυνθ. Β'. 7, 8. Κατὰ Φιλίππου Β'. 22. Περὶ Χερρονήσου 62. Κατὰ Φιλίππου Δ'. 64. Ἰσοκράτ. περὶ Εἰρήνης 118. Ἀρποκρατ. ἐν λ. Τετραρχία.

Ποίας ποιότητος ἀνθρώπους ἐξέλεξεν ὁ Φίλιππος ὡς ὄργανα τῶν θελήσεών του, ὡς Τετράρχας, γνωρίζει ἡμῖν ὁ Θεόπομπος ¹⁾, «Φίλιππον δέ φησι Θεόπομπος ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ τεσσαρακοστῇ τῶν ἱστοριῶν Θρασυδαῖον τὸν Θετταλὸν καταστήσαι τῶν ὁμοεθνῶν τύραννον, μικρὸν μὲν ὄντα τὴν γνώμην, κόλακα δὲ μέγιστον» «εἷς δὲ ἐστὶν οὗτος τῶν κατασταθέντων ὑπὸ Φιλίππου κυρίων Θεσσαλίας». ²⁾

Οἱ ἐξωτερικοὶ τύποι τῶν κατὰ πόλεις πολιτευμάτων φαίνονται διατηρηθέντες ἀμετάβλητοι μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων βραχυτάτης ἀπελευθερώσεως. Οὕτως εὐρίσκομεν εἰς ἐπιγραφὰς τῆς 4ης ἑκατονταετηρίδος ἀνὰ 5 ταγοὺς ἐν Φαρσάλει, Λαρίσσει, Κραννῶνι, Κιερίῳ (Ἄρην), Φαλαίνῃ. Τῷ 219 καὶ 214 π. Χ. ἀπηρθύνετο ὁ βασιλεὺς Φίλιππος διὰ γραφῆς «ποτ' τὸς *ταγὸς* καὶ τὰν πόλιν». «Βασιλεὺς Φίλιππος Λαρισαίων τοῖς *ταγοῖς* καὶ τὰ πόλει χαίρειν». Ὡσαύτως (196 π. Χ.): «Τίτος Κουντίος στρατηγός, ὑπατος Ῥωμαίων, Κυριτιέων τοῖς *ταγοῖς* καὶ τῇ πόλει χαίρειν». ³⁾

Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἦσαν μόνον νεκραὶ ἀπηχήσεις παρελθουσῶν ἐποχῶν, κοσμητικὰ ὀνόματα ἀνισχύρων καὶ ὑποτελῶν ἀρχῶν, ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ Πολύβιος ⁴⁾ ἐξιστορῶν τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην (210 π. Χ.) συμβάντα: «Θετταλοὶ γὰρ ἐδόκουν μὲν κατὰ νόμους πολιτεύεσθαι καὶ πολὺ διαφέρειν Μακεδόνων, διέφερον δ' οὐδέν, ἀλλὰ πᾶν ὁμοίως ἔπασχον Μακεδόσι καὶ πᾶν ἐποιοῦν τὸ προστατόμενον τοῖς βασιλικοῖς».

Ἀπὸ τῆς Μακεδονικῆς λοιπὸν κατακτήσεως ἀπέβαλον αἱ Θεσσαλικαὶ πόλεις πάντα αὐθύπαρκτον πολιτικὸν βίον καὶ ἐπομένως δυνάμεθα νὰ στραφῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα προσωπικῆς καταστάσεως τῶν γεωργῶν (Πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας), οἵτινες εἶναι καὶ τὸ κύριον θέμα τῆς παρούσης.

¹⁾ Fragm. Müller N° 235.

²⁾ Ἀρχοκρατ. ἐν λέξ. Θρασυδαῖος.

³⁾ Corpus Inscript. Graec. Boekhius τόμ. Α' Ν. 1770.

⁴⁾ Δ' 76. Ἴδε καὶ Δημοσθ. κατὰ Φιλίππου Ι' 32, 33 «Καίτοι τί ἐσχάτης ὕβρεως ἀπολείπει; Οὐ . . . γράφει δὲ καὶ Θετταλοῖς, ὃν χρὴ τρόπον πολιτεύεσθαι;»

§ 9. Οἱ κατακτηθέντες ἢ Πενέσται.

Δυστυχῶς καὶ ὥς πρὸς τοὺς γεωργοὺς καὶ Πενέστας τῆς Θεσσαλίας αἱ μαρτυρίαι τῶν ἀρχαίων εἰσι τοσοῦτον ἀνεπαρκεῖς, ὥστε εἴμεθα ἠναγκασμένοι διὰ στενωτάτων σχισμᾶδων βλέποντες νὰ διακρίνωμεν τὴν εἰκόνα αὐτῶν.

Ἐν τῇ προηγουμένῃ τρίτῃ παραγράφῳ εἶδομεν ὅτι ἀπόλυτον κατοχὴν καὶ κυριότητα μόνον τῆς Θεσσαλιώτιδος καὶ Πελασιώτιδος ἔλαβον οἱ ἐπιδραμόντες Θεσσαλοὶ καὶ ὅτι ταύτας κατέκτησαν οὐχὶ διὰ μιᾶς, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον διὰ μακροχρονίων ἀγώνων. Φυσικὴ ἐπομένως συνέπεια ἦτο, ὅτι πολλάκις ἐπανάλαβον καὶ κατ' ἰδίαν μὲ τοὺς ἐκάστοτε κατακτωμένους λαοὺς τὴν συνθήκην τῆς Ἄρνης, ἣν ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ εἶδομεν.

Τούτου τεθέντος, ἐμβαθύνωμεν νῦν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς συνθήκης ταύτης, τῆς μόνης ἄλλως περὶ Πενεστῶν ἀξίας λόγου μαρτυρίας ἐκ τῆς ἀρχαιότητος. Τὴν συνθήκην ταύτην διέσωσεν ἡμῖν ὁ Ἀθήναιος ¹⁾ ἐραυίζόμενος αὐτὴν παρὰ τοῦ Ἀρχεμάχου, τοῦ ὁποίου τὰ συγγράμματα ἀπωλέσθησαν, ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς: «Βοιωτῶν, τῶν τὴν Ἀρναίαν κατοικησάντων, οἱ μὴ ἀπάραντες εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἀλλ' ἐμφιλοχωρήσαντες, παρέδωκαν ἑαυτοὺς τοῖς Θεσσαλοῖς, δουλεύειν καθ' ὁμολογίας, ἐφ' ᾧ, οὔτε *ἐξάξουσιν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας* οὔτε ἀποκτενοῦσιν· αὐτοὶ δὲ τὴν χώραν αὐτοῖς ἐργαζόμενοι *τὰς συντάξεις ἀποδώσουσιν*· οὗτοι οὖν, οἱ κατὰ τὰς ὁμολογίας καταμείναντες καὶ παραδόντες ἑαυτοὺς ἐκλήθησαν τότε μὲν Μενέσται, νῦν δὲ Πενέσται. Καὶ πολλοὶ τῶν κυρίων ἑαυτῶν εἰσιν εὐπορώτεροι».

Κατὰ τὴν συνθήκην ταύτην οἱ Ἀρναῖοι καὶ μετέπειτα Πενέσται, ὡς καὶ οἱ μετὰ τοὺς Ἀρναίους ἐκάστοτε κατακτώμενοι, παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τοὺς κατακτητάς, ὡς δούλους, ἐπὶ τοῖς ρητοῖς ὅμως ὅροις α') ὅτι οὐδεμίαν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν θὰ ἔχωσιν οἱ κατακτηταὶ καὶ β.) ὅτι δὲν θὰ ἐξάξωσιν αὐτοὺς ἐκ τῆς χώρας, εἰς ἣν

¹⁾ ΣΤ.' 264.

εὑρέθησαν κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς συνθήκης, **δηλαδή ἐκ τοῦ χωρίου των.**

Ὑπὸ τὴν λέξιν **χώραν** δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἐνταῦθα ὁλόκληρος ἡ Θεσσαλία, διότι α') οὐδὲν κοινὸν ὄνομα ἔφερεν αὕτη καὶ οὐδεμίαν ἐνότητα εἶχε μέχρι τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Θεσσαλῶν, ἀπ' ἐναντίας ἀπετελεῖτο, ὥς ἐν τῇ πρώτῃ παραγράφῳ εἶδομεν, ἐκ δέκα διαφορῶν βασιλειῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου ¹⁾· β') ἐὰν παραδεχθῶμεν ὑπὸ τὴν λέξιν **χώραν** ὁλόκληρον τὴν Θεσσαλίαν, ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου μέχρι τῶν Τεμπῶν καὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἀπὸ τοῦ Πηλίου μέχρι τῆς Πίνδου, ὃ εὐεργετικὸς ὅρος τῆς μὴ πωλήσεως τῶν Πενεστῶν ἐκτὸς τῆς χώρας θὰ ἦτο περιττὸς καὶ ἄνευ σημασίας, διότι ἐντὸς τοσοῦτον ἐκτεταμένου χώρου ἡδύνατο νὰ ἐκτελῇται ἀληθὲς ἀνθρωπεμπόριον, οἱ δὲ Πενέσται κατ' οὐδὲν θὰ διέφερον τῶν ἀργυρωνήτων ἀνδραπόδων· γ') πράγματι οἱ παλαιοὶ Θεσσαλοὶ ὠνειδίζοντο, ὥς σωματέμποροι, διότι ὀρεῖναι τινες φυλαὶ τῆς Ἑσθιαιωτίδος, οἱ Αἰθίκες καὶ οἱ Τυμφαῖοι, Ἡπειρωτικῆς καταγωγῆς καὶ ὑπῆκοι τῶν Θεσσαλῶν, ἤρπαζον ἀπὸ τῶν βορειοτέρων μεσογειῶν χωρῶν Ἰλλυριοὺς καὶ Θρᾷκας καὶ ἐπώλουν αὐτοὺς πολυλάκεις δι' ὀλίγον ἄλλας, ὅθεν καὶ **ἀλώνητα δουλάρια**, «αἱ δὲ Παγασαὶ δούλους καὶ σιγματίας παρέχουσι ²⁾». Οὐδαμοῦ ὁμως γίνεται λόγος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περὶ **πωλήσεως Πενεστῶν**, τοὺς ὁποίους μόλα ταῦτα εἶχον προχειροτέρους οἱ σωματέμποροι Θεσσαλοὶ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σκέψεων πείθομαι, ὅτι οἱ Πενέσται δὲν ἐπωλοῦντο ἐκτὸς τῶν χωρίων των, ἥτοι **ἀνευ τῶν ἀγρῶν**, τῶν ὁποίων ἡ καλλιέργεια ἐπὶ ἀποδόσει μεριδίου εἰς τοὺς κατακτητὰς συναπετέλει ὅρον τῆς ὑποδουλώσεώς των. Ἡ ἰδιόρρυθμος δὲ αὕτη γεωργικὴ, οὕτως εἰπεῖν, δουλεία, καθ' ἣν δὲν ἐπωλοῦντο ἀπ' εὐθείας, ἐπωλοῦντο ὁμως μετὰ τῶν ἀγρῶν, ἥτοι τὸ **οὐσιῶδες** διακριτικὸν γνώρισμα τῶν Πενεστῶν ἀπὸ τῆς ἀπολύτου δουλείας τῶν ἀργυρω-

¹⁾ Στράβ. Θ'. 430.

²⁾ Ἀριστοφ. Πλούτος 521 καὶ Σχόλ. Ἑρμῖτ. εἰς Ἀθῆν. I, 27. Περὶ Κοραῆ προλεγόμ. εἰς Ἀριστοτέλ. Πολιτείαν, ἔκδοσις 1821 σελ. σφ'. Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 166.

νήτων ἀνδραπόδων ¹⁾). Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀρχαῖοι ἐχαρακτήριζον τοὺς Πενέστας ὡς *μέσσην τινὰ τάξιν* μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων ²⁾).

Φυσικὴ συνέπεια τῆς ἀπεικονισθείσης ταύτης ἰδιορρυθμοῦ πολιτικῆς θέσεως τῶν Πενεστῶν ἦτο ἡ προσκόλλησις αὐτῶν εἰς τὸ τεμάχιον τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ἐκαλλιέργουν, ἀφοῦ οὔτε ἐπωλοῦντο ἄνευ τούτου οὔτε ὡς δοῦλοι νὰ ἐγκαταλείψωσιν αὐτὸ ἡδύναντο. Τοῦτο ἐνισχύεται ὑπὸ μιᾶς μαρτυρίας τοῦ Θουκυδίδου περὶ τῶν *Εἰλωτῶν* τῆς Σπάρτης, μετὰ τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι πάντοτε συνταντίζουσι ³⁾ τοὺς Πενέστας τῆς Θεσσαλίας: «καὶ τοῦ αὐτοῦ θέρους, ἥδη ἡκόντων αὐτοῖς τῶν ἀπὸ Θράκης μετὰ Βρασίδου ἐξελθόντων στρατιωτῶν . . οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐψηφίσαντο τοὺς μετὰ Βρασίδου Εἰλωτας »μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι καὶ οἰκεῖν ΟΠΟΥ ἂν βούλωνται» ⁴⁾ καὶ κατὰ Στράβωνα: «τρόπον γάρ τινα δημοσίους δούλους εἶχον οἱ »Λακεδαιμόνιοι τούτους (τοὺς Εἰλωτας) *κατοικίας τινὰς* αὐτοῖς ἀπο»δεῖξαντες καὶ λειτουργίας ἰδίας ⁵⁾).

Κατὰ κοινότητα λοιπὸν διανεμηθέντες καὶ ὑπαχθέντες οἱ κάτοικοι (Πενέσται) εἰς τοὺς διαφόρους οἴκους τῆς στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας τῶν Θεσσαλῶν, συμφώνως μὲ τὴν βαθμιαίαν κατάκτησιν τῆς χώρας ὑπὸ διαφόρων ἀποσπασμάτων καὶ Ἡρακλειδῶν ἀρχηγῶν τῶν Θετταλῶν (ἴδε § 3), ἀπετέλεσαν τὰ στηρίγματα τῆς δυνάμεως τούτων, ἥτις κραταιὰν ἔσχεν ἐν τῇ κατακτηθείσῃ χώρᾳ ἀνάπτυξιν. Αὐτοὶ διέτηρουν ἄφθιτον τὸν κληρονομικὸν πλοῦτον τῶν ἀριστοκρατικῶν τούτων οἴκων διὰ τῶν προϊόντων τῶν ἀγρῶν καὶ λειμώνων, ἅτινα ἐτέλουν ὡς καλιεργηταὶ ἐπὶ μεριδίᾳ ⁶⁾).

Δεσπόζοντες τῆς χώρας διὰ τῶν περιτετειχισμένων καὶ ὄχυρων

¹⁾ Buchenschütz ὡς ἄνω 126.

²⁾ Πολυδεύκ. III, 83 «Μεταξὺ δὲ ἐλευθέρων καὶ δούλων οἱ Λακεδαιμόνιοι Εἰλωτες καὶ Θετταλῶν Πενέσται». Ἴδε καὶ Στράβ. Η'. 365,4.

³⁾ Πλάτων. Νόμοι 776. Ἀθην. ΣΤ 265. Ἀρποκ. ἐν λ. Πενέσται. Τίμαιος ἐν λ. Καλλικύριοι εἰς Fragm. Histor. Graec.

⁴⁾ Θουκυδ. V, 34.

⁵⁾ Στράβων Η'. 365.

⁶⁾ E. Curtius. I. 87.

μένων αὐτῶν ἐδρῶν, τῶν ὁποίων 16 ἐν Πελασγιώτιδι ¹⁾, 21 ἐν Θεσσαλιώτιδι ²⁾, 26 ἐν Ἑστιαιώτιδι ³⁾, 21 ἐν Μαγνησίᾳ ⁴⁾ καὶ 5 ἐν τῇ Θεσσαλικῇ Φθίᾳ ⁵⁾ σώζονται εἰσέτι τὰ λείψανα, πανίσχυροι δὲ διὰ τοῦ ἀπροσμάχητου αὐτῶν ἱππικοῦ, δυναμένου νὰ ἀνέλθῃ ἐν ἀνάγκῃ εἰς 6—8,000 ἱππεῖς ἐκτὸς ὑπερδεκακισχιλίων βαρέων ὀπλιτῶν ⁶⁾, συνειχόν τοὺς ἀόπλους ⁷⁾ Πενέστας ἐν ὑποταγῇ οἱ διὰ κοινῆς καταγωγῆς καὶ συγγενειῶν συνδεδεμένοι οἴκοι τῶν κατακτητῶν Θεσσαλῶν. Τὸ δυσχερέστατον τῆς πολιτογραφήσεως ξένων καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἡ πανταχοῦ σχεδὸν ἐπικρατοῦσα ὑπὸ διαφόρους μορφὰς δουλοπαροικία, ὡς κατωτέρω θέλομεν ἶδει, αἱ οὐχὶ ἄγνωστοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα συνθῆκαι μεταξὺ πόλεων πρὸς ἔκδοσιν φυγάδων δούλων καὶ ἀλληλοβοήθειαν ἐν περιπτώσει ἐπαναστάσεως αὐτῶν ⁸⁾ ἀπεδίωξαν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τῶν Πενεστῶν πᾶσαν σκέψιν μεταβολῆς τῆς θέσεώς των καὶ ἐδημιούργησαν κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη τάξιν γεωργῶν, οἵτινες: «καὶ τὰς ἀρχαίας τυραννίδας ὑπέμενον καὶ τὰς ὀλιγαρχίας ὑπομένουσιν, ἐάν τις αὐτοὺς ἐργάζεσθαι μὴ κωλύῃ μηδ' ἀφαιρῇται μηθέν, ταχέως γάρ οἱ μὲν πλουτοῦσιν, οἱ δ' εὖκ ἀποροῦσιν⁹⁾». Ἐπιβεβαίωσις τῶν ἀνωτέρω εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀρχεμάχου «καὶ πολλοὶ Πενέσται τῶν κυρίων ἑαυτῶν εἰσὶν εὐπορώτεροι¹⁰⁾».

¹⁾ Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 149-157 καὶ 162-165.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 202-209 καὶ 213-217.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 168-170, 174-177, 180, 182-187, 189, 190, 197, 199.

⁴⁾ Αὐτόθι, σελ. 104, 110, 113, 118, 120, 124, 129, 131, 133-134, 137-138, 142-146.

⁵⁾ Αὐτόθι, σελ. 219-220 καὶ 222.

⁶⁾ Ξενοφ. Ἑλλήν. ΣΤ'. Ι, 8 καὶ 19. Πλάτ. Ἰππ. Μείζ. 284, Μένων 70. Ἴδε κατωτέρω καὶ σύγκρισιν πρὸς τὸ ἱππικὸν καὶ τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης.

⁷⁾ Τὸ ὀπλοφορεῖν καὶ ἀσκεῖσθαι εἰς τὰ ὄπλα ἦτο δικαίωμα μόνον τῶν ἐλευθέρων πολιτῶν, ὑποκειμένων καὶ τούτων ἀκόμη εἰς περιορισμούς ἐν ταῖς ὀλιγαρχικαῖς πολιτείαις. Ἀριστοτ. Πολιτ. Δ'. ι'. 6, 7.

⁸⁾ «Καὶ ἐγένοντο ὄρκοι καὶ συμμαχία ἥδε . . . ἦν δὲ δὴ ἡ δουλεία ἐπανίσταται ἐπικουρεῖν Ἀθηναίους Λακεδαιμονίοις, παντὶ σθένει κατὰ τὸ δυνατόν» Θουκυδίδ. V, 23. Τὰς ἀρχαίας συμμαχίας Ἀθηναίων καὶ Θεσσαλῶν, ἴδε § 6 τῆς παρούσης.

⁹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ'. β'. 2.

¹⁰⁾ Ἀθην. ΣΤ'. 264.

Ἡ θέσις λοιπὸν αὐτῶν δὲν ἦτο τοσοῦτον οἰκτρά, ὅσον τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ὄνομα ἐκφράζει, ἀφοῦ ἡδύναντο νὰ ἔχωσιν ἰδίας περιουσίας (ὄχι ἰδιοκτησίας ἀκινήτων) ¹⁾, δὲν ἐπωλοῦντο τὰ σώματα αὐτῶν ὡς τῶν ἀνδραπόδων καὶ ἡ ζωὴ αὐτῶν δὲν ἐξηρτάτο ἐκ τῆς θελήσεως τῶν κυρίων των. Ἡ δὲ δουλεία αὐτῶν συνίστατο κατὰ τὰ ἀνωτέρω κυρίως α.) εἰς τὴν δέσμευσιν ἐπὶ τῶν ἀγρῶν, οὓς ἐκαλλιέργουν· β.) εἰς τὴν τέλεσιν μεριδίου ²⁾ ἐκ τῶν παραγομένων καρπῶν, τοσοῦτον ὅμως ὥστε διὰ τοῦ ὑπολειπομένου αὐτοῖς νὰ καθίστανται πολλάκις, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, πλουσιώτεροι τῶν κυρίων των καὶ γ.) εἰς τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, καθὼ δούλοι.

Εἰς τὴν στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων εὐκόλως ἡδύναντο νὰ ἐθισθῶσι, καθ' ὅσον καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἐλευθέρους πολίτας, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, περιορισμένην χρῆσιν ἄφινον αἱ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐπικρατοῦσαι ὀλιγαρχικαὶ πολιτεῖαι, οὐδεμίαν δὲ σχεδὸν χρῆσιν αὐτῶν ἔκαμον οἱ γεωργοὶ (ἐλεύθεροι) «οἱ δὲ γεωργοῦντες διὰ τὸ διεσπάρθαι κατὰ τὴν χώραν οὐτ' ἅπαντῶσιν (οὔτε συναντῶνται) εὐκόλως) οὐθ' ὁμοίως δέονται τῆς συνόδου ταύτης» (τῶν ἐν τῇ πόλει λαϊκῶν ἐκκλησιῶν καὶ δικαστικῶν συνεδριάσεων) ³⁾. Ἀλλὰ καὶ ἡ δέσμευσις αὐτῶν ἐπὶ τῆς γενετείρας, καίτοι κακὴ καθ' ἑαυτήν, δὲν ἦτο ὅμως κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τοσοῦτον ἀφόρητος, ὅσον παρίσταται εἰς τὴν ἰδικὴν μας σήμερον ἀντίληψιν. Διότι καὶ ἡ συγκοινωνία

¹⁾ Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» σελ. 59 ἀναφέρει, ὅτι οἱ Πενέσται καὶ οἴκους ἰδίους εἶχον καὶ ὅπλα ἔφερον, δυστυχῶς ὅμως ἀμαρτυρητῶς. Παράβαλε τὰ κατωτέρω § 13 περὶ ἰδιωτικῆς ἰδιοκτησίας, ἐξ ὧν φαίνεται ἀπίθανος διὰ δούλους ἡ κτήσις ἀκινήτων.

²⁾ «Ὅτι αἱ συντάξεις, ἅς οἱ Πενέσται ἀπέδιδον τοῖς κυρίοις, καλλιερгоῦντες τὴν γῆν σῦτῶν (Πausan. ΣΤ. 264), μόνον καρπῶν μερίδες ἡδύναντο νὰ ᾤσιν, εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀμφιβολίας, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν α.) τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως νομισμάτων κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν, β.) τῆς μεγάλης σπανιότητος αὐτῶν μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ γ.) τῆς φύσεως τῶν γεωργικῶν υποχρεώσεων, ὧν πολλαὶ παρὰ τοῖς γεωργοῖς καὶ σήμερον ἀκόμη διὰ τελέσεως μόνον καρπῶν εἰσι καταρθωταί. Περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ μεριδίου τούτου δυστυχῶς οὐδεμίαν μαρτυρίαν ἔχομεν. Οἱ Εἰλωτες τῆς Σπάρτης ἔδιδον 82 μεδίμνους κριθῆς δι' ἕκαστον κλῆρον Σπαρτιάτου. E. Courtius, ὡς ἄνω I, 162. Buchenschütz ὡς ἄνω 47 καὶ 134, G. Gillbert ὡς ἄνω I, 32.

³⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. ΣΤ. β' 7, 2, 5.

μετὰ τοῦ ἐμπορίου δὲν εἶχον τὴν σημερινὴν ἀνάπτυξιν καὶ ἡ *ἐγκη-
σις*, ἡτοι ἡ ἀπόκτησις κτημάτων, εἰς τὰς ἀρχαίας πολιτείας ἦτο δυσ-
χερεστάτη καὶ δι' αὐτοὺς τοὺς ἐλευθέρους πολίτας ξένων πόλεων.
Ἐπομένως καὶ ὁ ἐλεύθερος γεωργικὸς πληθυσμὸς μόνον ἐντὸς στε-
νωτάτου χώρου ἠδύνατο νὰ κινηθῇ, ὅσον περιελάμβανον συνήθως
τὰ ὅρια τῶν πολυαριθμῶν Θεσσαλικῶν ὀλιγαρχικῶν πολιτειῶν ¹⁾. Ὅτι
δὲ αἱ σχέσεις μεταξὺ Πενεστῶν καὶ κυρίων, τοῦ χρόνου προϊόντος,
κατέστησαν κατὰ τὰ ἀνωτέρω ὁμαλαί, ἀποδεικνύει καὶ τὸ γεγονός,
ὅτι εἰς ἐκτάκτους ἀνάγκας ἐνεπιστεύοντο εἰς τοὺς Πενέστας καὶ ὅπλα.
Οὕτω Μένων ὁ Φαρσάλιος ἔφερεν ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους
200—300 ἱππέων, οὓς ἐστρατολόγησεν ἐξ *ιδίων Πενεστῶν*, ²⁾ ὁ δὲ
τύραννος τῶν Φερῶν Ἰάσων ὑπελόγιζε τοὺς Πενέστας ὡς παρά-
γοντα σπουδαιότατον πρὸς καταρτισμὸν τῶν πληρωμάτων τοῦ στό-
λου του ³⁾.

Εἰς τὴν καλλιτέραν τύχην τῶν Πενεστῶν ἀπέναντι τῶν Εἰλώτων
τῆς Σπάρτης, μεθ' ὧν ἄλλως οἱ ἀρχαῖοι συχνάκις τοὺς συνταυτίζουσι,
συνετέλεσε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ μὲν Σπαρτιάται ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς
τῶν εἰς Λακεδαίμονα ἀπετέλεσαν ἐν κράτος ἀδιάσπαστον, ἀσχολού-
μενον μόνον εἰς τὴν περὶ τὰ ὅπλα ἄσκησιν καὶ τὴν σκληραγωγίαν,
ἔτοιμοι πάντοτε διὰ νευρώδους χειρὸς νὰ συσφίγξωσι τὰ δεσμὰ τῶν
Εἰλώτων, οἵτινες ἄλλως ἦσαν κτῆμα τῆς ἀκάμπτου Σπαρτιατικῆς
πολιτείας ⁴⁾, ἐνῶ οἱ Θεσσαλοὶ ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τῶν, ὡς ἀνωτέρω
(παραγρ. 3 καὶ 4) εἶδομεν, ἀπετέλεσαν διαφόρους αὐτοτελεῖς ἡγεμο-
νίας καὶ μετὰ ταῦτα ὀλιγαρχίας, οἱ δὲ Πενέσται κατὰ μέγιστον μέρος
διενεμήθησαν κατὰ κοινότητος καὶ κώμας εἰς τὰς ἀριστοκρατικὰς
πλουσίας τῶν κατακτητῶν οἰκογενείας, τῶν ὁποίων ὁ παροιμιωδῶς
κατὰ τὴν ἀρχαιότητα μεγαλοπρεπής, ἀνειμμένος καὶ φιλόξενος βίος ⁵⁾,

¹⁾ Ἴδε κατωτέρω § 13 τῆς παρούσης.

²⁾ Δημοσθ. περὶ Συντάξ. 23 ἀναφέρει 200 ἱππεῖς, ὁ ἴδιος κατ' Ἀριστοκρ. 199, ἀναφέρει 300 ἱππεῖς.

³⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. VI, 1, 11. «Ἄνδρῶν γέ μην ταύτας (τάς ναῦς) πληροῦν
πότερον Ἀθηναίους ἢ ἡμᾶς εἰκὸς μᾶλλον δύνασθαι, τοσούτους καὶ τοιοῦτους
ἔχοντας πενέστας;»

⁴⁾ Στράβ. Η. 365.

⁵⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ. 1, 3. Ἀθην. XII, 527.

πολὺ ἀπείχε τῆς Σπαρτιατικῆς διαίτης καὶ ἀκαμψίας.¹⁾ Μέρος δὲ μόνον τῶν Πενεστῶν, οἱ ἐπὶ τῶν λαχουσῶν τῷ δημοσίῳ γαιῶν ἐκάστης τῶν Θεσσαλικῶν ὀλιγαρχιῶν, περιῆλθον εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν πολιτειῶν.

Ἐκ τῶν Πενεστῶν οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς ἀριστοκρατικοὺς οἴκους τῶν κατακτητῶν ἐκαλοῦντο εἰδικώτερον Θετταλικέται²⁾, τῶν ὁποίων μέγαν ἀριθμὸν εἶχον οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν οἴκων τούτων, ὥς ὁ προμνημονευθεὶς Μένων ὁ Φαρσάλιος, ὅστις ἔφερεν ἐπικουρίαν εἰς τοὺς Ἀθηναίους 200 ἱππεῖς ἐξ ἰδίων Πενεστῶν³⁾, ἡ ἐν Λαρίσσει βασιλικὴ οἰκογένεια τῶν Ἀλευαδῶν, ἡ ἐπίσης βασιλικὴ ἐν Φαρσάλῳ οἰκογένεια τῶν Ἀντιοχιδῶν καὶ βεβαίως πλείσται ἄλλαι.

Περὶ τῶν τελευταίων δύο οἰκογενειῶν ἔχομεν τὴν ἐξῆς μαρτυρίαν τοῦ Θεοκρίτου⁴⁾:

«Πολλοὶ ἐν Ἀντιόχοιο δόμοις καὶ Ἀνακτος Ἀλεύα ἀρμαλὴν ἔμμηνον ἐμετρήσαντο Πενέσται.»⁵⁾

§ 10. Σύγκρισις τῶν Πενεστῶν τῆς Θεσσαλίας πρὸς τοὺς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος δουλοπαροίκους.

Πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς ἀνωτέρω σκιαγραφίας τῶν Πενεστῶν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα, ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ἰδιόρρυθμος τάξις ἀνθρώπων ἀπαντῶσα μόνον ἐν Θεσσαλίᾳ. Ἀπ' ἐναντίας Πενεστικάι, ἤτοι δουλοπαροικιακαὶ τάξεις ὑπῆρχον σχεδὸν καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα

¹⁾ Παράβ. Buchenschütz 129. Λεξικ. Ἀρχαιοτήτ. Σμιθ-Τζιβανοπούλου ἐν λέξ. Πενέσται.

²⁾ Ἀρποκρατ. λ. Πενέσται. Φιλοκρ. παρ' Ἀθην. ΣΤ. 264.

³⁾ Ἴδε σημείωσιν 2 τῆς προηγουμ. σελίδος.

⁴⁾ XVI, 34, 35.

⁵⁾ Ἦτοι: «πολλοὶ Πενέσται *ἔτρωγον ψωμί* εἰς τοὺς ἀρχοντικοὺς οἴκους τοῦ Ἀντιόχου καὶ Ἀλεύα λαμβάνοντες κατὰ μῆνα τὰ προσδιωρισμένα μέτρα σίτου». Τοῦτ' αὐτὸ συμβαίνει καὶ νῦν ἐν τοῖς πλείστοις τοιφυλικίοις τῆς Θεσσαλίας, ὅπου οἱ ἐπίμορτοι καλλιεργηταὶ λαμβάνουσι πρὸς διαχείμασιν παρὰ τῶν ἰδιοκτητῶν μηνιαίας δόσεις σίτου ἐπὶ πιστώσει μέχρι τῶν προσεχῶν ἁλωνίων, τῆς ἐτησίας αὐτῶν παραγωγῆς διατιθεμένης κατὰ τοὺς πρώτους ἤδη μῆνας εἰς ἱκανοποίησιν χρεῶν καὶ ἄλλων ἐπιειγουσῶν ἀναγκῶν.

ἐν τῇ ἀρχαιότητι, δημιουργηθεῖσαι πανταχοῦ ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων κατακτητῶν. Παραθέτομεν δ' ἐνταῦθα τὰς χώρας, τῶν ὁποίων μεμαρτυρημένη δουλοπαροικία εἰς ἡμᾶς τοῦλάχιστον εἶναι γνωστή.

Ἐν **Ἡρακλείῳ** τοῦ Εὐξείνου Πόντου οἱ Μαριανδυνοί, ἐν **Βυζαντίῳ** οἱ Βιθυνοί, ἐν **Ἰλλυρία** οἱ Προσπελάται ¹⁾, ἐν **Μακεδονία** Πενέσται ²⁾, ἐν **Θεσσαλία** Πενέσται ³⁾, ἐν **Ἡρακλείᾳ** (Φθιώτιδος) οἱ Κυλικῶνες ⁴⁾, ἐν **Φωκίδι** (Κίρρα) οἱ Κραυγαλίδαι ⁵⁾, ἐν **Βοιωτία** οἱ Θηβαγενεῖς ⁶⁾, ἐν **Ἀττικῇ** οἱ Ἐκτημόριοι ἢ Πελάται μέχρι τοῦ Σόλωνος ⁷⁾, ἐν **Ἀργολίδι** οἱ Γυμνήτες ἢ Γυμνήσιοι, ἐν **Σικυνῶνι** οἱ Κορυνηφόροι, ἐν **Ἐπιδαύρῳ** οἱ Κονίποδες ⁸⁾, ἐν **Φλιοῦντι**, **Τροιζίνι**, **Ἥλιδι**, δουλοπαροικιακαὶ τάξεις, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὥς διαφαίνεται ἐκ τοῦ Πανσανίου ⁹⁾, ἐν **Μεσσηνία** οἱ Μεσσήνιοι Εἴλωτες, ἐν **Αἰτωλία** ¹⁰⁾, ἐν **Κρήτῃ** οἱ Μνωῖται ἢ Ἀφαμιῶται ἢ Κλαρῶται ¹¹⁾ καὶ ἐν **Συρακούσαις** οἱ Καλλικύριοι ¹²⁾.

§ 11. Ἀπελευθέρωσις τῶν Πενεστῶν.

Περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν Πενεστῶν οὐδὲν ἀσφαλῶς γνωρίζο-

¹⁾ Ἀθην. ΣΤ. 263. 271. Στράβ. ΙΒ. 542. Πολυδ. 83.

²⁾ Müller, Dor. Γ' 4 § 6. Wachsmuth, Alterth. Hellen. έκδ. β' I, 177, 402 403. 642.

³⁾ Ἀθην. ΣΤ. 264. Θουκυδ. I, 12. Στράβ. ΙΒ. 542. Πλάτ. νόμ. 776. Διονύς. Β, 9.

⁴⁾ Ἀθην. ΙΑ. 462.

⁵⁾ Αἰσχίν. κατὰ Κτησιφ. 107. Στράβ. Θ. 418. Ἀρποκρ. ἐν λέξ. Κραυγαλίδαι.

⁶⁾ Buchenschütz, ὡς ἄνω, 127.

⁷⁾ Πλούταρχ. Σόλ. 13.

⁸⁾ Πολυδεύκ. Γ. 83 «μεταξὺ δὲ ἐλευθέρων καὶ δούλων οἱ Λακεδαιμονίων Εἴλωτες καὶ Θετταλῶν Πενέσται καὶ Κρητῶν Κλαρῶται καὶ Μνωῖται καὶ Μαριανδυνῶν δωροφόροι καὶ Ἀργείων Γυμνήτες καὶ Σικυνωνίων Κορυννοφόροι» ἴδε καὶ Ἀθην. ΣΤ. 271. Πλούταρχ. Ἑλλην. 1.

⁹⁾ «Τῶν δὲ Φλιασίων τοῖς μὲν, ἃ προεκαλεῖτο Ρηγνίδας, ἐφαίνετο ἀρεστὰ μένοντας ἐπὶ τοῖς αὐτῶν βασιλέα Ρηγνίδαν καὶ τοὺς σὺν ἐκείνῳ Δωριεῖς ἐπὶ ἀναδασμῷ γῆς δέχεσθαι». Πανσαν. Π. 13, 1 καὶ 30, 9. V. 4, 2. Παράβαλ. Στράβ. Η'. 354.

¹⁰⁾ Στράβ. Χ. 464.

¹¹⁾ Ἀθην. VI 263. Πολυδ. Γ. 83 καὶ Στράβ. ΙΒ. 542.

¹²⁾ Τίμαιος εἰς Ἀποσπασμ. Ἑλλήν. Ἱστορικ. «Καλλικύριοι . . . ὅμοιοι τοῖς Λακεδαιμονίων Εἴλωσι καὶ παρὰ Θεσσαλοῖς Πενέσταις».

μεν δυστιγῶς μέχρι σήμερον ἐκτὸς τῶν ἐξῆς εἰκασιῶν α') Ἡ πολ-
 λάκις μνημιονευθεῖσα ἐπιγραφὴ, ἡ εὑρεθεῖσα πλησίον τῶν Φαρσαίων,
 ἀναφέρει 166 νέους πολίτας προικισθέντας μὲ 60 πλέθρα γῆς ἔκα-
 στον¹⁾. Ὁ δημοσιεύων τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην Heuzey²⁾ παραδέ-
 χεται, ὅτι οἱ 166 οὗτοι νέοι πολῖται ἦσαν Πενέσται, διότι λείπει
 πᾶν ἔθνικόν ὄνομα δηλοῦν τὴν καταγωγὴν αὐτῶν ἐξ ἄλλων πόλεων,
 ἐνισχύει δὲ τὸν ἰσχυρισμόν του τοῦτον διὰ μαρτυρίας τινὸς τοῦ Θεο-
 πόμπου, καθ' ὃν Πενέστης τις Ἀγαθοκλῆς κατώρθωσε νὰ γίνῃ
 οἰκεῖος καὶ πολιτικὸς πράκτωρ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνο. β') Ἡ
 μεμαρτυρημένη ἀπελευθέρωσις Εἰλώτων³⁾, μεθ' ὃν πάντοτε συντι-
 τίζουσιν οἱ ἀρχαῖοι τοὺς Πενέστας. γ') Καὶ αὐτὸ τὸ γεγονός, ὅτι
 οἱ Πενέσται ἐστρατολογοῦντο καὶ συνεπολέμουν μετὰ τῶν κυρίων
 τῶν, δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν εἰκασίαν, ὅτι πρὸς ἀμοιβὴν τῆς
 πιστῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῶν εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἀπη-
 λευθεροῦντο, ὅπως καὶ οἱ Εἰλωτες εἰς ἀναλόγους περιστάσεις. δ').
 Σπουδαιότερα ὅμως ὅλων τούτων τῶν εἰκασιῶν φαίνεται ἡμῖν ἡ
 πηγάζουσα ἐκ τῆς περὶ τοῦ Πενέστου Ἀγαθοκλέους μαρτυρία τοῦ
 Θεοπόμπου. Διότι ἐξ αὐτῆς μαθάνομεν ὅτι ὁ Πενέστης Ἀγαθοκλῆς,
 χρηματίσας οἰκεῖος καὶ πολιτικὸς πράκτωρ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνο,
 ἀναμφιβόλως ὑπῆρξε καὶ ἐλεύθερος⁴⁾.

¹⁾ «Ἀγαθὴ τύχη, ἡ πόλις Φαρσαλίουν τοῖς καὶ οὓς ἐξαρχᾶς συμπολιτευο-
 μένοις καὶ συμπολεμείσασσι πάντα προθυμίᾳ ἔδουκε τὴν πολιτείαν κατὰπερ
 Φαρσαλίους τοῖς ἐξαρχᾶς πολιτευομένοις· ἔδουκε καὶ ἐμ Μακονίαις, τὰς ἔχο-
 μένας τοῦ Λονέρχου γᾶς... πλέθρα ἐξήκοντα ἐκάστου τοῦ εἰβάτα ἔχειν πα-
 τρουέαν τὸμ πάντα χρόνον. Ταγευόντουν Εὐμειλίδη, Νικασιαίου, Λύκου, Δρου-
 πακείου, Ὁτολύκου Μνασιπείου, Λύκου Φερεκρατείου, Ἀντιόχου, Δυναστείου
 Ὅροβις Κολύσταιος Φιλονκράτης Φιλούνειος κλπ», τὸ ὅλον 166. Ὁμοίως ὁμοως
 πολιτογραφήσεις νέων πολιτῶν ὑπὸ διαφόρων ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἴδε G. Gil-
 bert ὡς ἄνω II, 300.

²⁾ L. Heuzey Mission Macedoine Appendice N° 200.

³⁾ Θουκυδ. IV, 26 καὶ V, 34.

⁴⁾ «Καὶ Θεόπομπος γάρ, ἐν τῇ ἐννεακαιδεκάτῃ τῶν Φιλιππικῶν φησιν Ἀγα-
 θοκλέα δοῦλον γενόμενον καὶ τῶν ἐκ Θετταλίας Πενεστῶν, Φίλιππος, μέγα
 παρ' αὐτῷ δυνάμενον διὰ τὴν κολακείαν καὶ ὅτι ἐν τοῖς συμποσίοις συνὼν
 αὐτῷ ὠρχεῖτο καὶ γέλωτα παρесеκέαζεν, ἀπέστειλε διαφθεροῦντα Περραιβοὺς
 καὶ τῶν ἐκεῖ πραγμάτων ἐπιμελησόμενον» (Ἀθῆν. VI. 260).

§ 12. Γεωργοὶ ἐλεύθεροι.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν Πενεστῶν ὑπῆρχον ἀναμφιβόλως καὶ γεωργοί, πολῖται ἐλεύθεροι, ὥς δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν α') ἐκ τῶν κλήρων, εἰς οὓς Ἀλείας ὁ Ξανθὸς διήρесе τὴν χώραν καὶ τοὺς πολυαριθμούς ἱππεῖς (μέχρις 6,000 ἢ ὀπλίτας ὑπὲρ τὰς 10,000), οὓς ἠδύναντο νὰ χορηγήσωσιν οἱ κληροὶ οὗτοι τῶν κατακτητῶν Θεσσαλῶν ἐν καιρῷ πολέμου (ἴδε ἀνωτέρω). β') ἐκ τοῦ ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ μνημονευθέντος χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁾, καθ' ὃ ὁ ὄχλος ἐν Λαρίσσει ἐξέλεγε τοὺς πολιτοφύλακας. Πρὸς τοῦτο ὅμως ἀπητεῖτο νὰ ἔχη **ιδιοκτησίαν** κατὰ τὰ λεχθέντα περὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν. γ') ἐξ ἐπιγραφῶν, διακανονιζουσῶν ξρίδας περὶ ὁρίων μεταξὺ πόλεων καὶ κοινοτήτων²⁾. δ') ἐκ τῆς παρὰ τὸ Ρίξι τῶν Φαρσάλων εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς (ὅρα προηγουμένην σελίδα), καθ' ἣν ἡ πόλις τῶν Φαρσαλίων εἰς 166 ἄτομα, σὺν τῇ πολιτογραφίᾳ, ἐδώρησε καὶ ἀνὰ 60 πλῆθρα γῆς (57 περίπου ἑλλήν. Β. στρέμματα).

Περὶ εὐπορίας καὶ τῆς πολιτικῆς θέσεως τῶν ἐλευθέρων τούτων γεωργῶν δὲν γνωρίζομεν πλείονα τῶν ὧν ἐξεθέσαμεν περὶ αὐτῶν ἐν τῇ τετάρτῃ καὶ ἐνάτῃ παραγράφῳ μνημονεύοντες ἐν γένει τῶν γεωργῶν. Ἐπειδὴ ὅμως, ὥς εἶδομεν, οὐδόλως ἐκωλύοντο οἱ Πενέσται εἰς τὴν ἀπόκτησιν **κινήτης** περιουσίας, καθιστάμενοι πολλάκις εὐπορώτεροι τῶν κυρίων των, τὰ κυριώτερα πλεονεκτήματα τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν ἀπέναντι τῶν Πενεστῶν ἦσαν περίπου τὰ ἑξῆς: α') κατ' ἀρχὴν κυριότης πολιτικῶν δικαιωμάτων. β') ἐλευθερία πρὸς ἐγκατάλειψιν τῆς διαμονῆς των. γ') δικαίωμα πρὸς ἀπόκτησιν ιδιοκτησίας **ἀκινήτου**. Καὶ ὥς πρὸς μὲν τὸ πρῶτον πλεονέκτημα, εἶδομεν ἐν τῇ τετάρτῃ παραγράφῳ πόσον περιορισμένη καὶ ἀμφίβολος ἦτο ἡ ἐνάσκησις τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων ὑπὸ τοῦ πλήθους ἐν ταῖς ὀλιγαρχικαῖς πολιτείαις. Τὴν δὲ περιορισμένην ἀξίαν τῶν τελευταίων

¹⁾ Πολιτ. Ε'. ε'. 5.

²⁾ Ραγκαβὴ Antiqu. Hellen. II, 692 Παράβαλ. Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 206 καὶ 215.

δύο πλεονεκτημάτων ἐλάβομεν ἀφορμὴν ὡσαύτως νὰ ἐκτιμήσωμεν ἄνωτέρω, λόγου γενομένου περὶ Πενεστῶν (ἴδε § 9).

Ὡς χαρακτηριστικὸν τῆς ὑποδεοῦς θέσεως καὶ αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων γεωργῶν παραθέτομεν προσέτι ἔνταῦθα τὸ ἐπόμενον χωρίον τοῦ Ἀριστοτέλους¹⁾. «Πρέπει δὲ ὑπὸ μὲν τοῦτον τὸν τόπον τοιαύτης ἀγορᾶς εἶναι κατασκευὴν, οἷαν καὶ περὶ Θετταλίαν νομίζουσιν, ἣν ἐλευθέραν καλοῦσιν. Αὕτη δ' ἐστίν, ἣν δεῖ καθαρὰν εἶναι τῶν ὀνίων πάντων καὶ μήτε βάνανσον **μήτε γεωργὸν** μήτ' ἄλλον μηδένα τοιοῦτον παραβάλλειν, μὴ καλούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχόντων». Κεῖται βεβαίως ἐκτὸς πάσης σκέψεως ὅτι ἔνταῦθα ὁ βαθύτατος γνώστης τῶν κοινωνικῶν τάξεων Ἀριστοτέλης, ὁ συγγράψας περὶ τῶν πολιτευμάτων 158 διαφόρων πολιτειῶν²⁾, ἐν οἷς καὶ τὴν ἀπολεσθεῖσαν «Θετταλῶν πολιτείαν», ὅτι εἶναι δυνατὸν ὑπὸ τὴν λέξιν **γεωργὸς** νὰ συγχέῃ τοὺς Πενέστας, περὶ ὧν ἄλλως πολλάκις ποιεῖται χαρακτηριστικὴν μνησίαν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ τρίτῃ παραγράφῳ ἐκτεθέντων πηγάζει, ὅτι εἰς τοὺς **ἐλευθέρους** τούτους πρέπει νὰ κατατάξωμεν ἴσως καὶ τοὺς γεωργοὺς τῶν πλείστων ὑποτελῶν ἔθνων, τῶν Φθιωτῶν, Ἀχαιῶν, Μαγνήτων, Περγαιῶν, μολονότι οὐδεμία μαρτυρία ὑπάρχει.

§ 13. Ἰδιοκτησία δημοσία καὶ ἱερά.

Ἐκ διαφόρων ψηφισμάτων Θεσσαλικῶν πόλεων³⁾, χορηγουσῶν τὸ δικαίωμα τῆς ἐπινομίας εἰς ξένους πολίτας, προκύπτει, ὅτι αἱ διάφοροι Θεσσαλικάι πολιτεῖαι ἐκέκτηντο δημοσίας ἢ κοινοτικὰς βοσκὰς. Τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἐξάγομεν καὶ ἐξ ἐκείνων τῶν ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἐξομαλύνονται ἔριδες καὶ διακανονίζονται τὰ ὄρια συνορευουσῶν πόλεων, ὡς μεταξὺ τῶν Μελιταίων καὶ Πειραιῶν καὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς Ἀρνης (Κιερίου) καὶ τῶν τῆς Μητροπόλεως⁴⁾. Ἐκτὸς τῶν βοσκῶν εἶχον καὶ δημοσίας γαίας αἱ Θεσσαλικάι πολιτεῖαι, ὡς

¹⁾ Πολιτ. Ζ'. ια'. 2.

²⁾ Ραγκαβῇ Λεξικ. Ἑλλην. Ἀρχαιολ. ἐν λέξ. Ἀριστοτέλης.

³⁾ Corpus Inscript. κλπ. ὡς ἄνω τόμ. Α'. Μερ. 6ον, ἀρ. 1771/3.

⁴⁾ Ἴδε καὶ Ν. Γεωργιάδ. «Θεσσαλία» 206 καὶ 215.

σαφῶς προκύπτει ἐκ τῆς ἀνωτέρω δημοσιευθείσης ἐπιγραφῆς, καθ' ἣν ἡ πόλις τῶν Φαρσαλίων ἐδώρησεν εἰς 166 νέους πολίτας ἀνὰ 60 πλῆθρα γῆς ἐν τῇ τοποθεσίᾳ Μακουνίαις (Παπαροῦνες).

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἦσαν ἀφιερωμένοι γαῖαι ἀρκετῆς ἐκτάσεως (τεμένη) εἰς τοὺς ναοὺς πρὸς συντήρησιν αὐτῶν καὶ πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν εἰς τὰς θυσίας τὰς ἀναποσπάστους ἀπὸ τοῦ δημοσίου καὶ ιδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, «ἐκάστω γὰρ θεῷ πλῆθρα γῆς ἀπένεμον, ἐξ ὧν μισθοιμένων αἱ εἰς τὰς θυσίας δαπάναι ἐγίνοντο. Οὐ γὰρ κατ' εὐσέβειαν ἔθνον τὰ ἱερεῖα, ἀλλὰ μισθούμενοι ¹⁾». Καὶ ὁ Ὅμηρος δὲ ἤδη ἀναφέρει τοιαῦτα ἱερὰ κτήματα ἐν Θεσσαλίᾳ: «οἱ δ' εἶχον Φυλάκην καὶ Πύρασον ἀνθεμόεντα, **Δῆμητρος τέμενος** ²⁾».

§ 14. Ἰδιοκτησία ιδιωτικῇ καὶ μέγεθος ἡ διανομὴ αὐτῆς.

Ἦδη κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν παρουσιάζεται ἀνισότης ἰδιοκτησίας τῆς γῆς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ νομαδικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἀπαύστων ἀμοιβαίων ἐπιδρομῶν ὑπῆρχον ἤδη **δυνατοὶ καὶ ἀσθενεῖς**: «οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ πάλαι ἐτρέποντο πρὸς ληστείαν, ἡγουμένων ἀνδρῶν οὐ τῶν ἀδυνατωτάτων, κέρδους τοῦ σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀσθενέσι τροφῆς ³⁾». Ὡσαύτως ἐκ πολλῶν στίχων τῆς Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας καταφαίνεται, ὅτι οἱ **ἀνακτες** καὶ **ἥρωες** εἶχον τὰ μεγαλείτερα κτήματα «**ἄλεις** δέ οἱ ἦσαν ἄρουραι πυρφόροι, **πολλοὶ** δὲ φυτῶν ἔσαν ὄρχατοι ἄμφις ⁴⁾» καί: «ὄφρ' ἂν ἄγοιεν δμῶες Ὀδυσσῆος **τέμενος μέγα** κοπρήσοντες ⁵⁾».

¹⁾ Ὅμηρου Ἰλ. Β' 696 καὶ Στραβ. Θ' 435, 14. Παράβαλ. καὶ Ξενοφ. Ἑλλ. Γ' 1 2. «οἱ Φαρσάλιοι . . . καὶ τὰς προσόδους ἐπέτρεψαν λαμβάνοντι (τῷ Πολυδάμαντι) . . . εἰς τε τὰ ἱερὰ ἀναλίσκειν καὶ εἰς τὴν ἄλλην διοίκησιν».

²⁾ Ἀρποκρ. ἐν λέξ. ἀπὸ μισθωμάτων.

³⁾ Θουκυδ. 1, 5.

⁴⁾ Ὅμηρ. Ἰλ. Ξ 122· ἴδε καὶ Ζ 194, Μ 313, Ι 578, Γ' 184 καὶ 391.

⁵⁾ Ὅμηρου Ὀδύς. Ρ 299· ἴδε καὶ Ζ 293, Θ' 363, Λ 185, Ω 205 καὶ ἐξῆς.

Ἡ ἀνισότης ὅμως τῆς διανομῆς τῆς γῆς προέκυψεν ἀποτομωτέρα ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν, αἵτινες ἀρξάμεναι διὰ τῆς Θεσσαλικῆς εἰσβολῆς, προκαλεσάσης καὶ τὴν Δωρικὴν εἰς Πελοπόννησον, κατέστρεψαν τὰς Ὀμηρικὰς βασιλείας καὶ παρέδωκαν τὴν γῆν τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν εἰς χεῖρας τῶν κατακτητῶν, τοὺς δὲ ἀρχικοὺς κατοικοὺς μετέβαλον εἰς ἀκτήμονας Δουλοπαροίκους (ἴδε ἀνωτέρω § 10 τοὺς Δουλοπαροίκους τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν χωρῶν).

Δυστυχῶς στερούμεθα πάσης μαρτυρίας, περὶ τε τῆς ἀρχικῆς διανομῆς τῆς γῆς μεταξὺ τῶν κατακτητῶν Θεσσαλῶν καὶ περὶ τοῦ μεγέθους τῶν κτημάτων ἢ τῆς ιδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν. Ἴσως βραδύτερον εὐτυχέστεραι συμπτώσεις φέρωσιν εἰς φῶς ἐπιγραφάς, δυναμένας νὰ μᾶς φωτίσωσι περὶ τοῦ σπουδαιότητος τούτου ζητήματος, ὥς καὶ περὶ τῆς σκοτεινῆς ἐν γένει ἱστορίας τῶν Θεσσαλικῶν κοινωνιῶν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Διὰ τοῦτο μέγιστον πατριωτικὸν καθήκον παντὸς Θεσσαλοῦ εἶναι ἡ διατήρησις καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀρχαιολογικοῦ εὐρήματος, ἰδίως δὲ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων. Ἀναγκάζομεθα διὰ τοῦτο νὰ περιορισθῶμεν ἐνταῦθα δυστυχῶς εἰς *εἰκασίας* μόνον περὶ τοῦ μεγέθους ἢ τῆς διανομῆς τῆς ιδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ὅτι ἡ διανομὴ τῆς γῆς ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Θεσσαλῶν ὑπῆρξεν ἄνιστος, προκύπτει ἤδη ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων περὶ τοῦ τρόπου τῆς κατακτήσεως ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Ἡρακλειδῶν καὶ τῆς συστάσεως ὑπὸ τούτων αὐτοτελῶν ἡγεμονιῶν, αἵτινες βραδύτερον μετεβλήθησαν εἰς ὀλιγαρχίας *τιμοκρατικές*, ἥτοι διοικουμένας ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων οἰκογενειῶν. «Ὀλιγαρχία δέ, ὅταν ᾧσι κύριοι τῆς πολιτείας οἱ τὰς οὐσίας ἔχοντες¹⁾».

Καὶ κατωτέρω ὁμιλῶν ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ εἴδους, τὸ ὁποῖον, ὥς εἶδομεν, ἐπεκράτει ἐν Θεσσαλίᾳ, περὶ τῆς δυναστείας, καθ' ἣν οἱ υἱοὶ διεδέχοντο τοὺς πατέρας εἰς τὰς ἀρχάς, ἐπιφέρει: «Ὅταν δ' ἤδη πολὺ ὑπερτείνωσι ταῖς οὐσίαις καὶ ταῖς πολυφιλίαις ἑγγὺς ἢ τοιαύτῃ δυναστείᾳ μοναρχίας ἐστί»²⁾. Αἱ δυνα-

¹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Γ' ε', 5.

²⁾ Αὐτόθι Δ' ε', 8.

στεῖται λοιπόν, αἵτινες ἐπεκράτουν ἐν ταῖς Θεσσαλικάῃς πόλεσιν ¹⁾ ἀπετελοῦντο ἐξ οἰκογενειῶν, αἵτινες κληρονομικῶς κατεῖχον τὰς μεγίστας τῶν περιουσιῶν καὶ διὰ τούτων τὰς ἀρχάς. Περιουσίαι ὅμως δὲν δύνανται νὰ ἐννοηθῶσιν ἐνταῦθα ἄλλαι ἢ ἰδιοκτησίαι γῆς. Διότι εἰς ὅλας τὰς τιμοκρατικὰς ἑλληνικὰς πολιτείας βάσις τῆς διαιρέσεως τῶν πολιτῶν ἦτο τὸ μέγεθος τῆς ἰδιοκτητοῦ γῆς. ²⁾ Οὕτως ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς λαϊκῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σόλωνα οἱ πολῖται διηρέθησαν εἰς 500-μεδίμνους, εἰς 300-μεδίμνους, εἰς 200-μεδίμνους καὶ εἰς ἀκτήμιονας ἢ ἔχοντας εἰσόδημα κατώτερον τῶν 200 μεδίμνων. Τὸ δὲ νόμισμα ἦτο σπανιώτατον καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐμπορικωτέρας καὶ βιομηχανικωτέρας ἑλληνικὰς ἀποικίας μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων ³⁾.

Εἰς τὴν διατήρησιν τῆς ἀνισότητος τῆς ἰδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ συνετέλει καὶ ἡ στενότης τῶν ὁρίων τῶν διαφορῶν Θεσσαλικῶν πολιτειῶν, μικρὰς μόνον μεταβολὰς καὶ ἀγοραπωλησίας ἐπιτρέπουσα. Διότι ἐκ διαφορῶν ἐπιγραφῶν καταφαίνεται, ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἀπηγορεύετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἡ ἀποκτησις γῆς εἰς πάντας τοὺς μὴ πολίτας καὶ μόνον ἐξαιρετικῶς, πρὸς ἀμοιβὴν ὑπηρεσιῶν, ἐδίδετο τὸ δικαίωμα τῆς *ἐγκτήσεως* εἰς τοιούτους ⁴⁾. Οὕτως ἡ πόλις *Θαυμακῶν* ψηφίζει ⁵⁾: «Ἀγαθὰ τύχα πόλις Θαυμακῶν ἔδωκε Μαινωνίῳ Φαι...νος *Λαρισσαίῳ*, ὄντι εὐεργέτῃ αὐτὰς προξενίαν, (ἴσο) πολιτείαν, ἐπινομίαν ⁶⁾, ἀσυλίαν ⁷⁾, ἀσφάλειαν ⁸⁾, *ἐγκτησιν* ⁹⁾, ἀτέλειαν ¹⁰⁾ πάντων καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης...» Πολίτης

¹⁾ Θουκυδ. Δ' 78.

²⁾ Ἐκτενέστερα ἴδε G. Gillbert, ὡς ἄνω II, 275. Παράβαλε καὶ ἀρχαιολ. Λεξ. Σμιθ-Τζιβανοπούλου ἐν λέξ. τίμημα.

³⁾ Buchenschütz, ὡς ἄνω 240-244.

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 41.

⁵⁾ Corpus Inscript e. c. t. ὡς ἄνω No 1771)3.

⁶⁾ Δικαίωμα βοσκήσεως.

⁷⁾ Ἀσφάλειαν προσώπου.

⁸⁾ Ἀσφάλειαν περιουσίας ἀπὸ δημεύσεως.

⁹⁾ Δικαίωμα ἀποκτήσεως γῆς.

¹⁰⁾ Εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς ἐμπορευμάτων.

δὲ ἐθεωρεῖτο, ὁ ἐκ γονέων ἀμφοτέρων πολιτῶν καὶ οὐχὶ μόνον ἐνός, οἱ δὲ **Δαρισαῖοι** ἀπῆτουν πλείους πάππους ¹⁾).

Ἐτερον τεκμήριον τῆς ἀνισότητος τῆς ἰδιοκτησίας, ἦτο ἡ μεγάλη ἀκμὴ τῆς ἱπποτροφίας ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, διότι κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη ²⁾ «ὅπου μὲν συμβέβηκε τὴν χώραν εἶναι ἱπ-
» πάσιμον, ἐνταῦθα μὲν εὐφυῶς ἔχει κατασκευάζειν τὴν **ὀλιγαρχίαν**,
» τὴν ἰσχυράν, ἡ γὰρ σωτηρία τοῖς οἰκοῦσι διὰ ταύτης ἐστὶ τῆς δυ-
» νάμεως, αἱ δὲ ἱπποτροφίαι τῶν **μακρὰς οὐσίας** κεκτημένων εἰσίν.»

Ὁ Ἰσοκράτης ³⁾ ὀρίζει τὸ ἱππικὸν τῶν Θεσσαλῶν εἰς πλεον τῶν 3,000, ὁ δὲ Ἰάσων, τύραννος τῶν Φερῶν καὶ μετὰ ταῦτα Ταγὸς τῆς Θεσσαλίας, ὁ ἀκριβέστερος γνώστης καὶ ἀρμοδιώτερος ἐκτιμητής, ὑπολογίζει εἰς 6,000 τοὺς ἱππεῖς καὶ 10,000 τοὺς ὀπλίτας τῆς Θεσσαλίας ⁴⁾. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἱπποτροφίαν καὶ συγκρότησιν τῆς ἱππικῆς δυνάμεως ἦσαν πανταχοῦ ἐν Ἑλλάδι ὑποχρεωμένοι αἱ ἔχουσαι τὴν μεγαλειτέραν ἰδιοκτησίαν οἰκογένεια, δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν, ὅτι τὸ μέγιστον μέρος, ἂν οὐχὶ ὀλόκληρος ἡ πεδινὴ γῆ τῆς Θεσσαλίας, εὕρισκετο εἰς χεῖρας τὸ πολὺ 6,000 οἰκογενειῶν, ἐπὶ τῇ αὐθαίρετῳ προϋποθέσει, ὅτι ἅπασαι εἶχον ἴσας μερίδας καὶ ὅτι ἐκάστη οἰκογένεια παρείχε μόνον ἓνα ἵππον. Γνωρίζομεν ὅμως ἐκ τοῦ Δημοσθένους ⁵⁾, ὅτι ὁ Μένων ὁ Φαρσάλιος ἔφερεν εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἐπικουρίαν 200 ἱππέων, οὓς ἐστρατολόγησεν **ἐκ τῶν ἰδίων Πενεστῶν**, ἐπομέ-

¹⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Γ' α. 9.

²⁾ Αὐτόθι στ' δ' β.

³⁾ Περί εἰρήνης 117, 118.

⁴⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. στ' 1, 8. «ὅταν ταγεύηται Θετταλία εἰς ἑξακισχιλίους μὲν οἱ ἱππεύοντες γίνονται, ὀπλῖται δὲ πλείους ἢ μύριοι καθίστανται» ἴδε καὶ στ' 1, 19 «καὶ ἐγένοντο αὐτῷ (τῷ Ἰάσωνι) ἱππεῖς μὲν σὺν τοῖς συμμάχοις πλείους ἢ ὀκτακισχιλίοι, ὀπλῖται δὲ ἐλογίσθησαν οὐκ ἐλάττους διςμυρίων, πελταστικὸν γε μὴν ἱκανὸν πρὸς πάντας ἀνθρώπους ἀντιταχθῆναι». Οἱ Ἀθηναῖοι **παρέταξαν ἐν Μαγαθῶνι** 10 χιλ. ὀπλίτας, ἐν Πλαταιαῖς 8,000, κατὰ δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἔτοιμοι πρὸς ἐκστρατείαν ἦσαν 13,000 ὀπλῖται καὶ 16,000 ἔθνοφρουροί, συγκείμενοι ἐξ Ἀθηναίων πολιτῶν, ὑπερβάντων τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν, καὶ ἐκ μετοίκων, πρὸς φύλαξιν τῆς χώρας (Ἀρχαιόλογ. Δεξ. Σμίθ - Τζι-βανοπούλου ἐν λέξει Στρατός.)

⁵⁾ Περί Συντ. 23. Κατ' Ἀριστοκ. 199.

νως καὶ *ἐξ ἰδίων ἵππων*. Λαμβανομένης λοιπὸν ὑπ' ὄψιν τῆς τοιαύτης ἱπποτροφίας τοῦ Μένωνος, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ πλείστων ἄλλων ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, ὥς τῶν βασιλικῶν οἰκογενειῶν τῶν Ἀλευαδῶν τῆς Λαρίσσης, τῶν Σκοπαδῶν τῆς Κραννῶνος, τῶν Ἀντιοχιδῶν τῆς Φαρσάλου, τῶν τυράννων τῶν Φερῶν καὶ πλείστων βεβαίως ἄλλων, ὁ ἀριθμὸς τῶν χορηγουσῶν ἵππους οἰκογενειῶν προκύπτει πολὺ κατώτερος τῶν ἀνωτέρω 6,000, ἐπομένως ἡ ἰδιοκτησία τῆς γῆς ἐν Θεσσαλίᾳ περιορίζετο εἰς πολὺ ὀλιγωτέρας τῶν 6,000 οἰκογενειῶν ¹⁾).

Ἐὰν λάβωμεν ὡς βάσιν τοὺς 200 ἵππους τοῦ Μένωνος καὶ τὸ εἰσόδημα τῆς Σολωνείου τάξεως τῶν ἱπέων, ἥτοι τῶν 300 — μεδίμνων, τότε ἡ ἰδιοκτησία τοῦ Μένωνος δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἑξῆς: Ἐτήσιον εἰσόδημα 300 μεδίμνων, ἥτοι κοιλῶν 200 περίπου, ἐπὶ ἀποδόσει κατὰ μέσον ὅρον ἐξαπλασίᾳ ἀντιστοιχεῖ πρὸς σπόρον 30 περίπου κοιλῶν, ἥτοι γῆν 70 περίπου στρεμμάτων, καὶ μετὰ τῆς ἀγροαπαυομένης, ἴσης τοῦλάχιστον ἐκτάσεως, εἰς στρέμματα γῆς ἐν ὅλῳ 140 δι' ἑκαστον στρατευόμενον ἵππον, ἐπομένως (στρέμματα $140 \times \text{ἵππους } 200 =$) εἰς στρέμματα 28,000 τοῦλάχιστον ὡς ἰδιοκτησίαν τοῦ Μένωνος. Ἐὰν ὡς βάσιν λάβωμεν τὸν ἀριθμὸν τῶν συνεκστρατευσάντων Πενεστῶν αὐτοῦ καὶ τὰ δωρηθέντα ὑπὸ τῶν Φαρσαλίων 60 πλέθρα γῆς εἰς ἑκάστον τῶν πολιτογραφηθέντων νέων πολιτῶν, θεωρουμένων τῶν 60 πλέθρων ὡς ἐλάχιστου ὅρου πρὸς συντήρησιν αὐτῶν, πρέπει νὰ ὑπολογίσωμεν διὰ τοὺς Πενέστας τοῦ Μένωνος, τοῦλάχιστον διπλάσιον ἀριθμὸν πλέθρων, καθ' ὅσον οὗτοι ἦσαν ὑπόχρεοι εἰς τὴν ἀπόδοσιν μεριδίου πρὸς τοὺς κυρίους τῶν γαιῶν, διὰ δὲ τοῦ ὑπολοίπου τῶν εἰσοδημάτων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀρχέμαχος, ἐγένοντο πολλάκις εὐπορώτεροι τῶν κυρίων των.

Ἐπὶ τοιαύτης βάσεως ἔχομεν τότε 200 οἰκογενείας Πενεστῶν (πρὸς 120 πλέθρα ἢ 114 στρέμματα =), ἀντιστοιχοῦσας πρὸς ἰδιοκτησίαν 22,800 στρεμμάτων τοῦ Μένωνος, μὴ ἀπέχουσιν τῆς ἀνωτέρω ἐπὶ ἄλλης βάσεως ὑπολογισθείσης.

¹⁾ Παράβαλ. Buchenschütz. ὡς ἄνω, σελ. 45.

Δυστυχῶς ὁμως αἱ βάσεις τῶν ὑπολογισμῶν τούτων εἶναι αὐθαίρετοι καὶ ἁμαρτύρητοι, καὶ ἐπομένως οὐδεμίαν θετικὴν ἀξίαν δύνανται νὰ ἔχωσι τὰ πορίσματα αὐτῶν, μολοντί καὶ πιθανὰ εἶναι, λαμβανομένης ὑπ' ὅψιν τῆς εὐπορίας τοῦ Μένωνος, ὅστις ἐκτὸς τῶν 200—300 ἱππέων συνέδραμε τοὺς Ἀθηναίους καὶ μὲ 10 τάλαντα (82,000 φράγκα χρυσᾶ)¹⁾, καὶ τοῦ γεγονότος, ὅτι ἰδιοκτησίαι τῶν ἄνωτέρω ἐκτάσεων οὔτε κατὰ τὸν Μεσαιῶνα οὔτε εἰς τὴν σύγχρονον ἡμῶν ἐποχὴν ἐπαυσαν ὑπάρχουσαι ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἐὰν ὁμως οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ ἄνωτέρω εἵδους δὲν δύνανται νὰ ἔχωσιν ἀξιώσεις ἐπὶ ἀκριβεῖα ὥς πρὸς τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐκτάσεως *ὠρισμένων κτημάτων*, δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὁμως *ἀπολύτως ἀσφαλεῖς* ὥς πρὸς τὴν γενικὴν βεβαίωσιν τῆς ὑπάρξεως *μεγάλης ιδιωτικῆς* ἐν Θεσσαλίᾳ ἰδιοκτησίας. Διότι ἔχομεν ἱστορικῶς βεβαιωμένα (ἴδε § 9) δύο τινα: πρῶτον, ὅτι αἱ ἀριστοκρατικαὶ ὀλιγαρχικαὶ οἰκογένειαι εἶχον *Πενέστας* (τινὲς ἐξ αὐτῶν πολλοὺς) δεσμευμένους εἰς τὰ κτήματα αὐτῶν ἐπὶ ἀπολαύσει μεριδίου καρπῶν καὶ δεύτερον, ὅτι *πολλοὶ* τῶν Πενεστῶν ἐγίνοντο *εὐπορώτεροι* τῶν κυρίων των. Ταῦτα ὁμως οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσιν ἢ ὅτι ἡ καλλιεργούμενη ἢ νεμομένη *ἐκτασις* ὑπὸ τῶν Πενεστῶν ἐκάστης τῶν οἰκογενειῶν τούτων ἦτο *ἀρκούντως μεγάλη*, ὅπως οἱ τε Πενέσται εὐπορῶσι καὶ οἱ κύριοι αὐτῶν διατηρῶσι μεμαρτυρημένον κληρονομικὸν πλοῦτον μὲ τὴν ἀρχαίαν καλλιέργειαν, ἥτις οὔτε καλλιτέρα τῆς σημερινῆς ἦτο οὔτε ἐπὶ προϊόντων ἄλλων ἢ τῶν σημερινῶν δημητριακῶν ἐβασίζετο. Πρὸς τούτοις ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι χωρίον τι τοῦ Στράβωνος²⁾, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς ἔνεκα τῶν πολέμων ἐρημώσεως τῆς Ἀρκαδίας, περὶ τῆς ἀραιώσεως καὶ ἐξαφανίσεως τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἐπιφέρει: «βοσκήμασί δ' εἰσι νομαὶ δαψιλεῖς . . . ἔστι δὲ καὶ τὸ γένος τῶν ἱππων ἄριστον τὸ Ἀρκαδικόν . . . καὶ ἡ τῶν Αἰτωλῶν δὲ καὶ Ἀκαρνάνων *ἐρημία* πρὸς *ἱπποτροφίαν* εὐφυῆς γέγονεν *οὐχ ἥτιον τῆς Θεσσαλίας*» ἥτοι ἡ ἱπποτροφία ἐχρειάζετο μεγάλην εὐρυχωρίαν (ἐρημίαν) νομῆς, δι' ἀπο-

¹⁾ Δημοσθ. Κατ' Ἀριστοκρ. 199. Περὶ συντάξ. 23.

²⁾ Η'. 388.

καταστάσεως δὲ ταύτης, ὥς ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ, ἐγένοντο καὶ ἡ Αἰτωλία καὶ ἡ Ἀκαρνανία ἐπιτήδεια πρὸς ἱπποτροφίαν, ὥς ἡ Θεσσαλία, ἐπομένως ἡ Θεσσαλία ἦτο **ἀραιῶς κατωκημένη** ἔχουσα ἐκτάσεις μεγάλας ἀκαλλιεργήτους, ἀνηκούσας εἰς τὰς ἱπποτρόφους οἰκογενείας¹⁾ τῶν Θεσσαλῶν.

Πενεστεία λοιπὸν καὶ **ἱπποτροφία**, ἀπαιτοῦσαι ἐκ φύσεως ἀμφοτέραι **εὐρεΐαν ἔκτασιν, συνηνωμένοι δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς κτήμασιν**, εἰσὶν ἀσφαλῆ τεκμήρια τῆς μεγάλης ἐκτάσεως τῶν ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι κτημάτων. Ὅτι ὑπῆρχε καὶ μικροτέρα ἰδιοκτησία ἐν Θεσσαλίᾳ εἰκάζομεν ἐκ δύο μαρτυριῶν· α') ἐκ τῆς ἐν τῇ προηγουμένῃ § 11 παρατεθείσης ἐπιγραφῆς,²⁾ καθ' ἣν οἱ Φαρσάλιοι σὺν τῇ πολιτογραφίᾳ 166 ἀτόμων δωροῦσιν εἰς ἕκαστον ἐνήλικον ἕξ αὐτῶν ἀνὰ 60 πλῆθρα γῆς (57 ἑλληνικὰ στρέμματα) καὶ β') ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀριστοτέλους³⁾, καθ' ὃ οἱ πολιτοφύλακες ἐν Λαρίσση ἐδημαγῶγουν τὸν ὄχλον, ὅπως ἐκλέγωνται. Ὁ ὄχλος ὅμως οὗτος πάντως ὤφειλε νὰ ἔχη ἰδιοκτησίαν, ὅπως ἐκλέγη, ἔστω καὶ μικρὰν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐκλεγομένους εἰς τὰς ἀρχάς, οἵτινες εἶχον τὰς μεγάλας ἰδιοκτησίας⁴⁾. Αἱ τάξεις δὲ αὗται τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν παρεῖχον κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τοὺς ὀπλίτας, ἀφ' οὗ τὸ μὲν ἱππικὸν παρεῖχον κατὰ τὰ ἀνωτέρω αἱ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι, τοὺς δὲ ἀκοντιστάς (ἐλαφροὺς πεζοὺς) παρεῖχον κατὰ τὸν Ξενοφῶντα⁵⁾ οἱ περιόικοι ὑπῆκοοι τῶν Θεσσαλῶν, Περραιβοί, Μάγνητες, καὶ Φθιώται Ἀχαιοί. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅθεν προκύπτει ἄνευ ἀμφιβολίας ἡ ἀνισότης τῆς ἰδιοκτησίας καὶ ἐπὶ τῆς Ὀμηρικῆς καὶ ἱστορικῆς ἐποχῆς καὶ ἡ ἐπικράτησις τῶν μεγάλων ἰδιοκτησιῶν ἐν τῇ πεδινῇ Θεσσαλίᾳ, μολονότι μαρτυρίας περὶ μεγέθους **ὠρισμένων** κτημάτων δυστυχῶς δὲν ἔχομεν.

¹⁾ Τὰ αὐτὰ παραδέχεται καὶ σήμερον ἡ γεωργικὴ ἐπιστήμη περὶ τῆς ἀνάγκης ἐκτεταμένης νομῆς διὰ τὴν ἱπποτροφίαν· ἴδε Handbuch d. Landwirth. ὑπὸ G. Kraft Berlin 1887 Pferdezzucht σελ. 224.

²⁾ Heuzey Mission en Macedoine, ὡς ἄνω Ν° 200.

³⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε'. ε'. 5.

⁴⁾ ἴδε § 4 τῆς παρούσης.

⁵⁾ Ξενοφ. Ἑλλην. ΣΤ'. 1, 9.

§ 15. Σύγκρισις τῆς διανομῆς ἢ τοῦ μεγέθους
τῆς Θεσσαλικῆς ιδιοκτησίας πρὸς τὴν
ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι.

Ἡ συγκέντρωσις ἢ ἀνισότης τῆς ιδιοκτησίας δὲν ἀπετέλει ἐξαί-
ρεσιν καὶ ἰδιορρυθμίαν τῆς Θεσσαλικῆς μόνον γῆς, ἀλλ' ἐπεκράτει
πανταχοῦ σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω: 1) ἐν **Μακεδονίᾳ**, ὀλιγαρι-
σμος τάξεις, ὀκτακοσίων εὐγενῶν, **Ἑταίρων** καλουμένων, ἐκαρπίζετο
γῆν ἴσην μὲ 10,000 Ἑλλήνων ἐξ ἐκείνων, οἵτινες εἶχον τὴν ἀρίστην
καὶ μεγίστην ιδιοκτησίαν¹⁾. 2) ἐν **Θεσσαλίᾳ**, κατὰ τὰ ἄνωτέρω. 3)
ἐν **Εὐβοίᾳ**. Μετὰ τὴν ἥτταν τῶν Χαλκιδέων ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων,
ὀλίγον πρὸ τῶν Περσικῶν, ἡ γῆ τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν
τῆς Χαλκίδος, Ἱπποβοτῶν καλουμένων, ἐξήρκεσε πρὸς ἀποκατάστα-
σιν 4,000 Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν, ἐκτὸς τῆς ἀφιερωθείσης εἰς τοὺς
θεοὺς καὶ κρατηθείσης ὑπὸ τοῦ Δημοσίου²⁾. 4) ἐν **Σάμῳ** καὶ 5)
ἐν **Συρακούσαις** ἐκυβέρνησαν οἱ Γεωμόροι ἢ Γάμοροι, ἥτοι οἱ Μεγα-
λοκτηματῆται. 6) ἐν **Ἀττικῇ** πρὸ τοῦ Σόλωνος ἡ ιδιοκτησία συνεκεν-
τρώθη εἰς τοὺς εὐγενεῖς, οἱ δὲ μικροῖδικοτῆται μετεβλήθησαν εἰς ἐκτη-
μορίους (δουλοπαροίκους)³⁾. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ λαϊκὴ μεταρρύθμισις
τοῦ Σόλωνος διετήρησε τὴν ἀνισότητα τῆς ιδιοκτησίας, ἥτοι τοὺς
500-μεδίμνους, 300-μεδίμνους, 200-μεδίμνους καὶ θῆτας. Ἐκ τῶν
δύο δὲ μεγαλειτέρων μόνον τάξεων ἐξελέγοντο αἱ ἀρχαί, καὶ μάλιστα
ὁ Ἀριστείδης μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἐνομοθέτησεν, ὅπως εἰς
τὴν ἀποτίμησιν συμπεριλαμβάνωνται καὶ οἱ ἔχοντες κινητὴν περιου-
σίαν. Τῷ 403 π. Χ. Φορμήσιός τις προέτεινε «τὴν πολιτείαν μὴ πᾶ-
σιν, ἀλλὰ τοῖς γῆν ἔχουσι παραδοῦναι»· κυρουμένης δὲ τῆς προτά-
σεως ταύτης, ἔμελλον νὰ ἀποκλεισθῶσι τῶν κοινῶν πεντακισχίλιοι

¹⁾ Θεόπομπ. ἐν Fragm. Histor. ὡς ἄνω τόμ. I. σελ. 320.

²⁾ Ἡρόδοτ. V 77 καὶ VI 100. Αἰλιαν. Ποικιλ. Ἱστορ. VI, 1.

³⁾ Πλουτάρχ. Σόλων 13.

Ἀθηναῖοι ὡς *ἀκτῆμονες*¹⁾. Ὁ δὲ Δημοσθένης²⁾ παραπονεῖται, ὅτι ἡ γῆ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, πλεόν ἢ ἄλλοτε, συνεκεντροῦτο *εἰς χεῖρας ὀλίγων* πλουσίων. 7) ἐν *Σπάρτῃ*³⁾ ἡ νομοθεσία τοῦ Λυκούργου, δι' ἧς ἀπηγορεύετο ἡ πώλησις τῶν κληρῶν τῶν πολιτῶν, κατεστρατηγήθη διὰ νόμου τοῦ ἐφόρου Ἐπιταδέως (370 π. Χ.), ἐπιτρέποντος εἰς ἕκαστον νὰ δωρήσῃ ἢ κληροδοτήσῃ τὴν ἀκίνητον αὐτοῦ περιουσίαν. Τοῦ νόμου δὲ τούτου ἐγένετο μεγίστη κατάχρησις συντελέσασα εἰς συγκέντρωσιν τῆς ἰδιοκτησίας *εἰς χεῖρας ὀλίγων*. Εἰς ἐπικουρίαν τοῦ νόμου τούτου ἐπῆλθε καὶ ἡ σταθερὰ μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Σπαρτιατῶν. Κατὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους ἦσαν 8,000, τῷ 371 π. Χ. 1,500, ἐπὶ δὲ Ἀγίδος Γ' 700 μόνον πολῖται καὶ ἐκ τούτων *μόνον* εἰς χεῖρας *ἐκατὸν* πολιτῶν εἶχε συγκεντρωθῇ *ὁλόκληρος ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία*⁴⁾. 8) ἐν γένει εἰς *ὅλας τὰς χώρας* (καὶ αὐταὶ εἰσιν αἱ πλεῖσται τῆς Ἑλλάδος), διὰ τὰς ὁποίας ἐν τῷ προηγουμένῳ κεφαλαίῳ ἐβεβαιώσαμεν ὕπαρξιν δουλοπαροικίας (ἴδε §. 10), *συνυπῆρχεν*, ὡς φυσικὸν παρακολούθημα, ἡ *συγκέντρωσις καὶ ἀνισότης τῆς ἰδιοκτησίας*.

¹⁾ Διονύσιος. Ἀλικαρν. ἐκδ. Tauchnitz 1829, τόμ. V, σελ. 271 ὑπόμνημα εἰς Λυσίαν 32.

²⁾ «Γῆν δ' ἔνιοι πλείω πάντων ὕμῶν τῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ συνεώνηται». Κατ' Ἀριστοκρατ. 208, ἴδε καὶ περὶ συντάξ. 30

³⁾ Ἐκτενέστερα ἴδε Buchenschütz, ὡς ἄνω σελ. 31-34 καὶ G. Gillbert, ὡς ἄνω I σελ. 23, 24 καὶ 40.

⁴⁾ Ἀριστοτ. Πολιτ. Ε'. στ'. 1, 7. παράβαλε καὶ G. Gillbert, ὡς ἄνω I, 40,3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΠΟ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΩΣ

§ 1. Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ δουλοπαροικία συνέχεια τῆς ἀρχαίας Πενεστείας.

Ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἶδομεν, ὅτι αἱ Θεσσαλικάι πολιτεῖαι ἀπώλεσαν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ὑποταθεῖσαι εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ Φιλίππου, πατρὸς τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, διατηρήσασαι ὅμως τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν πολιτευμάτων καὶ τὰ κενὰ ὀνόματα τῶν ἀνισχύρων ἀρχῶν. Οὐδεμία ὅμως μεταβολὴ ἐπῆλθεν εἰς τὰς σχέσεις τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν, διότι οὐδεὶς λόγος ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας ἡ Πενεστεία καὶ ἡ συγκέντρωσις ἡ ἀνισότης τῆς ιδιοκτησίας ὑπῆρχον ἤδη καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μακεδονίαν, ὡς εἶδομεν ἐν τῷ προηγούμενῳ κεφαλαίῳ (§ 10 καὶ 15), ὑπὸ διαφόρων μαρτυριῶν βεβαιούμεναι καὶ ἐπομένως ἡ διατήρησις αὐτῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπὸ τὴν Μακεδονικὴν κυριαρχίαν ἦτο φυσικωτάτη. Ἐπίσης ἀμετάβλητον διατήρησεν ἐν Θεσσαλίᾳ τὴν Πενεστείαν καὶ τὴν ἀνισότητά τῆς ιδιοκτησίας ἡ διαδεχθεῖσα τοὺς Μακεδόνας Ρωμαϊκὴ καὶ Βυζαντινὴ κυριαρχία, ὡς θέλομεν ἶδει ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ.

Καθ' ἅπασαν τὴν ἐν Εὐρώπῃ Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Κωνσταντίνου παρουσιάζεται ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ ἀναπτύξει (300 μ. Χ.) μέση τις τάξις πολιτῶν μεταξὺ ἐλευθέρων καὶ δούλων, συγκροτουμένη ἐκ *γεωργῶν προσκεκολλημένων εἰς τὸ*

ἔδαφος καὶ καλουμένων ὑπὸ μὲν τῶν Βυζαντίων *ἐναπογράφων ἢ Παροίκων*, ὑπὸ δὲ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων δουλοπαροίκων ¹⁾).

Ἡ Δουλοπαροικία τῶν γεωργῶν ἀναγνωρίζομένη καὶ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Νομοθεσίας ἦτο ἐξηπλωμένη *καθ' ἅπασαν* τὴν Εὐρώπην ἐξασκήσασα μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τύχης τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν καὶ *μόλις ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν* ἐντελῶς ἐκλιπούσα.—Οὕτε ἡ ἐποχὴ οὕτε τὰ ἀρχικὰ αἷτια, τὰ παραγαγόντα τοὺς Ρωμαϊκοὺς περὶ Δουλοπαροικίας νόμους εἰσὶ γνωστά, μεγάλη δὲ διαφωνία ἐπικρατεῖ ὡς πρὸς ταῦτα μεταξὺ τῶν διαφόρων συγγραφέων. Παραθέτοντες ἐνταῦθα συνοπτικὴν ἔκθεσιν τῶν διαφορῶν τούτων γνωμῶν πρὸς διαφώτισιν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀρχικῶν αἰτίων τῆς δουλοπαροικίας, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν αὐτὰς εἰς τέσσαρας κατηγορίας: ²⁾ 1) τῶν παραδεχομένων, ὅτι ἡ δουλοπαροικία ἔλκει τὴν καταγωγὴν τῆς ἐκ τοῦ συνουικισμοῦ ἐπὶ Ρωμαϊκῶν κτήσεων βαρβάρων δοριαλώτων 2) τῶν παραδεχομένων, ὅτι ἡ Δουλοπαροικία παρήχθη ἐξ οἰκειοθελοῦς ὑποδουλώσεως ἐλευθέρων γεωργῶν, *πιεζομένων ὑπὸ πενίας καὶ δυσβαστάκτων ἐγγείων φόρων*, ὅπως ἀπολαύσῃ τῆς προστασίας πλουσιῶν καὶ ἰσχυρῶν γαιοκτημόνων 3) τῶν παραδεχομένων, ὅς οἱ τῆς ἀνωτέρω κατηγορίας, τὴν ἀρχὴν τῆς Δουλοπαροικίας ἐξ οἰκειοθελοῦς ὑποδουλώσεως, θεωρούντων ὅμως κυρίαν καὶ δραστικὴν αἰτίαν ταύτης, αὐτὴν τὴν ἀμέθοδον καὶ ἀδυσώπητον φορολογικὴν νομοθεσίαν τῶν Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν, καθ' ἣν ὑπέρογκοι ἔγγειοι φόροι ἐπὶ τῶν κτημάτων καὶ κεφαλικοὶ ἐπὶ τῶν ἀκτημόνων παροίκων ἐβάθυνον ἀναλλοιώτως ἐπὶ αἰῶνας τοὺς κυρίους τῶν κτημάτων ἄνευ ἀναθεωρήσεώς τινος τοῦ Κτηματολογίου. Ἐν τοιαύτῃ

¹⁾ Heisterbergk, die Entstehung d. Colonats. Leipzig 1876. σελ. 1—Π. Καλλιγᾶ, περὶ Δουλοπαροικίας ἔκδοσις 1882 σελ. 186.—"Ὅτι πάροιχοι ἦσαν γεωργοὶ προκύπτει σαφέστατα καὶ ἐκ τοῦ δωρητηρίου Μανουὴλ Δούκα πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Λεμβιωτίσσης: «ἀποχαρίζομαι πρὸς τὸν καθηγούμενον... τὰ χωράφια ἅπερ ἔφθασαν καὶ κατεκράτησαν ἀπὸ τοῦ ἡμετέρου κτήματος, ἄνευ ὧν ἔχουσι *χωραφίων κατεσπαρμένων οἱ πάροιχοί μου*» Acta et Diplomata Monaster. et Ecclesior. Orient. Fr. Miklosich et Jos. Müller. τομ. IV. σελ. 141.

²⁾ Ἐκτενεστέραν ἀνάλυσιν τῶν διαφορῶν γνωμῶν ἴδε B. Heisterbergk, ὡς ἄνω, σελ. 7 17.

καταστήσει πραγμάτων καὶ οἱ διὰ τοὺς φόρους ὑπεύθυνοι γαιοκτήμονες **εἶχον τὸ δικαίωμα** νὰ ἀπαιτήσωσι παρὰ τοῦ Δημοσίου, καὶ τοῦτο εἶχε τὸ **ταμειντικὸν συμφέρον**, ὅπως διὰ νομοθετικῆς δεσμεύσεως τῶν γεωργῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἐξασφαλίσῃ τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς καὶ τὴν εἴσπραξιν τοῦ τε ἐγγείου φόρου τῶν κτημάτων καὶ τοῦ κεφαλικοῦ τῶν παροίκων, διὰ τοὺς ὁποίους ἀμφοτέρους ὑπεύθυνοι πρὸς τὸ Δημόσιον ἦσαν οἱ κύριοι τῶν κτημάτων ¹⁾. 4) τῶν παραδεχομένων, ὅτι ἡ Ρωμαϊκὴ κατάκτησις **εὔρεν ἤδη** εἰς διαφόρους χώρας **προὔπαρχούσας** δουλοπαροικιακὰς σχέσεις, αἵτινες οὐχὶ μόνον διετηρήθησαν ὑπὸ τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἐχρησίμευσαν ὡς στοιχεῖα πρὸς νομοθετικὴν κατάρτισιν τοῦ ἐνιαίου μετὰ ταῦτα δι' ἅπασαν τὴν Ρωμαϊκὴν ἐπικράτειαν θεσμοῦ τῆς Δουλοπαροικίας. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὕτη διαφωνία τῶν διαφόρων συγγραφέων ἀποδεικνύει, ὅτι οὔτε ὁ χρόνος οὔτε τὸ ἀρχικὸν αἷτιον τῆς δημιουργίας τῆς Δουλοπαροικίας εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας εἰσὶ γνωστά. Ὡς πρὸς τὴν **Θεσσαλίαν** ὅμως ἀναμφιβόλως εἶναι ὀρθὴ ἡ γνώμη τῶν συγγραφέων τῆς τελευταίας κατηγορίας, ἐξ ὧσων ἐν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ εἶδομεν· διότι ἡ Ρωμαϊκὴ κατάκτησις εὔρεν ἤδη **προὔπαρχουσαν** ἐν Θεσσαλίᾳ τὴν Δουλοπαροικίαν ἢ Πενεστείαν.

Οὐδεμία δὲ μαρτυρία ἱστορικὴ μᾶς δίδει τὸ ἐνδόσιμον νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἐπῆλθε κατάργησις τῆς Πενεστείας ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπὶ τινα χρόνον ἀπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου (ἴδε κατωτέρω), καθ' ὅσον καὶ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ κοινωνίᾳ ἤκμαζε καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωμαϊκῆς νομοθεσίας ἦτο παραδεδεγμένη ἡ πολὺ χείρων τῆς Δουλοπαροικίας τελεία δουλεία. Ἐπομένως ἡ ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς Κυριαρχίας Δουλοπαροικία ἐν Θεσσαλίᾳ ἦτο ἀπλῆ συνέχεια τῆς ἀρχαίας Πενεστείας, συμμορφωθείσης πρὸς τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν τῆς περὶ δουλοπαροικίας γενικῆς νομοθεσίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους.

¹⁾ Παράβαλε καὶ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 188 καὶ 232. Β. Heisterbergk ὡς ἄνω σελ. 78, 94 καὶ 123.— Ι. Α. Σούτσου Πλουτολογία 1869 τόμ. Β' σελ. 192. Κ. Παπαρηγοπούλου Ἑλλην. Ἱστορ. τόμ. Γ' σελ. 72, 73 καὶ 76—77.

§ 2. Γενικά περὶ δουλοπαροίκων γεωργῶν κατὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ Βυζαντινὴν ἐποχὴν.

Διάφοροι αὐτοκρατορικαὶ διατάξεις ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ἀφορῶσαι τὸν γεωργικὸν πληθυσμὸν, διαφόρων χωρῶν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ κωδικοποιηθεῖσαι ἐν συλλογαῖς τῶν νόμων ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, προσέλαβον χαρακτῆρα δημοσίου δικαίου καὶ ἰσχὺν δι' ὁλόκληρον τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος¹⁾. Οἱ Αὐτοκράτορες Θεοδόσιος καὶ Ἀρχάδιος θεωροῦσι μὲν τοὺς *ἐναπογράφους ἢ παροίκους* (ὡς ἐκαλοῦντο παρὰ Βυζαντίοις οἱ Δουλοπάροικοι) πολίτας, ἀλλὰ *Δούλους τῆς γῆς*²⁾, ὡς τοιοῦτοι δὲ ἦσαν *ἀναποσπαστῶς προσκεκολλημένοι* ἐπὶ τῆς γῆς, ἦν ἐκαλλιέργουν, αὐτοὶ τε καὶ οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν *μὴ δυνάμενοι οὔτε τὸ ὑποχρεωτικὸν* ἐπάγγελμα τῆς γεωργίας νὰ ἀφήσωσι καὶ μετέλθωσιν ἄλλο οὔτε *ἀπὸ τὸ κτῆμα* τῆς γεννήσεώς των *νὰ ἀναχωρήσωσιν* ἄνευ ἀδείας τοῦ κυρίου, διότι οὗτος εἶχε δικαίωμα ἀγωγῆς, *οὐδέποτε παραγραφομένης* κατὰ τοῦ δεχθέντος τὸν δραπέτην γεωργόν του, *περὶ ἐπιστροφῆς τούτου καὶ ἀποζημιώσεως*.

Ἄν δὲ ὁ δραπέτης γεωργὸς περιεφέρετο ἐλεύθερος, ἡ ἀγωγή ἀπηνυθύνετο κατ' αὐτοῦ τοῦ δραπέτου, *μὴ εὐρίσκοντος σωτηρίαν* οὔτε εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν οὔτε εἰς τὴν ἱερωσύνην ἄνευ ἀδείας τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος³⁾. Ὁ Δεσπότης ὅμως *ἠδύνατο νὰ ἐκδιώξῃ* τοῦ κτήματός του τὸν ἐναπόγραφον, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀποβολὴν του ἢ ἐκβιάσῃ τὴν εἰς τὸ κτῆμα ἐπάνοδόν του, ὡς στερούμενος παντὸς ἄλλου δικαιώματος ἀγωγῆς κατὰ τοῦ Δεσπότης ἐκτὸς τῶν ἑξῆς μόνον τριῶν περιπτώσεων. *Πρῶτον*: ὅταν ὁ Δεσπότης δὲν ἦτο ἀληθὴς κύριος τοῦ κτήματος· *δεύτερον*: ὅταν αὐθαιρέτως ἠῤῥixανε τὸ παρὰ τοῦ ἐναπογράφου ἐτησίως καταβαλ-

¹⁾ Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 1.

²⁾ Π. Καλλιγᾶς, ὡς ἄνω σελ. 188.

³⁾ Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 3.—Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 189.—Ι. Σούτζου, ὡς ἄνω σελ. 192.

λόμενον (Κανών)· καὶ **τρίτον**: ὅταν διέπραττεν ἐγκληματικὴν τινα πράξιν ¹⁾).

Οἱ ἐναπόγραφοι ἢ πάροικοι δεσμευμένοι, ὡς ἄνωτέρω, ἀναποσπάστως ἐπὶ τῶν κτημάτων **ἐπωλοῦντο** καὶ μετεβιβάζοντο εἰς τρίτα πρόσωπα **μετ' αὐτῶν τῶν κτημάτων** καὶ οὐχὶ κεχωρισμένοι τούτων, κατὰ τοῦτο δὲ διέφερον τῶν ἀπλῶν δούλων ²⁾). Ἡ **μετάθεσις** ὅμως τῶν **ἐναπογράφων** ἀπὸ κτήματος εἰς κτῆμα τοῦ αὐτοῦ κυρίου ἢ ἀπὸ ζευγαρίου εἰς ζευγάριον τοῦ αὐτοῦ κτήματος ἐπετρέπετο ἐπὶ τῷ ἑξῆς προστατευτικῷ ὅρῳ, τὸν ὁποῖον ὀνομάζει ὁ Καλλιγᾶς **τὴν μόνην φιλάνθρωπον διάταξιν** πρὸς προστασίαν τῶν δουλοπαροίκων: «Τῶν ἀγρῶν διαιρουμένων καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς γεωργῶν, οὐ χρὴ διαιρεῖσθαι τὸν πατέρα ἐκ τῶν παίδων ἢ τοὺς ἀδελφοὺς ἐξ ἀλλήλων ἢ τὸν ἄνδρα παρὰ τῆς γαμετῆς».

Ἐπάγεται δὲ ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς τὴν παρατήρησιν, ὅτι ὅλα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν, ὅτι ὁ ἐναπόγραφος **οὐδὲν εἶχε δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς**, ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν προστασίαν τῶν νόμων εἴτε κατὰ τοῦ κυρίου τῆς γῆς εἴτε κατ' ἄλλου τινός ³⁾). Οἱ ἐναπόγραφοι ἢ πάροικοι διέφερον τῶν δούλων καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι συνῆπτον νόμιμον γάμον, ἐν ᾧ οἱ δοῦλοι μόνον συνῶκουν ⁴⁾). Ὁ ἐναπόγραφος ἢ πάροικος ἐδικαιοῦτο εἰς τὴν ἀπόκτησιν **κινητῆς περιουσίας** ἐκ τοῦ περισεύματος τῆς ἐσοδείας μετὰ τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἐτησίου κανόνος εἰς τὸν κύριον τοῦ κτήματος. **Ἀλλὰ μόνον τὴν χρῆσιν** ἢ διαχειρίσιν εἶχε τῆς κινητῆς περιουσίας, θεωρουμένης ταύτης ὡς κεφαλαίου ἀναγκαίου καὶ ἀναποσπάστου διὰ τὴν ἐξάσκησιν τῆς γεωργίας. Ἄνευ τῆς συγκатаθέσεως ὅμως τοῦ κυρίου του δὲν ἠδύνατο ὁ ἐναπόγραφος νὰ διαθέσῃ ἢ ἐκποιήσῃ τὴν περιουσίαν του ταύτην, καλουμένην, ὡς καὶ τῶν δούλων, χρημάτιον, μετέβαινεν ὅμως αὕτη μετὰ θάνατον εἰς τοὺς νομίμους καὶ ἐξ ἀδιαθέτου κληρονόμους, τοῦ

¹⁾ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 189. Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 3.

²⁾ B. Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 2 καὶ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 189.

³⁾ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 190.

⁴⁾ I. A. Σούτσου, ὡς ἄνω σελ. 192 καὶ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 188 καὶ τὰς αὐτόθι πηγάς.

έναπογράφου ἢ παροίκου πλεονεκτοῦντος κατὰ τοῦτο τοῦ ἀπλοῦ δούλου ¹⁾. Ἐκτὸς ἐκείνων, οἵτινες ἦσαν πάροιχοι, **διότι ἐγεννήθησαν** ἐκ γονέων παροίκων, καθίσταντο τοιοῦτοι καὶ **ἀρχικῶς ἐλεύθεροι** (ξένοι τῷ δημοσίῳ ἀνεπὶγνώστοι) μετὰ τριακονταετῇ ἐν τινι κτήματι ἐνοίκησιν (προσκάθισιν), ὅτε παρεγράφετο πᾶν δικαίωμα ἐλευθερίας αὐτῶν καὶ ἔμενον πλέον αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοὶ των **πάροιχοι** διὰ βίου. Μέχρι δὲ τῆς παρελεύσεως τῆς τριακονταετίας ὠνομάζοντο **Προσκαθήμενοι** ²⁾. Ὡσαύτως καὶ διὰ συμβολαίου συναπτομένου ἐλευθέρα βουλήσει καὶ προσεπικυρουμένοι διὰ συγχρόνου δηλώσεως ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἠδύναντο ἀρχικῶς ἐλεύθεροι νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν τάξιν τῶν έναπογράφων ἢ Παροίκων **ἐγγραφομένων** ταυτοχρόνως ὥς τοιούτων ἐν τοῖς βιβλίοις τῆς **ἐγγείου φορολογίας**, καὶ εἰς τὴν **Μερίδα τοῦ κτήματος**, τὸ ὁποῖον ἐκαλλιέργουν, καθόσον ἔθεωροῦντο ἀποτελοῦντες μετὰ τούτου ἐν σῶμα **ἀδιαίρετον** ³⁾.

Εἰς τὴν ἐκουσίαν ταύτην ὑποδούλωσιν ὠθοῦντο οἱ γεωργοὶ ὑπὸ τοῦ ὑπερόγκου βάρους τοῦ κεφαλικοῦ καὶ τοῦ ἐγγείου φόρου, τῶν εἰς εἶδη ἐκτάκτων τελεσμάτων διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀσυνειδήτων καταχρήσεων καὶ πιέσεων τῶν δι' ἀγορᾶς ἀποκτησάντων τὰς θέσεις δημοσίων ὑπαλλήλων, κατὰ τὴν βεβαίωσιν καὶ εἰσπραξιν τῶν φόρων, καθ' ἣν ἐξησκοῦντο καὶ ἀπάνθρωποι σωματικάι βάσανοι κατὰ τῶν φορολογουμένων ⁴⁾. Ὁ Ζώσιμος λέγει περὶ τοῦ

¹⁾ Π. Καλλιγᾶ. ὡς ἄνω σελ. 191 καὶ τὰς αὐτόθι πηγάς.

²⁾ Αὐτόθι σελ. 221 καὶ 262. Ὁ Ἀρμενόπουλος ἐν τῇ Ἑξαβίβλῳ Βιβλ. Γ' τίτλ. Η'. § 10 περιέχει τὴν διάταξιν: «Ὅτι τὸν ἐπὶ τριακονταετία ἐπιμείναντα τῷ ἀγρῷ **μισθωτὸν** ἀναγκάζω καὶ ἄκοντα γεωργεῖν τοῦτον καὶ οὐ δύναμαι κωλύειν ἢ ἐκδιώκειν αὐτόν».—Διὰ τὴν μετατροπὴν ἐλευθέρων γεωργῶν εἰς παροίκους, ἐκφραστικώτατον εἶναι, ἐκτὸς ἄλλων, διάταγμα τι τοῦ Κράλη τῆς Σερβίας, Στεφάνου Δουσάν, ὅστις κατέκτησε καὶ τὴν Θεσσαλίαν, ἄρξας ἐπὶ τινὰ χρόνον αὐτῆς. Τὸ διάταγμα τοῦτο ἐκδοθὲν ὑπὲρ τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου παρὰ τὰς Σέρρας, ὀρίζει «ἵνα ὅσους ἂν **ἀνθρώπους ἐλευθέρους** προσκαθίσωσιν «εἰς τὴν εἰρημένην γῆν, **κατέχουσι** τούτους ἀνενοχλήτους **ἀναφαιρέτως** καὶ ἀναποσπάστως». Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 121-122. Παράβαλ. καὶ Χρυσόβουλλα τόμ. IV σελ. 5, 20, 27, 304 καὶ τόμ. V σελ. 90.

³⁾ Π. Καλλιγᾶ. ὡς ἄνω σελ. 222 καὶ 226.

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 232-233 καὶ 286 B. Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 88. Παράβαλ. K. Παπαρηγοπούλου Ἑλλην. Ἱστορ. τόμ. Γ'. σελ. 89.

Μεγάλου Κωνσταντίνου «ἦν ἰδεῖν μέλλοντος τοῦ τετραετοῦς ἐνίστα-
 »σθαι χρόνου, καθ' ὃν ἔδει τοῦτο τὸ τέλος εἰσφέρεισθαι, θρήνους ἀνά
 »πᾶσαν πόλιν καὶ ὀδυρμούς, ἐνστάντος δέ, μᾶστιγας καὶ βασάνους
 »ἐπιφερομένας τοῖς σώμασι τῶν διὰ πενίαν ἐσχάτην ζημίαν ὑπενεγ-
 »κεῖν μὴ δυναμένων ¹⁾».

Πῶς οἱ **πάροικοι γεωργοὶ** μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν καλλιεργουμέ-
 νων κτημάτων ἐθεωροῦντο ἀναποσπᾶστως συνδεδεμένοι καὶ συναπε-
 τέλουν ἀντικείμενον ἰδιοκτησίας τῶν κυρίων τῶν κτημάτων **κατα-**
γραφόμενοι καὶ οὗτοι εἰς τοὺς τίτλους τῶν ἀγρῶν, οὓς ἐκαλλιέρ-
 γουν, μανθάνομεν ἐξ ἀπείρων αὐτοκρατορικῶν (χρυσοβούλλων) καὶ
 ἄλλων ἐπισήμων ἐγγράφων, διακανονιζόντων κτηματικὰς ὑποθέσεις
 Μοναστηρίων. Ὡς χαρακτηριστικὸν προτάσσομεν πρακτικὸν ἐπὶ Κό-
 μητος Ρεκιάρδου (1262 μ. Χ.) ἀναγράφον καὶ πιστοποιοῦν τὴν κο-
 λοσσιαίαν κτηματικὴν περιουσίαν τῆς ἐπισκοπῆς Κεφαλληνίας. Μετὰ
 τὴν ὀνομαστικὴν ἀπαρίθμησιν τῶν διαφόρων Παροίκων, συζύγων,
 τέκνων, ἐγγονῶν, γαμβρῶν καὶ νυμφῶν αὐτῶν ἐν ὧν 210 ἀτόμων,
 ὀρίζει, ὅτι ἅπαντες οὗτοι οἱ πάροικοι ὀφείλουσι νὰ μένωσιν ἐπὶ τῶν
 κτημάτων τῆς Μονῆς καὶ καλλιεργῶσι ταῦτα **ἕως ἐσχάτης ἀναπνοῆς,**
αὐτοὶ τε καὶ οἱ παῖδες γόνοι τε καὶ ἐγγονοὶ καὶ πάντες ἐν γένει
 μέχρις ἐκλείψεως τῆς γενεᾶς αὐτῶν ²⁾. Πλεῖστα δὲ Αὐτοκρατορικὰ
 διατάγματα ἐπικυροῦντα τὴν **κυριότητα** διαφόρων Μονῶν **ἐπὶ τῶν**
Παροίκων αὐτῶν, ὀρίζουσιν, ὅπως κατέχωσι τούτους «**ἀνενοχλή-**
τως καὶ ἀδιασείστως» ³⁾, ἢ κατ' ἀναφαίρετον **δεσποτείαν** καὶ **κυρι-**
ότητα ⁴⁾. Ὅτι οἱ πάροικοι γεωργοὶ **δὲν εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ φύ-**
γωσιν ἐκ τοῦ κτήματος, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐγεννήθησαν, μαρτυροῦσιν
 ἐπίσης διάφορα αὐτοκρατορικὰ διατάγματα ὀρίζοντα «καὶ οὐδὲ δέ-

¹⁾ Ἴδε παρὰ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 214.

²⁾ Ἴδε Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 43, 44 καὶ συνέχαιαν ἐν σελ. 66, ὅπου ἀπαριθμοῦνται ἐπίσης ὀνομαστὶ ἕτερα 154 ἄτομα παροίκων τῆς αὐτῆς ἐπι-
 σκοπῆς Κεφαλληνίας. Παράβαλε καὶ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 219 καὶ 227.

³⁾ **Χρυσόβουλλον** τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' (1319 μ. Χ.) ἐν Acta
 κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 79. Παράβαλ. καὶ τόμ. IV σελ. 318.

⁴⁾ **Χρυσόβουλλον** τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Παλαιολόγου (1259 μ. Χ.) ἐν
 Acta κλπ. ὡς ἄνω, τόμ. V σελ. 13. Παράβαλ. καὶ τόμ. IV, σελ. 13.

»*χεται τις* τῶν ἀπάντων ἐξ αὐτῶν εἰς κτῆμα αὐτοῦ *Πάροικον* ἐτέ-
 »ρου¹⁾» ἢ διατάσσοντα *τὴν ἐπιστροφὴν* τῶν ἀρπαγέντων²⁾, ἐγκα-
 τασταθέντων εἰς ξένας γαίας³⁾ καὶ ἀποδρασάντων παροίκων εἰς
 τοὺς ἀρχικοὺς αὐτῶν κυρίους, ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῆς συνδρομῆς
*τῶν διοικητικῶν ἀρχῶν*⁴⁾. Ἐκ πάντων τούτων προκύπτει, ἄνευ
 οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, ὅτι οἱ *πάροικοι γεωργοὶ συναπετέλουν* μετὰ
 τῶν καλλιεργουμένων ὑπ' αὐτῶν κτημάτων ἀδιάσπαστον *ιδιοκτη-*
σίαν τῶν κυρίων τῶν κτημάτων, εἰς τοὺς τίτλους τῶν ὁποίων κατε-
 γράφοντο ὀνομασί⁵⁾.

Ὅτι δὲ οἱ πάροικοι οὗτοι γεωργοὶ *οὐδὲν δικαίωμα ιδιοκτη-*
σίας εἶχον ἐπὶ τῶν καλλιεργουμένων ὑπ' αὐτῶν ἀγρῶν, προκύ-
 πτει σαφῶς ἐκ χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ,
 (1364 μ. χ.) ὀρίζοντος, ὅπως τὰ κτήματα τῶν ἀποθνησκόντων *ἀκλή-*
ρων Παροίκων «τὰ διαφέροντα αὐτοῖς *γονικά*⁶⁾ πρὸς τὴν Μονὴν
 »*ἐπανέλθωσιν*, ἄνευ τῆς οἰασοῦν προφάσεως⁷⁾. Τὸ *ἐνδιαφέρον* ἐν
 τούτοις τῶν Παροίκων ὑπὲρ τῶν ξένων μὲν, καλλιεργουμένων ὅμως
 ὑπ' αὐτῶν κτημάτων, λόγῳ παροικίας,⁸⁾ ἦτο πλήρες. Διὰ τοῦτο βλέ-
 πομεν αὐτοὺς προκαλοῦντας δικαστικὰς ἀποφάσεις ἢ διοικητικὰ
 μέτρα κατὰ γειτόνων ἀποπειρωμένων νὰ ἀρπάσωσιν ἀγροὺς καλ-
 λιεργουμένους ὑπ' αὐτῶν καὶ ἀνήκοντας εἰς τοὺς ἑαυτῶν πάτρωνας⁹⁾.

¹⁾ *Χρυσόβουλλον* τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' (1319 μ. Χ.) ὑπὲρ τῆς πόλεως τῶν *Ἰωαννίνων* ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 83.

²⁾ *Χρυσόβουλλον* τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1364 μ. Χ.) ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 279.

³⁾ *Ἀπόφασις* Φωκᾶ στρατοπεδάρχου Θρακησίων (1235 μ. Χ.) ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. IV σελ. 7.

⁴⁾ *Χρυσόβουλλον* ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. IV σελ. 262.

⁵⁾ Τοῦτο ἀπαντᾷ εἰς ἅπαντα σχεδὸν τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ κτημάτων.

⁶⁾ Ὅσα εἶχον δηλαδὴ ὑπὸ *κληρονομικὴν* καλλιέργειαν καὶ ὄχι ιδιοκτησίαν, ὡς ἐκ πολλῶν Χρυσοβούλλων σαφῶς διαφαίνεται ἡ σημασία τῆς λέξεως *γονικά*.

⁷⁾ *Χρυσόβουλλον* τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Κομνηνοῦ (1364 μ. Χ.) ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 280.

⁸⁾ Δηλαδὴ ἐκ κληρονομικῆς ὑποχρεώσεως.

⁹⁾ Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. IV σελ. 141. Παράβαλ. καὶ Χρυσόβ. ἐν σελ. 257—258.

Οἱ παρόικοι ὑπέκειντο καὶ εἰς ἀγγραφείας ἢ δουλείας πρὸς ὄφελος τοῦ κυρίου των, ἐκτὸς τοῦ διδομένου εἰς αὐτὸν μεριδίου εἰς προϊόντα ἢ χρήματα διὰ τὰ καλλιεργούμενα ὑπ' αὐτῶν κτήματα. Οὕτως αὐτοκρατορικὸν διάταγμα ἐκδοθὲν ὑπὲρ τῆς ἐν Σμύρῃ Μονῆς τῶν Λέμβων ὀρίζει: «*ὑποκεῖσθαι* τοὺς τοιούτους χωρίου Βάρης ἐποίκους τῇ Μονῇ τῶν Λέμβων καὶ *διδόναι* πρὸς αὐτὴν τὸ ἀνήκον τέλος, *τὴν συνήθη ἀγγραφείαν*, καθάπερ καὶ πρότερον... εὐγνωμόνως καὶ ὁλοπροθύμως». ¹⁾ Ἐξ ὧν λοιπῶν τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται, ὅτι *τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ* τῆς δουλικῆς καταστάσεως τῶν Παροίκων ἦσαν τὰ ἑξῆς: α.) Ἐστεροῦντο προσωπικῆς ἐλευθερίας, *μὴ δυνάμενοι* οὔτε αὐτοὶ οὔτε οἱ ἀπόγονοί των εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα νὰ ἀλλάξωσι τόπον διαμονῆς καὶ ἐπάγγελμα, ἦσαν δὲ *ὑπόχρεοι* διὰ βίου νὰ καλλιεργῶσι τὰ κτήματα τῶν κυρίων των, εἰς τὰ ὅποια *διὰ τῆς* βίας ὑπὸ τῶν ἀρχῶν ἐσύροντο, ἐὰν ἀπεπειρῶντο νὰ δραπετεύσωσιν. Ἐκτὸς δὲ τοῦ ἐκ τῆς εἰσοδείας διδομένου μεριδίου, ἦσαν ὑπόχρεοι καὶ εἰς ἀγγραφείας πρὸς ὄφελος τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος. β.) *Ἰδια κτήματα δὲν ἠδύναντο* νὰ ἀποκτήσωσιν, *ὅσον δὴποτε εὐποροὶ* καὶ ἂν ἐγίνοντο. γ.) Τὴν κινητὴν περιουσίαν των, ἥτοι ζῶα, προϊόντα, ἐργαλεῖα, κλπ. *δὲν ἠδύναντο νὰ πωλήσωσιν* ἢ δωρήσωσιν *ἀνευ τῆς ἀδείας* τῶν κυρίων των. δ.) *Κατεγράφοντο ὀνομαστικῶς εἰς τοὺς τίτλους τῶν χωραφίων*, τὰ ὅποια ἐκαλλιέργουν πρὸς ἐπίσημον βεβαίωσιν τῆς ἀσφαλοῦς καὶ νομίμου ἐπ' αὐτῶν κυριότητος τῶν γαιοκτημόνων. ε.) Ὁ κύριος τοῦ κτήματος πωλὼν τοῦτο εἰς τρίτον πρόσωπον, *συνεπώλει* μετὰ τούτου *καὶ τοὺς καλλιεργοῦντας αὐτὸ Παροίκους*, οἵτινες κατεγράφοντο εἰς τοὺς τίτλους τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ νέου κυρίου, διαθέτοντος καὶ τούτου τὴν αὐτὴν δικαστικὴν ἢ διοικητικὴν ἐξουσίαν κατὰ τῶν ἀποπειρωμένων νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς δουλείας αὐτοῦ Παροίκων.

¹⁾ Χρυσόβουλλον ἐν Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. IV σελ. 255. Παράβαλ. καὶ τὰ τοῦ τόμ. V σελ. 318 ια.

§ 3. Οἱ Δουλοπάροικοι Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας.

Περὶ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ὑπάρξεως τῶν ὥς ἀνωτέρω χαρακτηρισθέντων παροίκων γεωργῶν, ἔχομεν εἰδικὰς μαρτυρίας ἐκ διαφόρων αὐτοκρατορικῶν χρυσοβούλλων Μιχαὴλ Παλαιολόγου, Ἀνδρονίκου Β' Ἀνδρονίκου Γ' καὶ ἀργυροβούλλων τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἰωάν. Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου, Μιχ. Δούκα, τοῦ υἱοῦ τούτου Νικηφ. Δούκα, τοῦ Σεβαστοκράτορος Ἰωάν. Κομνηνοῦ τοῦ Παλαιολόγου καὶ τοῦ Καίσαρος Κομνηνοῦ τοῦ Στρατηγοπούλου. Οὕτω περὶ *παροίκων* καὶ προσκαθημένων ἐν κτήμασι τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου κειμένων Μονῶν Προφῆτου Προδρόμου (Πορταρέας) καὶ Παναγίας τῆς ὁξείας Ἐπισκέψεως (Μακρυνίτης), διαλαμβάνουσι πλεῖστα χρυσόβουλλα, ἀργυροβούλλα καὶ πατριαρχικὰ Σιγίλλια περιεχόμενα ἐν τῷ Δ. τόμῳ τῆς πολλάκις ἤδη ἀνωτέρω μνημονευθείσης συλλογῆς χρυσοβούλλων καὶ λοιπῶν Βυζαντινῶν ἐγγράφων (Acta κ. λ. π.).

Εἰσὶ δὲ τὰ κτήματα ταῦτα τὰ ἑξῆς:

1) Τὸ χωρίον *Γρυποῦς* ἐπάνω καὶ κάτω «μετὰ τῶν *προσκαθημένων* ἐν αὐτῷ *Παροίκων*». ¹⁾ 2) Μετόχιον Ἁγίος Ὀνούφριος «μετὰ τῶν *προσκαθημένων* ἐν αὐτῷ ἀνθρώπων». ²⁾ 3) Μετόχιον Ἁγίος Δημήτριος «μετὰ τῶν *προσκαθημένων* ἐν αὐτῷ ἀνθρώπων καὶ ἀροσίμου γῆς ἀπάσης». ³⁾ 4) Τὸ ἐν τῷ ὄρει τῆς Ζαγοράς ἀγρίδιον τῆς Κυρακαλῆς «μετὰ τῶν ἐκεῖσε *προσκαθημένων*». ⁴⁾ 5) Θεομήτωρ (Μετόχιον) ἐπικεκλημένη *Πορταρέας*. 6) Ἁγίος Νικόλαος Μετόχιον, τὸ ἐπιλεγόμενον τοῦ Ἐπαλιροπάτου μετὰ τοῦ προηγουμένου «καὶ τῶν *προσκαθημένων* ἐν αὐτοῖς τινων Βλάχων καὶ λοιπῶν *Παροίκων*». ⁵⁾ 7) Τὸ Ἡσυχασταρεῖον, ἐπίσης μετόχιον «μετὰ τῶν *προ-*

¹⁾ Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. IV σελ. 351.

²⁾ Αὐτόθι.

³⁾ Acta κλπ. ὡς ἄνω τόμ. Δ' σελ. 331, 359.

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 331 καὶ 359.

⁵⁾ Αὐτόθι σελ. 368 καὶ 333. 365, 374. ἴδε καὶ ἐκχώρησιν τοῦ Μετοχίου Πορταρέας ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου Δημητριάδος εἰς τὸν Πρόδρομον μετὰ τῶν κτημάτων καὶ *Προσκαθημένων* σελ. 414.

σκαθημένων ἀνθρώπων.» ¹⁾ 8) Θεοτόκος τοῦ κυροῦ Ἰλαρίωνος, Μετόχιον ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ **Ἀλμυροῦ** «μετὰ τῶν προσκαθημένων ἐκεῖσε πτωχῶν καὶ ἀμπελουργῶν.» ²⁾ 9) Μετόχιον Ἀγίων Ἀποστόλων Μεγαλογένους «μετὰ... ἀμπελώνων, χωραφίων... καὶ πτωχῶν τῶν διαφερόντων τῇ τοῦ Μεγαλογένους Μονῇ δηλονότι τῶν παίδων καὶ τῶν προσγενῶν τοῦ Εὐνόστου ἐκείνου.» ³⁾ 10) Παναγία τῆς **Χάρμαινας**, μετόχιον ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ **Κισσάβου** «μετὰ... ὀσπητίων, ἀμπελώνων, χωραφιαίας γῆς... **Καλυδιτῶν**, τῶν ἐκεῖσε προσκαθημένων παροίκων τριῶν, ἡγουν τοῦ Εὐφήμη, τοῦ Γεωργίου, καὶ τοῦ Ἰωάννου.» ⁴⁾ Οὗτοι δὲ μετὰ τῆς γῆς εἶχον ἀφιερωθῆ εἰς τὴν Μονὴν τῆς Χάρμαινας ὑπὸ τοῦ Ἰωάσαφ Κομνηνοῦ Μαλιασηνοῦ.»

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀπαντῶμεν καὶ τὰ ἐξῆς Θεσσαλικά κτήματα μὲ **Παροίκους**: 11) Ὁ ἐν **Καναλίοις** (Κουραταρίδας **Βελεστίνου**) Ἅγιος Γεώργιος, Μετόχιον τῆς ἐν Χίφ κειμένης Μονῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἐπικαλουμένης Νέας, «μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸ ἀμπελίων, »χωραφίων... καὶ τῶν ἐν αὐτῷ προσκαθημένων παροίκων.» ⁵⁾ 12) Ἡ **Ράξα**, μετόχιον τῆς ἐν Φαναρίῳ (Τρικκάλων) Μονῆς, τῆς καλουμένης Λυκουσάδος, «μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ **Παροίκων** τῶν διαλαμβανομένων κατ' ὄνομα ἐν ταῖς προσοῦσιν αὐτῷ δικαιώμασιν.» 13) Ἅτερον Μετόχιον Ἅγιος Ἀνδρέας τῆς αὐτῆς Μονῆς «μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ **Παροίκων**.» 14) Ἅτερον Μετόχιον Ἅγιος Δημήτριος τῆς αὐτῆς Μονῆς «μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ **Παροίκων**.» ⁶⁾ 15) Χρυσόβουλλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ. ἐπικυροῖ προγενέστερα Χρυσόβουλλα τῶν Αὐτοκρατόρων Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ δωρούμενα τῇ Ἐπισκοπῇ τῶν Σταγῶν (Καλαμπάκας.) «**Παροίκους** ἐνυποστάτους μετὰ τῆς γῆς αὐτῶν.» Πολλοὶ τῶν **Παροίκων** τούτων ἦσαν **κληρικοὶ** καὶ διατάσσονται διὰ τοῦ

¹⁾ Αὐτόθι σελ. 333, 365, 370 καὶ 374.

²⁾ Αὐτόθι σελ. 387 καὶ 359.

³⁾ Αὐτόθι σελ. 417.

⁴⁾ Αὐτόθι σελ. 427.

⁵⁾ Αὐτόθι τόμ. V, σελ. 12.

⁶⁾ Αὐτόθι τόμ. V, 255 περὶ Ράξας, Ἅγ. Ἀνδρέου καὶ Ἅγ. Δημητρίου.

αὐτοῦ χρυσοβούλλου, ὅπως καλλιερῶσι τὰ κτήματα τῆς Μονῆς καὶ ἀποδίδωσιν εἰς αὐτήν» τὸ ἀνήκον τέλος, μηδόλως ἀντιτείνοντες εἰς τοῦτο.» ¹⁾

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς προκύπτει, ὅτι ἡ τάξις τῶν παροίκων γεωργῶν μετὰ τῆς αὐτῆς δουλικῆς καταστάσεως καὶ δεσμεύσεως ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς προεξεθέσαμεν δι' ἅπασαν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, ὑπῆρχε καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Θεσσαλίαν, ἥτοι ἐπὶ τοῦ Πηλίου, ἐν Ἀλμυρῷ, ἐν τῇ πεδιάδι τοῦ Βελεστίνου, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κισσάβου καὶ εἰς τὰς πεδιάδας τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Καλαμπάκας (Σταγῶν).

Ὅποσος καὶ ὁποῖος ἦτο ὁ Κανὼν, ἥτοι τὸ μερίδιον, ὅπερ ἐλάμβανεν ὁ κύριος τοῦ κτήματος παρὰ τῶν παροίκων, δὲν γνωρίζομεν δυστυχῶς οὔτε ἐκ τῆς Βυζαντινῆς νομοθεσίας οὔτε ἐκ τῶν Χρυσοβούλλων, μολονότι πλείστα ὑπάρχουσι περιλαμβάνοντα διατάξεις περὶ παροίκων καὶ κτηματικῶν σχέσεων. Πάντα ὅμως ἀόριστως καὶ διὰ γενικῶν φράσεων διατάττουσι «διδόναι τὸ ἀνήκον τέλος» ἢ ἀναφέρουσι «τοῦ διαφέροντος αὐτῇ (τῇ Μονῇ) ἔξ αὐτῶν δικαίου.» ²⁾ Κατὰ Καλλιγᾶν, μόνον μία διάταξις εἶναι γνωστὴ ἐκ τῆς Βυζαντινῆς νομοθεσίας περὶ τοῦ Κανόνος τούτου, καθ' ἣν ἀπηγορεύετο ἡ αὐθαίρετος αὔξησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ κυρίου τῆς γῆς. Ὁμοίαν ἀόριστον διάταξιν εὐρίσκομεν καὶ ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ Πτωχοκομείου Ῥεθαιστοῦ, συνταχθέντος ὑπὸ τοῦ ἱδρυτοῦ Μιχαὴλ Ἀτταλειάτου, ἀπαγορεύοντος τὴν μετὰ τὸν θάνατόν του αὔξησιν τῶν ἐπιβαρυνόντων τοὺς παροίκους του ἀγγραειῶν καὶ τελεσμάτων, ἐκτὸς ἐάν τις ἐξ αὐτῶν εὐρεθῇ καλλιερῶν γῆν περισσοτέραν τῆς παραδοθείσης αὐτῷ «ἢ ἄλλο τι συμβῇ ἀπρόοπτον δεόμενον προσθήκης δουλειῶν αὐτῶν ἢ εἰσφορῶν.» ³⁾ Ἐκ τῆς τελευταίας δὲ ταύτης διατάξεως πείθομαι, ὅτι ὁ Κανὼν ἦτο μερίδιον ποικίλον κατὰ τόπους καὶ κανονιζόμενον ὑπὸ τοπικῶν ἀρχαίων συνηθειῶν, ὡς καὶ σήμερον συμβαίνει ἐν Θεσσαλίᾳ μὲ τὸ μερίδιον

¹⁾ Αὐτόθι σελ. 270)β.

²⁾ Acta κλπ., ὡς ἄνω τόμ. IV, σελ. 255 καὶ 262.

³⁾ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 193. Acta κλπ., ὡς ἄνω Χρυσόβουλλα τόμ. IV σελ. 255, 262 καὶ τόμ. V σελ. 273 καὶ 318.

τῶν ἰδιοκτητῶν, λαμβάνόντων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Λαρίσσης τὸ ἡμισυ ἄνευ σπόρου, ἐν Ἀγνιᾷ τὸ ἡμισυ μετὰ τοῦ ἡμίσεος σπόρου, ἐν Τρικκάλοις καὶ Καρδίτῃ τὸ τρίτον ἐκ τῆς εἰσοδείας.

Ὁ θεσμὸς τῶν Παροίκων διετηρήθη μέχρις αὐτῆς τῆς ἀλώσεως τῆς Κων)πόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὥς μαθάνομεν ἐξ ἀργυροβούλλου τοῦ Δεσπότης τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου (ἔτος 1407-1443), ἀδελφοῦ τοῦ τελευταίου Αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, δι' οὗ ἐπιτρέπεται ὁ συνοικισμὸς τῆς Μονεμβασίας ἀκωλύτως ὑπὸ παντὸς «εἴτε **Πάροικοί** **εἰσιν** εἴτε ἐλεύθεροι.» ¹⁾

§ 4. Ἐλεύθεροι γεωργοί.

Τὴν ὑπαρξιν ἐλευθέρων Γεωργῶν ἐν Θεσσαλίᾳ μαθάνομεν ἐκ πληροφοριῶν ὀλίγων δυστυχῶς ἐπισήμων ἐγγράφων, τοιαῦτα δὲ εἶναι πωλητήριά τινα κτημάτων εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ Πηλίου μνημονευθείσας μονὰς τοῦ Προδρόμου (Πορταρέας) καὶ τῆς Παναγίας (Μακρυνίτζης). Τοιαῦτά εἰσι· 1) Τὸ πωλητήριον Ζωῆς τῆς Συροπολίνης, κατοίκου τῆς ἐπὶ τοῦ Πηλίου **Δρυανουβαίνης**, ἥτοι τῆς νῦν Πορταριάς ²⁾. 2) Τὰ πωλητήρια Μιχαὴλ τοῦ Μαρτίνου, Νικολάου τοῦ Βάρδα, Κωνσταντίνου Κατσιδώνη καὶ Ἰω. Κατσιδώνη, κατοίκων **Βελεστίνου** ³⁾. Εἰς τοὺς ἐλευθέρους γεωργοὺς τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τοὺς λεγόμενους **Μορτίτας**, οἵτινες ἔδιδον εἰς τὸν κύριον τοῦ κτήματος τὸ $\frac{1}{10}$ καὶ ἐλάμβανον τὰ $\frac{9}{10}$ τῆς εἰσοδείας. Ὡσαύτως οἱ Μισθωτοὶ λεγόμενοι, ὥς φαίνεται ἐκ τῆς ἐξῆς διατάξεως· «ἐάν τις πωλήσῃ ἀγρόν, ἔχων ἐν αὐτῷ **μισθωτόν**, οὐκ ἀναγκάζεται ὁ ἀγοραστὴς συγχωρῆσαι τῷ μισθωτῷ μένειν ἐν τῷ ἀγρῷ εἰμὴ ἄρα ἐπὶ τοιούτῳ συμφώνῳ ἠγόρασεν» ⁴⁾. Μορτῖται γεωργοὶ ὑπῆρ-

¹⁾ Acta κλπ., ὡς ἄνω τόμ. V, σελ. 349.

²⁾ Αὐτόθι IV, 395.

³⁾ Αὐτόθι IV, 400, 402, 407, 410.

⁴⁾ Ἀρμενοπούλου ἐξάβιβλος Γ'. τίτλ. Η'. § 37. Παράβαλε καὶ § 10, καθ' ἣν μετὰ τριακονταετῇ ἐνοίκησιν ἐν τινὶ κτήματι οἱ μισθωτοὶ οὗτοι ἐγίνοντο Πάροικοι.

χον ἐν *Βελεστίῳ* κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα, ὡς φαίνεται ἐκ τινος ἀποφάσεως τοῦ Πιγκέρνη Ραοῦλ ἐπὶ κτηματικῶν διενέξεων¹⁾).

Μολονότι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἑτεραι μαρτυρίαι εἰδικαὶ δὲν εἶναι γνωσταὶ εἰς ἡμᾶς τοῦλάχιστον, μετὰ πιθανότητος ὅμως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι εἰς τὰ ὀρεινὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας ὑπῆρχον καὶ ἐλεύθεροι Γεωργοὶ μὲ μικρὰς ἰδιοκτησίας, ἰδίως ἀμπελώνων. Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀνωτέρω σκιαγραφίας περὶ γεωργῶν *παροίκων* καὶ *ἐλευθέρων*, σημειοῦμεν ἐνταῦθα τὰ ἀξιοδάκρυτα φορολογικὰ βάρη, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐστέναζον κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἑξῆς κατὰ τι ἀργυρόβουλλον τοῦ Δεσπότης τῆς Θεσσαλίας Νικηφόρου Δούκα (ἔτος 1266), ἀπαλλάσσοντος τὴν ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονὴν τῆς Μακρυνιτίσσης» ἀπὸ τε *ἀγγαρείας, παραγγαρείας, ψωμοζημίας, χοιροδεκατίας, καταθέσεως μιτάτων, δόσεως ἐξωτύπων, δόσεως γειμόρου, μελισσονομίου, διανομῆς δουκικῆς καὶ κατεπανικῆς, ὠφελείας, καστροκτισίας, ἀπαιτήσεως πλοῦτων, ἀπαιτήσεως νομίθρου καὶ παντὸς οἰουδήτινος ζημιωτικοῦ καὶ ἐπηρεαστικοῦ κεφαλαίου*²⁾ ».

§ 5. Ἰδιοκτησία καὶ διανομὴ ἢ μέγεθος αὐτῆς.

Εἶδομεν ἄλλαχού³⁾, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀναμφιβόλως *ἐπεκράτει* ἐν τῇ πεδινῇ Θεσσαλίᾳ *ἡ μεγάλη ἰδιοκτησία*, τοιαύτη δὲ διετηρήθη ἢ διανομὴ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ τῆς Μακεδονικῆς κυριαρχίας⁴⁾.

Παρακολουθήσωμεν νῦν τὴν ἰδιοκτησίαν ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν καὶ Βυζαντιανὴν ἐποχὴν. Κατὰ τὸ δίκαιον τῶν τε Ρωμαίων καὶ Βυζαντινῶν ἅπανα ἡ γῆ τῆς ἐπικρατείας ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνήκουσα τῷ δημοσίῳ καὶ παραχωρουμένη μόνον πρὸς καλλιέργειαν καὶ κάρπωσιν εἰς τοὺς καταβάλλοντας τὰ δημόσια τέλη. Πραγματικῇ ὅμως ἀλλαγῇ κυρίων τῆς ἰδιοκτησίας δὲν ἐπῆρχετο κατὰ τὴν κατὰ-

¹⁾ Acta κ.λ.π., ὡς ἄνω IV, 419.

²⁾ Αὐτόθι 352.

³⁾ Κεφάλαιον Α', § 14.

⁴⁾ Ἴδε Κεφάλ. Α', § 14 καὶ 15, Κεφάλ. Β', § 1.

κτησιν τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἐκτὸς ὅπου ἐγένοντο δημεύσεις γαιῶν ἡγεμόνων, πολιτειῶν ἢ πολιτικῶν ἐγλημματιῶν ¹⁾). Περὶ τῶν συμβάντων ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς εἰδικαὶ μαρτυρίαι εἰς ἡμᾶς τοῦλάχιστον δὲν εἶναι γνωσταὶ ἐκτὸς μιᾶς ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης παρὰ τῷ χωρίον **Δομένικον** (Ἐλασσόνος) καὶ περιεχούσης ἐπιστολὴν τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ **Τίτου Κοϊντίου** πρὸς τοὺς **Κυριτιεῖς**, διὰ τῆς ὁποίας οὗτος ἐπιστρέφει εἰς τοὺς κυρίους αὐτῶν τὰς **ἐγγείους κτήσεις** καὶ τὰς οἰκίας, αἵτινες περιῆλθον εἰς τὴν κυριότητα τοῦ Δημοσίου τῶν Ῥωμαίων ²⁾).

Καὶ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω λεχθέντων δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐν συνόλῳ οἱ κάτοικοι τῆς Θεσσαλίας δὲν ἀπώλεσαν τὴν ιδιοκτησίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ διανομὴ τῆς γῆς, ἥτοι ἡ ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι ἐπικρατοῦσα **μεγάλῃ ιδιοκτησία** ³⁾, οὐδεμίαν μεταβολὴν ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ, καθόσον ὑπ' αὐτοὺς τοὺς Ῥωμαίους ἐν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ταῖς λοιπαῖς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους ἐπαρχίαις ἡ συγκέντρωσις τῆς γῆς εἰς μεγάλας ιδιοκτησίας (Λατιφούντια) τοσαύτην ἐπίτασιν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς Ῥωμαϊκῆς Δημοκρατίας, ὥστε κατὰ τὴν γνωστὴν ῥῆσιν Πλινίου τοῦ πρεσβυτέρου «αἱ μεγάλαι ιδιοκτησίαι κατέστρεψαν ἥδη» τὴν Ἰταλίαν, ἀρχίζουσι δὲ νὰ καταστρέφωσι **καὶ τὰς ἐπαρχίας**».

¹⁾ B. Heisterbergk, ὡς ἄνω σελ. 23. Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 250.

²⁾ Corp. Inscript. ὡς ἄνω τόμ. Α'. Μέρ. Στ'. Ἀρ. 1770. Ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἐπιστολὴ ἔχει ὡς ἐξῆς: «Τίτος Κοϊντίος, Στρατηγὸς ὑπάτος τῶν Ῥωμαίων, Κυριτιέων τοῖς Ταγοῖς καὶ τῇ πόλει χαίρειν. Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς πᾶσι φανεράν πεποιήκαμεν τήν τε ἰδίαν καὶ τοῦ Δήμου τῶν Ῥωμαίων προαίρεσιν, ἣν ἔχομεν εἰς ὑμᾶς ὀλοσχερῶς, βεβουλήμεθα καὶ ἐν τοῖς ἐξῆς ἐπιδεῖξαι, κατὰ πᾶν μέρος προεστηκότες τοῦ ἐνδόξου, ἵνα **μηδ' ἐν τούτοις** ἔχωσιν ἡμᾶς **καταλαλεῖν** οἱ οὐκ ἀπὸ τοῦ βελτίστου ἐωθότες ἀναστρέφεσθαι **ὅσαι γὰρ ποτε ἀπολείπονται κτήσεις ἐγγεῖοι καὶ οἰκίαι** τῶν καθηκουσῶν εἰς τὸ Δημόσιον τῶν Ῥωμαίων **πάσας δίδομεν τῇ ὑμετέρᾳ πόλει**, ὅπως καὶ ἐν τούτοις μάθητε τὴν καλοκάγαθίαν ἡμῶν καὶ ὅτι τελέως ἐν οὐδενὶ φιλαργυρῆσαι βεβουλήμεθα, περὶ πλείστου ποιούμενοι χάριτα καὶ φιλοδοξίαν. **Ὅσοι μέντοι μὴ κεκομισμένοι εἰσὶ τῶν ἐπιβαλλόντων αὐτοῖς**, ἐὰν ὑμᾶς διδάξωσι καὶ φαίνωνται εὐγνώμονα λέγοντες, στοχαζομένων ὑμῶν ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένων ἐγκρίσεων, κρίνω δίκαιον εἶναι, **ἀποκαθίστασθαι αὐτοῖς**. Ἐρρωσθε».

³⁾ Ἴδε κεφάλ. Α'. § 14.

Ὅποια δὲ ἦσαν αἱ ἐπενεγκοῦσαι ἢ ἐπαπειλοῦσαι τότε καταστροφᾶς μεγάλαι Ῥωμαϊκαὶ ἰδιοκτησίαι, πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ αὐτοῦ Πλινίου, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ *ἡμισυ* τῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα «*Ἀφρική*» ἐπαρχίας *ἀνῆκεν ὡς ἰδιοκτησία εἰς ἕξ μόνον ἄτομα*. Κατὰ τὸν Κιντιλιανὸν ἡ ἐπέκτασις τῶν μεγάλων τούτων κτήσεων (Λατιφούντια) ἀνεχαιτίζετο μόνον ἐκεῖ, ὅπου συνήντων τὰ ὅρια ἐτέρων ὁμοίων, κατὰ δὲ τὸν Φροντῖνον ἡ ἀπληστία τῶν Ῥωμαίων ἐν Ἰταλίᾳ *οὐδ' αὐτῶν τῶν ἱερῶν τεμενῶν* ἐφείδετο, ἅτινα ὡς δημόσιος ἰδιοκτησία μᾶλα ταῦτα ἦσαν ἀνατεθειμένα εἰς τὴν προστασίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας ¹⁾.

Ὑπὸ τοιοῦτους λοιπὸν κοινωνικοὺς καὶ νομοθετικοὺς ὅρους τῶν Ῥωμαίων φυσικωτάτη ἦτο ἡ ὑπ' αὐτῶν *διατήρησις* τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὴν κατάκτησιν ἐπικρατούσης *μεγάλης ἰδιοκτησίας* ²⁾. Καὶ ὑπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορας μεγάλοι πολλαχοῦ κολοσσιαῖαι ἰδιοκτησίαι τοῦ Στέμματος, ἰδιωτῶν, εὐαγῶν ἰδρυμάτων καὶ μοναστηρίων, ὑπῆρχον εἰς ὅλας τὰς χώρας τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ ποικίλας ὀνομασίας ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν, ὡς *Χωρία* ³⁾, *Οἰκονομίαι* ⁴⁾, *Ζευγηλατεῖα* ⁵⁾, *Παλαιοχώρια* ⁶⁾, *Γῆ Μοδίων Χιλιάδων* ⁷⁾, *Προάστεια* ⁸⁾, *Κωμίδια* ⁹⁾, *Ζευγάρια* ¹⁰⁾, *Στασίαι* ¹¹⁾.

¹⁾ Heisterbergk κλπ., ὡς ἄνω σελ. 35, 74 καὶ 77.

²⁾ Ῥωμαῖοι γαιοκτήμονες ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς διαφόρους ἐλληνικὰς ἐπαρχίας οὕτως ἐν *Ἠπείρῳ*, ὅπου ἐξήσκουν ἐκτεταμένην κτηνοτροφίαν βοῶν καὶ ἐν *Πελοποννήσῳ* ἡμιόνων καὶ ὄνων. Ἀδύνατον δὲ νὰ παρέβλεψαν τὴν πολὺ προσφορωτέραν Θεσσαλίαν, τῆς ὁποίας τὴν τε εὐφορίαν καὶ ἵπποτροφίαν πολλοὶ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐξύμνησαν. Wissmann die antike Landw. Leipzig 1859 σελ. 72, 73 καὶ 75.

³⁾ Acta κλπ., ὡς ἄνω τόμ. V σελ. 79 καὶ 82-87, 164, 271 καὶ τόμ. IV 13, 390, 331, 419.

⁴⁾ Αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 89, 109, 113, 117, 118, 107.

⁵⁾ Αὐτόθι, σελ. 112, 113, 132, 167, καὶ τόμ. IV, 146, 9, 371.

⁶⁾ Αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 114, 132.

⁷⁾ Αὐτόθι, σελ. 124, 91.

⁸⁾ Αὐτόθι, τόμ. IV, σελ. 7, 19 καὶ ἀλλαχοῦ.

⁹⁾ Αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 263.

¹⁰⁾ Αὐτόθι, σελ. 270,3 καὶ τόμ. IV, 146.

¹¹⁾ Π. Καλλιγᾶ, ὡς ἄνω σελ. 231.

Οὕτως ἀπαντῶμεν ἐν τῇ *γείτονι Μακεδονίᾳ* (παρὰ τὰς Σέρρας) πληθὺν Οἰκονομιῶν, Ζευγηλατείων, Γαιῶν χιλιάδων μοδίων, Χωρίων καὶ Παλαιοχωρίων, ἀνηκόντων εἰς *ιδιώτας* ἢ τὴν ἐπὶ τοῦ ὅρους Μενουκίως *Μονήν* τοῦ Προδρομοῦ ¹⁾. Ὡσαύτως ἐν *Ἡπείρῳ* οἱ κάτοικοι τῶν Ἰωαννίνων εἶχον ὥς ἰδιοκτησίαν των τὰ ἐξῆς *χωρία*: ²⁾ Βοτιβίσταν, Ζελοχοβίσταν, Ψεάθαν, Ἀνδριχοβίσταν, Γλοξίανην, Γαρδίκιν, Λεαυσίσταν, Τριστεάνικον, Τρεαβοβιδίσταν, Νοβοσέλην, Ἀρδομίσταν, Σίπκαν, Ροδοτόβιν, Δρεάνοβον, Φρεάστονα, Λιπνίτζαν, Κοπάντζιν, Στρώμην, Δρεαβοψάν, Κοπάνην, Κρέχοβον καὶ τὸ Λειβάδιον Σκουπίτσαν μετὰ τῆς περιοχῆς καὶ νομῆς καὶ τῶν δικαίων αὐτῶν, ἀλλὰ δὴ καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὐρισκομένων λειβαδιῶν. Ἡ δὲ Μητρόπολις τῶν Ἰωαννίνων εἶχε τὰ ἐξῆς *ιδιόκτητα χωρία*: ³⁾ Παροικίον, Πόβλιστα, Ἄρουλα, Βελτσίστα, Λοζέτσι, Συστροῦνι μετὰ τοῦ ὅρους Μουτσουκέλου, Γόπλιστα, Ρέψιστα, Βίλιανι, Βόγρι καὶ Σουχάν.

Ἀλλὰ καὶ ὥς πρὸς τὴν *Θεσσαλίαν* ἔχομεν εἰδικὰς μαρτυρίας περὶ τῆς ὑπάρξεως μεγάλων ἰδιοκτησιῶν (τζιφλικίων) κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν. Ἦδη ὁ Αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ὁμιλεῖ περὶ *Ζευγαρίων*, ὥς μονάδος ἐκτάσεως Γῆς ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν αὐτῆς. Τὴν ἐν Θεσσαλίᾳ δὲ ὑπαρξίν *Ζευγαρίων. Ζευγηλατείων Χωρίων ἰδιοκτητῶν* (τζιφλικίων) καὶ *ὑποστάσεων*, ἀπαντῶμεν εἰς πλεῖστα αὐταρχατορικὰ Χρυσόβουλλα καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα. Οὕτως εὐρίσκομεν κατὰ τὴν 13ην ἑκατονταετηρίδα (1216—1276) μ. Χ.) ἐπὶ τῶν Αὐτοκρατόρων Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, Ἀνδρονίκου Β' καὶ Ἀνδρονίκου Γ' τὰ ἐξῆς κτήματα τῶν ἐπὶ τοῦ Πηλίου Μονῶν, Παναγίας τῆς Μακρονίτης καὶ Προδρομοῦ τῆς Νέας Πέτρας (Πορταρίας): 1) *Κρυποῦς* (Χρεποῦς καὶ Γρεποῦς), *χωρίον* ἐπάνω καὶ κάτω «μετὰ χωραφίων, ἀμπελιῶν καὶ τῆς νεμο-

¹⁾ Acta κλπ., ὥς ἄνω, τομ. V, σελ. 89—134. Χρυσόβουλλα Ἀνδρονίκου Β' Ἀνδρονίκου Γ' καὶ Στεφάνου Δουσάν τῆς Σερβίας.

²⁾ Ἴδε αὐτόθι τόμ. V, σελ. 82—84 Χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου Β' (1319 μ. Χ.).

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 83 καὶ 85—87. Χρυσόβουλλα τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος (1321 μ. Χ.).

»μένης παρὰ τῆς τοιαύτης Μονῆς γῆς ὀρεινῆς καὶ πεδινῆς ἕως τῆς
 »*Ἀειδαροράχης*» ¹⁾. 2) *Κάπραϊνα, χωρίον* «μετὰ πάντων τῶν δικαίων
 »καὶ προνομίων αὐτοῦ καὶ πάσης τῆς περιοχῆς αὐτοῦ καὶ διακρα-
 »τήσεως» ²⁾. 3) *Δρυανούβαινα, χωρίον* ἐπάνω καὶ κάτω (ἡ σημε-
 ρινὴ *Πορταριά*) «μετὰ τῶν προνομίων καὶ δικαίων γῆς ὀρεινῆς καὶ
 »πεδινῆς, ἀμπελώνων τε καὶ χωραφίων» ³⁾. 4) *Ζευγηλατεῖον* (Τξιφλί-
 κιον) ⁴⁾ τῶν Βραστῶν ἐν *Βελεστίνῳ* «ἔχουν ἡ ἀρόσιμος γῆ τῶν
 Βραστῶν» ⁵⁾. 5) *Ὑποστάσεις* τοῦ Βεστάρχου καὶ τῆς Ῥοδανθίνης ⁶⁾.
 6) Μετόχιον τοῦ κυροῦ Ἰλαρίωνος ἐν *Ἀλμυρῳ*, «ἐν ᾧ προσεπεκυ-
 ρώθη ἡ Γῆ χωραφιαία ὥσει *μοδιῶν πεντακοσίων*» καὶ *ἀμπέλια*
μετὰ τῶν οἰκημάτων αὐτῶν» ⁷⁾. 7) *Ἰδιοκτησίας μεγαλειτέρας* ἐκτά-
 σεως τῶν αὐτῶν Μονῶν ἐπίσης ὑπεμφαίνουσι καὶ τὰ ἐν τῷ ἀργυ-
 ροβούλλῳ τοῦ Δεσπότη Νικηφόρου Δούκα ἀορίστως μνημονευόμενα
 κτήματα, ἥτοι ἡ *Γῆ τοῦ Ἀμαρᾶ τῆς Κολομβινῆς*, ὁ *Ρωτός*, ἡ
Μέλισσα, ὁ *τόπος τοῦ Καστριώτου*, ἡ *Δογγά*, ἅπαντα ἡ ἀντιπέραν
 τοῦ Ὀνουφρίου *Γῆ τῶν Πολιτικῶν*, ἡ *Καλίτζα* (ἐρημοτόπιον) καὶ
 ἡ *Βασιλὶς*, ἡ *Κατοῦνα*, οἱ *Ἀσώματοι*, ἡ *Πλανηνή*, ὁ *τόπος τῆς*
Βούκοβας καὶ ὁ *Κατακαλὼν*» ⁸⁾. Εἰς διάφορα δὲ Χρυσόβουλλα καὶ
 Πατριαρχικά Σιγίλλια ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἐπὶ *χωρίων*
 κυριότητος τῶν ἀνωτέρω τοῦ Πηλίου Μονῶν. ⁹⁾

Κατὰ Χρυσόβουλλον τοῦ Αὐτοκράτορος Μηχαῖλ Παλαιολόγου

¹⁾ Αὐτόθι, τόμ. IV, σελ. 331, 351, 358 καὶ 386.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 359, 343, 331, 339.

³⁾ Αὐτόθι, σελ. 333.

⁴⁾ Ὅτι τὰ *Ζευγηλατεῖα* ἦσαν *Τσιφλίκια*, ἥτοι ἄθροισμα Ζευγαρίων, προ-
 κύπτει καθαρώτατα ἐκ Χρυσοβούλλου τοῦ Αὐτοκράτορος Ἰωάννου Δούκα Βα-
 τάρχη (1234 μ. Χ.), *δωρουμένον* τῇ Μονῇ τῶν Δέμβων (Σμύρνης) *ἐκ τοῦ ἐκεῖσε*
Βασιλικοῦ Ζευγηλατείου γῆν *ἐξ Ζευγαρίων*, καὶ ἐκ τοῦ συνεπείᾳ τοῦ Χρυσο-
 βούλλου τούτου παραδοτικοῦ ἐγγράφου, ἐν ᾧ ὀρίζεται ἡ γῆ τῶν Ζευγαρίων τούτων
 ὡς *ὑπεργὸς Ζευγαρίων πέντε καὶ ἡ ἑτέρα Ζευγαρίου ἐνὸς νομαδιαία τε καὶ*
λιθδιαία.» Acta κλπ., ὡς ἄνω, τόμ. IV, σελ. 146 καὶ 149.

⁵⁾ Acta κλπ., ὡς ἄνω τόμ. IV, σελ. 374.

⁶⁾ Αὐτόθι, σελ. 349.

⁷⁾ Αὐτόθι, σελ. 384, 351, 387 καὶ 331.

⁸⁾ Αὐτόθι, σελ. 351.

⁹⁾ Αὐτόθι, σελ. 358 καὶ ἄλλαχού.

(ἔτος 1259 μ. Χ.) εἰς τὴν ἐν Χίῳ Μονὴν τῆς Θεοτόκου, ἐπικαλουμένην **Νέαν**, ἀνῆκεν ὡς μετόχιον: 8) Ὁ **Ἅγιος Γεώργιος** εἰς τὰ **Κανάλια** τῆς Κουρατορίας **Βελεστίνου** «μετὰ ἀμπελίων, χωραφίων, ὀσπιτίων, ὀπωροφόρων δένδρων, γῆς τε ὑπέργου καὶ νομαδιαίας».

Κατὰ Χρυσόβουλλον δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Β' (ἔτος 1289 μ. Χ.)¹⁾ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Τρικκάλων καὶ Καλαμπάκας ἀνῆκον εἰς τὴν παρὰ τὴν πόλιν Φανάριον μονὴν τῆς Λυκουσάδος τὰ ἐξῆς **χωρία**: 9) Τὸ **χωρίον ἢ Λυκουσάδα**, ὅπου καὶ ἡ Μονή. 10) **χωρίον ἢ Βατουσιάνη**. 11) «Τὸ περὶ τὰ Τρίκαλα **χωρίον**, ὅπερ εὐρίσκεται κατέχουσα ἡ Μονή μετὰ τοῦ ἐκεῖσε λοετροῦ». 12) **χωρίον ἢ Γοργιάνη**. 13) **χωρίον ἢ Μαγοῦλα** ἐν Ἀλμυρῷ. 14) «Οἱ **Σιμισαράτοι**» λεγόμενοι σὺν τῇ ἐκεῖσε (ἐν Ἀλμυρῷ;) γῇ τῶν Λεβαχάτων καὶ Ταρωνάτων».

Κατὰ Χρυσόβουλλον δὲ τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου Γ' (ἔτος 1336 μ. Χ.)²⁾ ἡ ἐπισκοπὴ Σταγῶν (Καλαμπάκας) εἶχεν ὡς ἰδιοκτησίαν τῆς: 15) **Ζευγάρια** δέκα ἐννέα, ἑτέραν γῆν Μοδίων χιλίων ἐν τῷ χωρίῳ Κουβέλτσιον, καὶ **χωρία** διαλαμβανόμενα ἐν προγενεστέροις δημοσίοις ἐγγράφοις, τὰ ὅποια ἐπικυροῦ τὸ χρυσόβουλλον τοῦτο.

Ἰδιόκτητα δὲ **χωρία** ἡ Ζευγηλατεῖα (Τξιφλίκια) ἀνήκοντα εἰς ἰδιώτας ἀπαντῶμεν ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μοναστηριακῶν, τὰ ὅποια πάλιν ἰδιῶται ἢ ἡγεμονικὰ πρόσωπα ἀφιέρωσαν, καὶ τὰ ἐξῆς: 16) **χωρίον** ἡ Μεγάλη (περιφερείας Βελεστίνου ἢ Λεχωνίων;) ἰδιόκτητον τοῦ Καίσαρος Κομνηνοῦ τοῦ Στρατηγοπούλου³⁾. 17) **χωρίον** τὸ Τρίνοβον (παρὰ τὸν Βελεστῖνον) «μετὰ τῆς ἐνούσης αὐτῷ περιοχῆς», τὸ ὅποιον κατεῖχε δικαίῳ προνοίας καὶ δι' ὀρισμοῦ βασιλικοῦ ὁ Μαρμαρᾶς⁴⁾. 18) **χωρίον** Κυρακαλῆς διακείμενον ἐν τῇ **Ζαγορᾷ** καὶ ἀνῆκον ἐπὶ τινὰ χρόνον τῷ Ζωριάνῳ καὶ μετὰ ταῦτα τῇ Μονῇ τῆς Μακρυνίτζης⁵⁾. 19) Μεγάλην ἰδιοκτησίαν εἶχεν ὁ Ἰωάσαφ Κομνηνὸς ὁ Μαλιασηνὸς «ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ **Κισσάβου**», ἐξ ἧς ἐδώρη-

¹⁾ Αὐτόθι, τόμ. V, σελ. 235.

²⁾ Αὐτόθι, σελ. 271.

³⁾ Αὐτόθι, τόμ. IV, σελ. 390.

⁴⁾ Αὐτόθι, σελ. 419.

⁵⁾ Αὐτόθι, σελ. 385.

σεν εἰς τὴν ἐκεῖσε Μονὴν τῆς *Χάρμαινας* τρεῖς *παροίκους* μετὰ τῶν καλλιεργουμένων ὑπ' αὐτῶν ἀγρῶν, ὡς καὶ γῆν χωραφιαίαν «τὴν ἀπὸ τούμπας εἰς τούμπαν¹⁾». 20) Ἡ πεδιάς τῶν Λεχωνίων ἦτο *ιδιοκτησία* τοῦ Δεσπότη τοῦ Ἡπειροθεσσαλίας Μιχαὴλ Β', ὅστις προέτεινε ταύτην μετὰ 60,000 ὑπερπύρων, ὡς προῖκα τῆς θυγατρὸς του Ἀννης πρὸς τὸν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας Βιλλεαρδουῖνον²⁾.

Μολονότι δὲν γνωρίζομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐτέρας πηγὰς ἐκτὸς τῆς πολλάκις μνημονευθείσης Συλλογῆς Χρυσοβούλλων καὶ λοιπῶν Βυζαντινῶν ἐγγράφων, ἀφορώντων κτήματα μόνον ὀλίγων Θεσσαλικῶν Μονῶν, προκύπτει ὅμως σαφῶς ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ (περιφερειαῖς *Βώλου* καὶ *Βελεστίνου*, *Ἀλμυροῦ*, *Καλαμπάκας* *Τρικκάλων* καὶ *Κισσερλίων* ἢ *Ἀγνιᾶς*) ὑπῆρχον κατὰ τὸν Μεσαιῶνα πολλὰ *χωρία* καὶ Ζευγηλατεῖα (Τζιφλίκια), ἀποτελοῦντα *ιδιοκτησίαν* Μονῶν ἢ ιδιωτικῶν καὶ ἡγεμονικῶν προσώπων. Οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅτι ὁλόκληρος ἡ πεδινὴ Θεσσαλία ἔβριθε τοιούτων ιδιοκτητῶν χωρίων (Τζιφλικίων) τὰ ὅποια ἀκριβεστέρα ἔρευνα καὶ ἄλλων πηγῶν ἱστορικῶν, μὴ μονομερῶν (μοναστηριακῶν), ἀναμφιβόλως δύναται νὰ φέρῃ εἰς φῶς. Διότι, ὡς θὰ ἴδωμεν ἐν τῇ ἐπομένῃ παραγράφῳ, ἡ Θεσσαλικὴ πεδιάς μὲ τὴν ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦσαν καλλιέργειαν τῶν δημητριακῶν ἦτο πρὸς δημιουργίαν μεγάλων ιδιοκτησιῶν (Τζιφλικίων), οὐχ ἥττον πρόσφορος ἢ αἱ γειτονικαὶ χῶραι, Μακεδονία καὶ Ἡπειρος, τῶν ὁποίων πολυάριθμα Τζιφλίκια ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν.

Ἀναμφιβόλως ὑπῆρχον καὶ μικραὶ ιδιοκτησίαι κατὰ τὴν Βυζαντινὴν ἐποχὴν ἀποτελοῦσαι τὰς λεγομένας Μητροκωμίας (Κεφαλοχώρια), ἰδίως εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας, ὅπου ἡ καλλιέργεια ἀμπέλων, ὀπωροφόρων δένδρων καὶ ἐν γένει προϊόντων, ἀπαιτούντων μικρὰν ἔκτασιν, ἡδύνατο νὰ συντηρήσῃ μικροὺς γεωργοὺς αὐτάρχεις. Περὶ τούτων ὅμως ὠρισμένας μαρτυρίας δὲν γνωρίζομεν ἐκτὸς τῶν ὀλίγων, τὰς ὁποίας ἀνεφέραμεν ἐν τῇ προηγουμένῃ παραγράφῳ περὶ τῶν ἐλευθέρων Γεωργῶν.

¹⁾ Αὐτόθι, σελ. 427 - 428.

²⁾ Ν. Γεωργιάδου «Θεσσαλία» σελὶς 79.

“Οτι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ἐπεκράτουν ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι αἱ *μεγάλαι ιδιοκτησίαι*, δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ ἐκ τῶν μεγάλων ἀκαλιεργήτων (κατὰ Στράβωνα *ἐρήμων*) ἐκτάσεων τῶν ἀφιερωμένων εἰς βοσκὰς κτηνῶν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐποχὴν¹⁾. Διότι κατὰ τὸν Μεσαιῶνα, ὡς καὶ νῦν, πολυάριθμα ποίμνια ἐκ τῶν ὁμόρων ὄρεινῶν χωρῶν κατήρχοντο τὸν χειμῶνα εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα πρὸς διαχείμασιν, ὡς μαθάνομεν παρὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, διηγουμένου, ὅτι οἱ ἐπὶ τῶν ὁρέων κατοικοῦντες ἀνυπότακτοι Βλάχοι ἠναγκάσθησαν νὰ προσέλθωσιν εἰς προσκύνῃσιν τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου, διατρίβοντος ἐν Θεσσαλίᾳ, διότι, πλησιάζοντος τοῦ χειμῶνος, ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ κατέλθωσι μετὰ τῶν ποιμνίων των εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα καὶ ἐφοβοῦντο προσβολὴν ὑπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων²⁾.

§ 6. Συμπέρασμα περὶ τῶν γεωργῶν καὶ τῆς ιδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπὶ τῇ βάσει διαφορῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπὸ τῆς ἀπωτάτης ἱστορικῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως οἱ πλείστοι τῶν γεωργῶν ἀπετέλουν τάξιν μετὰξὺ Ἑλευθέρων καὶ Δούλων, καλούμενοι κατὰ μὲν τὴν ἀρχαιότητα Πενέσται, κατὰ δὲ τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ Βυζαντιανὴν ἐποχὴν Ἐναπόγραφοι ἢ Πάροικοι. Ὑπὸ ὑλικὴν ἐποψιν ἡ θέσις αὐτῶν οὐδόλως ἦτο κατωτέρα τῆς τῶν ἐλευθέρων Γεωργῶν, καθ’ ὅσον καὶ οἱ Πενέσται τῆς ἀρχαιότητος ἐγένοντο πολλάκις, ὡς εἶδομεν, εὐπορώτεροι τῶν κυρίων των καὶ μέγα μέρος τῶν Παροίκων, διατελοῦν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα ὑπὸ τὴν κυριότητα καὶ προστασίαν ἰσχυρῶν γαιοκτημόνων, εὐαγῶν οἰκῶν καὶ μοναστηρίων, ἀπελάμβανεν ἀτελείας τῶν ἀναριθμῆτων Βυζαντινῶν φόρων, ἀγγαρειῶν, στρατιωτικῶν καταλυμάτων καὶ αὐτῆς τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ὑπὸ τὸ βάρος τῶν ὁποίων συνετρίβοντο οἱ ἐλεύθεροι γεωργοί.

¹⁾ Ἴδε κεφάλ. Α', § 14.

²⁾ Ν. Γεωργιάδου «Θεσσαλία» σελὶς 74.

Αἱ πολιτικαὶ ἰδέαι τῶν ἀρχαίων, παραδέχομένων φύσει ἐλευθέρους καὶ φύσει δούλους, ἢ ἔλλειψις μηχανημάτων καθιστῶσα ἀναγκαίας τὰς χειράς δούλων ἐν τῇ βιομηχανίᾳ καὶ γεωργίᾳ, πρὸς τούτοις δὲ καὶ ξενικαὶ κατακτήσεις καὶ τιμοκρατικὰ πολιτεύματα, αὐστηρῶς τηροῦντα τὴν εἰς τάξεις διαίρεσιν τῶν πολιτῶν, παρήγαγον τὴν Πενεστείαν τῶν Γεωργῶν οὐχὶ μόνον ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀλλὰ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τῆς ἀρχαιότητος (Κεφ. Α. § 10). Κατὰ δὲ τὸν Μῆσαιῶνα ὁμοία ταπεινὴ καὶ ἐγωϊστικὴ ἀντίληψις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου συνδεδυασμένη μετὰ τοῦ συμφέροντος τοῦ δημοσίου, ἀνλοῦντος τοὺς σπουδαιοτέρους φόρους ἐκ τῆς Γεωργίας, διετήρησαν μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν ἐκ τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους τὴν Δουλοπαροικίαν τῶν Γεωργῶν. Ἀμφότεραι λοιπὸν, ἢ τε Πενεστεία καὶ Δουλοπαροικία, ἦσαν δημιουργήματα παγκόσμια, οὕτως εἶπεῖν, τῶν ἀναγκῶν καὶ τοῦ πνεύματος ἢ πολιτισμοῦ τῶν παρελθουσῶν τούτων ἐποχῶν καὶ οὐχὶ ἐξαιρετικὸν αὐτύχημα τῶν Θεσσαλῶν Γεωργῶν. Λαμβανομένης δ' ὑπ' ὅψιν τῆς οἰκτρᾶς πολιτικῆς θέσεως τῶν Δουλοπαροίκων Γεωργῶν, ἣν ἀλλαγὴν ἐσκιαγραφῆσαμεν καὶ εἰς ἣν εὔρεν αὐτοὺς ἐν Θεσσαλίᾳ ἢ Τουρκικῇ κατάκτησις τῷ 1420 μ. Χ., ἀδυνατεῖ τις νὰ ἀποφανθῇ, ἐὰν ἡ καταλαβοῦσα τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος συμφορὰ ἐκ τῆς τουρκικῆς ὑποδουλώσεως ἐπέτεινε τὴν κακοδαιμονίαν τῶν Δουλοπαροίκων Γεωργῶν.

Ὁ τουρκικὸς ἱερός νόμος (Σερί), ἰδιαζόντως σεβόμενος τὸν Γεωργὸν καὶ οὐδεμίαν περὶ Δουλοπαροικίας διάταξιν περιέχων, ἰσοπέδωσε καὶ ἀφωμοίωσε πάντας τοὺς Ἕλληνας, ἀστοὺς καὶ ἀγρότας, εἰς μίαν μόνον τάξιν, τὴν τῶν **Ραγιάδων**, ἄνευ διακρίσεως καταγωγῆς, πλούτου καὶ κληρονομικῶν δικαιωμάτων. Κοινὴ συμφορὰ τῶν Ἑλλήνων πλέον καὶ οὐχὶ κυρίων καὶ δουλοπαροίκων συνήνωσεν ἐν ἀγάπῃ καὶ πίστει τὰς δυνάμεις αὐτῶν εἰς κοινὸν ἀγῶνα, ἐξ οὗ προῆλθεν ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τῶν τε Θεσσαλῶν γεωργῶν καὶ λοιπῶν πολιτῶν τοῦ νῦν ἐλευθέρου Βασιλείου. Οὕτως ὁ γεωργὸς τῆς σήμερον ἀπολαμβάνων **ἀπολύτου ἐλευθερίας** ὡς πρὸς τὸ ἄτομόν του, τὴν περιουσίαν, ἰδιοκτησίαν του, τὴν ἐκλογὴν τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς καὶ τοῦ συμφεροντέρου ἐκάστοτε ἐπαγγέλματος, **ἴσος ἀπέναντι τῶν νόμων** πρὸς πάντας τοὺς λοιποὺς πολίτας, δύναται **ἀκολύτως** νὰ παρασκευάζῃ

τὴν εὐδαιμονίαν του διὰ μόνης *τῆς ἰδίας θελήσεως*, φιλοπονίας καὶ σωφροσύνης.

Τῆς δὲ ἰδιοκτησίας τῆς γῆς ἐν Θεσσαλίᾳ αἱ τύχαι ὑπῆρξαν περιπετειώδεις καὶ ἄστατοι, διότι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα αἱ δημεύσεις καὶ οἱ σφετερισμοὶ κτημάτων ἦσαν συνέπεια φυσικῇ τῶν ἀτελευτήτων στάσεων καὶ ἐμφυλίων σπαραγμῶν, οἷτινες κατέστρεψαν τοσαύτας Θεσσαλικὰς πόλεις. Ἐκτὸς δὲ τῆς Μακεδονικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως, περὶ ὧν διελάβομεν ἀλλαχοῦ, ὑπέστη ἡ Θεσσαλία κατὰ τὸν Μεσαιῶνα εἴκοσι τρεῖς ὅλας ἐπιδρομὰς καὶ κατακτήσεις, ἐπενεγκούσας ἀνυπολόγιστον φθορὰν ἰδιοκτησίας καὶ μεταβολὴν ἰδιοκτητῶν.

Ἐκ τούτων δὲ μνημονεύομεν ἑξαιρετικῶς μόνον τριῶν, ἕνεκα τῆς ῥιζικωτέρας καὶ διαρκεστέρας ἐπιδράσεως, ἣν ἐξήσκησαν αὐταὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπὶ τῆς τύχης τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἰδιοκτησίας τῆς γῆς: 1) Κατὰ τὴν 8ην ἑκατονταετηρίδα κατῆλθον διὰ Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ Σλάβοι καὶ κατέκλυσαν αὐτὴν τοσοῦτον πολυἀριθμοι, ὥστε παρέσχον τὰ ἐπιχειρήματα εἰς τὴν γνωστὴν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϊερ. 2) Ὑπὸ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Σαμουήλ (976—1025) εἰσέβαλον οἱ Βούλγαροι εἰς Θεσσαλίαν ἐπενεγκόντες μεγάλας καταστροφὰς καὶ ἀπαγαγόντες πανοικεῖ τοὺς Λαρισσαίους εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βουλγαρίας. 3) Κατὰ τὰ μέσα τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδος εἰσέβαλον εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐτῇ τοσοῦτον πολυπληθεῖς Ἀλβανοί, ὥστε μὴ χωροῦντες πλέον ἐν αὐτῇ ἐτράπησαν πρὸς τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους. Νόσοι λοιμώδεις, διαρκοῦσαι ἐπὶ ἔτη καὶ δεκαετηρίδας, οὐχὶ σπάνια κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, καὶ προξενοῦσαι θραῦσιν εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας, σιτοδεῖαι καὶ πεῖνα, τῶν ὁποίων γίνεται μνεῖα ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις ἀφορῶσι τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἕνεκα τῶν ὁποίων οἱ μικροκτηματῖαι ἐπώλουν τὰ κτήματά των εἰς εὐτελεστάτας τιμὰς, συνετέλουν ἐκ παραλλήλου εἰς τε τὴν ἀρραίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀναστάτῳσιν τῆς ἰδιοκτησίας τῆς Γῆς.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω ἐκτάκτων, οὕτως εἰπεῖν, κακῶν ἔτεραι πληγαὶ τῆς Βυζαντινῆς διοικήσεως, τακτικαὶ καὶ διαρκεῖς αὐταὶ, κατειργάζοντο τὸν ὄλεθρον τῆς ἰδιοκτησίας κατὰ τὸν Μεσαιῶνα. Ἔνεκα

τοῦ ἀμεθόδου καὶ καταθλιπτικοῦ φορολογικοῦ συστήματος τῶν Βυζαντιῶν, συνηθέσταται ἦσαν αἱ ἐγκαταλείψεις κτημάτων (ἐξαλειμματικῶν τῶν τοιούτων καλουμένων καὶ ἀπαντώντων καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ), διότι ἡ πρόσδοσις αὐτῶν δὲν ἐξήρκει πρὸς πληρωμὴν τῶν ἐγγείων φόρων. Αἱ διαρπαγαὶ δὲ κτημάτων ὑπὸ ἰσχυρῶν καὶ εὐνοουμένων τῆς Αὐλῆς, ὡς καὶ αἱ δημεύσεις ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, ἦσαν ἐπίσης οὐχὶ σπάνια συμβάντα ἐν τῇ Θεσσαλίᾳ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ἄπαντα ὅμως τὰ ἀνωτέρω δεινά, προκαλέσαντα διηγετὴ ἀλλαγὴν ἰδιοκτητῶν, δὲν ἐπέφερον οὐσιώδη μεταβολὴν εἰς *τὴν διανομὴν τῆς Γῆς*. Ἡ ἐν τῇ πεδινῇ Θεσσαλίᾳ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὡς εἶδομεν (Κεφ. Α. § 14), ἐπικρατοῦσα *μεγάλῃ ἰδιοκτησίᾳ* διετερήθη καθ' ἅπαντα τὸν Μεσαιῶνα μέχρι τῆς εισβολῆς τῶν Τούρκων ὑπὸ αἰτίων φυσικῶν, πολὺ ἀνωτέρων τῆς ἀνθρωπίνης βουλῆσεως καὶ δυνάμεως. Ταῦτα δὲ ἦσαν δύο. Ἡ *ἀραιότης τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὸ κλίμα* τῆς Θεσσαλίας. Καὶ ἡ μὲν ἀραιότης τοῦ γεωργικοῦ πληθυσμοῦ ἤδη ἀφ' ἑαυτῆς ἐξηγεῖ τὴν εἰς μεγαλειτέρας Μερίδας ἢ Κτήματα διανομὴν τῆς Γῆς. Τὸ δὲ κλίμα τῆς Θεσσαλίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἱστορικῶν χρόνων, ὅμοιον καθ' ὅλα τῷ σημερινῷ, ὡς ἐκ διαφορῶν ἱστορικῶν μαρτυριῶν κατάφαινεται, ἐπέβαλεν ὡς ἀνάγκην τὴν καλλιέργειαν τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ἥτις ἀπαιτεῖ μεγάλην ἔκτασιν γῆς. Εἰς τινὰς χώρας τῆς Εὐρώπης μὲ ἐντεταμένην καλλιέργειαν ποικίλων καὶ πολυτίμων προϊόντων, ἀποτελοῦσιν ἤδη *μεγάλας Οἰκονομίας* κτήματα 600—1000 στρεμμάτων, ἐνῶ ἐν τῇ πεδινῇ Θεσσαλίᾳ μὲ ἀποκλειστικὴν καλλιέργειαν σιτηρῶν ἀπαιτοῦνται 500 περίπου στρέμματα πρὸς ἀπλὴν ζωάρκειαν πτωχῆς γεωργικῆς οἰκογενείας. Ἐν τοῖς μᾶλλον καλλιεργουμένοις καὶ ἀρδευομένοις ὑπὸ τοῦ Νείλου διαμερίσμασι τῆς Αἰγύπτου (Μενουφίᾳ, Γαρπίᾳ) ἐξαρκοῦσι πρὸς συντήρησιν γεωργικῆς οἰκογενείας, ἀπασχολούσης ζευγὸς βοῶν, 10-12 φεντάνια, ἥτοι 42-50 μόνον στρέμματα γῆς.

Ὅπου λοιπὸν ἡ ἐλαχίστη μονὰς αὐτάρκους ἰδιοκτησίας εἶναι 500 περίπου στρέμματα, ὡς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἡ δημιουργία κτημάτων ἐκ 5—10 ἢ 20 χιλ. στρεμμ., ὅποια συνήθως τὰ νῦν Τζιφλίκια, εἶναι ἀναπόδραστος συνέπεια αὐτῶν τῶν κανονικωτέρων καὶ φυσικωτέρων

συναλλαγῶν, ἀποτελοῦσα ἄθροισμα 5, 10 ἢ 20 ἐλαχίστων μονάδων ἰδιοκτησίας, οὐδαμοῦ καὶ ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ θεωρηθείσης τῆς τοιαύτης ἰδιοκτησίας ὑπερβολικῆς ἢ ἐκτρούπου. Ἀλλαχοῦ ἐσκιαγραφῆσαμεν ἤδη τὰς πράγματι ὑπερβολικὰς κτήσεις τῶν Ρωμαίων (Λατιφούντια), τοιαῦτα δὲ ὑπάρχουσι καὶ νῦν, ἀλλ' οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι. Οὕτως ἐν Ἀγγλίᾳ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ὁξφόρδης ἔχει ἰδιοκτησίαν ὑπὲρ τὸ ἡμισυ ἑκατομμύριον στρεμμάτων, εἴκοσιν ἄτομα ἀνὰ 400,000, πλεῖστοι δὲ κέκτηνται πολλὰς δεκάδας χιλιάδων στρεμμάτων. Ἐν Αὐστρίᾳ ὁ δυνεὺ Ἐστερχάτζι ἔχει ἰδιοκτησίαν ἐνὸς ἑκατομ. ἑπτακοσίων χιλ. στρεμμάτων (1,700,000), ὁ Δουξ Σφάρτζενμπεργ ἐξακοσίων πεντήκοντα χιλιάδων (650,000), ἄλλας τόσας δὲ περίπου χιλιάδας στρεμμ. κέκτηται ὁ Ἀρχιδουξ Ἀλπρέχτος. Ἀνάλογοι δὲ ἰδιοκτησίαι ὑπάρχουσιν ἐν Γαλλίᾳ, Πρωσσίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ, χωρὶς τὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῆς Ῥωσσίας καὶ Ἀμερικῆς, ὅπου ὑπάρχουσιν ἰδιοκτησίαι ἀληθῶς τεραστίων ἐκτάσεων. Ὡς πρὸς τὴν διαφήμισιν δὲ παρ' ἡμῖν τοῦ μεγέθους τῶν Θεσσαλικῶν κτημάτων συμβαίνει ὅτι καὶ μὲ τὴν εὐφορίαν αὐτῆς. Ἡ Θεσσαλία εἶναι ἡ μόνη Ἑλληνικὴ ἐπαρχία, ἔχουσα ἐκτεταμένην, ἀξίζουσαν τὸ ὄνομα, πεδιάδα, ἐνῶ ἡ λοιπὴ Ἑλλὰς σύγκειται ἢ ἐξ ὄρεων ἢ μικρῶν μόνον λωρίδων γῆς ἐσφηνωμένων ἐντὸς τῶν ὄρεων. Δὲν ἠδύναντο λοιπὸν ἕνεκα τῆς σμικρότητος αὐτῶν νὰ διεγείρωσι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πεδιάδες ἐκτὸς τῆς Θεσσαλικῆς, μολονότι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐξ ἴσου ἐφημίζοντο διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν εὐφορίαν καὶ ἡ τῆς Εὐβοίας, τὸ Λαμιακόν, τὸ Ἀργολικόν πεδίον, ἡ ἐν Λακωνίᾳ πεδιάς τοῦ Ἑλους, τὸ Σικυώνιον πεδίον, ἡ Μεσσηνία καὶ ἡ Ἥλις, *εἰς ἅπασαν δὲ σχεδὸν τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχον μεγάλαι ἰδιοκτησίαι*, ὥς ἄλλαχοῦ εἶδομεν.

Ἡ ἐν **Θεσσαλίᾳ** λοιπὸν λεγομένη μεγάλη ἰδιοκτησία, μὴ ὑπερβαίνουσα τὰ ὅρια τῆς φυσικῆς καὶ λογικῆς ἀναπτύξεως, ἐδημιουργήθη κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἤδη ὑπὸ τῆς ἀραιότητος τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ξηρασίας τοῦ κλίματος, ἐπιβαλόντος τὴν ἀποκλειστικὴν καλλιέργειαν δημητριακῶν καρπῶν, ἀπαιτούντων μεγάλην ἔκτασιν γῆς.

Ἐσφαλμένη ὅθεν εἶναι ἡ κρατοῦσα παρὰ τοῖς πολλοῖς πρόλη-

ψις, ὅτι ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ Μεγάλη Ἰδιοκτησία (τὰ Τξιφλίκια) **ἐδη-
μιουργήθη** ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν διὰ τῆς διαρπαγῆς καὶ
συγκεντρώσεως μικρῶν Χριστιανικῶν ἰδιοκτησιῶν. Διότι ἐπὶ τῇ βά-
σει ἱστορικῶν μαρτυριῶν κατεδείξαμεν, ὅτι οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν ἀρ-
χαιότητα ἐπεκράτει ἐν τῇ Θεσσαλικῇ πεδιάδι ἡ Μεγάλη Ἰδιοκτησία
(Κεφ. Α. § 14), ἀλλ' ὅτι **Χωρία**, Ζευγηλατεῖα, Ζευγάρια καὶ ὑποστά-
σεις, ἥτοι Τξιφλίκια ἰδιόκτητα Μονῶν, ἡγεμονικῶν καὶ ἰδιωτικῶν
προσώπων, ὑπῆρχον ἤδη κατὰ τὴν **Βυζαντινὴν** ἐποχὴν καὶ κατὰ τὴν
εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἐν ἀπάσαις ταῖς ἐπαρχίαις τῆς Θεσσαλίας.
Οὐδέποτε δὲ θέλει παύσει ὑπάρχουσα ἡ μεγάλη Ἰδιοκτησία ἐν Θεσ-
σαλίᾳ, ἐν ὅσῳ διαρκοῦσι τὰ παραγαγόντα καὶ διατηρήσαντα αὐτὴν ἐπὶ
τόσους αἰῶνας ὑπέρτερα τῆς δυνάμεως καὶ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου
αἷτια, ἡ ἀραιότης δηλαδὴ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἡ ἔνεκα τῆς ξηρασίας
τοῦ κλίματος καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν, ἀπαιτούντων ἤδη
μεγάλην ἔκτασιν γῆς δι' αὐτὴν καὶ μόνην τὴν ἀπλὴν συντήρησιν
χειρῶνακτος γεωργοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000017843

ALABAMA

ALABAMA

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

Γεωργικαὶ βελτιώσεις τῆς Θεσσαλίας: Ἐν Βόλῳ 1884. Σχῆμα
8ον σελ. 43.

Γῆ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν ἐπὶ
τῇ βάσει ἱστορικῶν πηγῶν. Ἐν Βόλῳ 1912. Σχῆμα 8ον, σελ.
α'-δ' + 273. Τιμᾶται δοχ. 4.

Γεωργικαὶ Σελίδες τῆς Θεσσαλικῆς ἱστορίας ἐξ ἐγγράφων τῆς
Τουρκοκρατίας. Ἐν Ἀθήναις 1914. Σχῆμα 8ον σελ. 55.